КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 4.

УСПОМЕНЕ

ИЗ НАШЕГ ЦРКВЕНО-НАРОДНОГ ЖИВОТА

од

дра Теодора Мандића

III.

од 1867.—1876.

I. део.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1902.

МАТИЦА СРПСКА

Цел Матице Српске. Матица Српска је друштво које има цел да материјалном и умном снагом потпомаже, развија и распростире књижевност и вештину српску, а тим путем да подиже просвету народа српског (§. 1. Устава).

Чланови Матице Српске може постати сваки Србин који у благајницу Матичину положи 100 кр. од једанпут или положивши 20 кр. обвеже се, да ће остало у годишњим честицама за идуће 4 године положити (§. 3. Устава).

Г. Г. КЊИЖЕВНИЦИМА НА ЗНАЊЕ

Матица ће награђивати; оригиналне радове, научне или белетристичне 70 до 90 кр. по штамп. табаку, оцене, приказе, белешке, информације 14 потура од штампана реда.

Радови за Коњевићеве „Књиге за народ“ награђиваће се до 40 кр. по штампану табаку.

Г. Г. ПОВЕРЕНИЦИМА НА ЗНАЊЕ

1. Још нам нису сва господа коју замолисмо да буду Матичини повереници, одговорила, да ли се примају поверeништва и за г. 1902. или не. Молимо ту господу да то што пре учине, јер нам њихово ћутање много смета у растуривању Матичиних књига.

2. Молимо поверенике да се што марљивије заузму око претплате и да нам *крајем сваког месеца*, као што гласи упутство, пошљу претплату за „Летопис“ и за „Књиге за народ“. У комисију слаће им се октобра кад и Календар буде штампан.

3. Молимо поверенике да се строго придржавају нашега упутства, те да шаљу благајници Матичиној само *пуну претплату* (6 кр., односно 1 кр.), јер чини велике тешкоће књиговодству, кад се шаље мање. Матица само тако и може давати своје књиге по малу цену, ако се претплата *одма* положи, и *цела* уплати. Вересије нема и не може бити.

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 4.

УСПОМЕНЕ

ИЗ НАШЕГ ЦРКВЕНО-НАРОДНОГ ЖИВОТА

од

дра Теодора Мандића

III.

од 1867.—1876.

I. део.

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСК
1902.

ШТАМПАРИЈА СРПСКЕ КЊИЖАРЕ БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА
У НОВОМ САДУ.

Као што сам напоменуо напред. (Лет. 204. стр. 55. — Усп. III. 57.) пријавио је администратор митрополије министру, да је намеран чланове Сабора, који су се месеца јулија 1869. разишли, сазвати у Карловце за 23. април (5. мај) у редовне седнице, да наставе саборски рад, који је онда, као што сам напред описао, прекинут био.

Пошто Његово Величанство ову пријаву узме на знање, позове администратор митрополије дра Јов. Суботића да му дође у Карловце с неколико саборских посланика, да се поразговоре, шта би ваљало наредити, да се Сабор у своје време састане, и у реду отпочне.

По договору овом позове администратор митрополије епископе и све саборске посланике, да дођу на Сабор који ће се на Ђурђев дан отворити, и јави им, да ће се пред тим кроз два дана одржати претходна конференција.

На конференцију 22. априла (4. маја) дођоше осим администратора: два епископа и 41 посланик, на којој се прими предлог дра Св. Милетића, који је гласио: „Пошто је патријарх Маширевић преминуо, то да се седнице саборске под председништвом Његове преузвишености г. епископа Будимског, администратора патријаршије и митрополије србске продуже, — који ће предлог он без даље мотивације на просто ставити, а Сабор ће га по договору једногласно примити“. — Осим тога прими конференција предлоге дра Ј. Суботића о церемонијалу за отварање Сабора,

о положеним мандатима, новим изборима, саборском стенографу и др.

На Ђурђев дан отвори администратор митрополије саборску седницу, и прочита беседу, „која је на више места прекидана са „Живио“, нарочито пак на оном месту, где се рече: да сви имамо великог Господара, коме ћемо рачун морати давати“.

Негативно изјавио се администратор у беседи својој о задатку Сабора овако: „Нека далеко буду од нас (то јест од чланова Сабора) такова захтевања, која би на то смерала, да се света Црква, њена предања, и на њима основани, сад постојећи, Цркву нашу одликујући ред, поколеба, и да се промене такове учине, које засецају у суштост православија, касало се то догматâ, освећеног обреда, или црквеног благочинија, — које иду на понижење Цркве и установљеног права, и понижење достојанства јерархије, и које се са светим канонима не слажу, од којих помесна наша Црква отступити не може, а да против целе православне Цркве у раздор и отступништво не падне“.

Позитивно је администратор своје и архијерејског збора становиште овако обележио: „Све друго, што је изван овог домашаја, ако се нађе да је застарело, занемарено, или да се с бољим чим полезно заменити може, нека се обнови, опет у живот уведе, с бољим замене“.

Што се тиче Устројства Саборâ, нагласио је администратор: „Ако се строј Сабора тако удеси, да се сваком члану Сабора дозволи, да одговарујуће, достојанству, чину и положају своме место заузме, одговориће правди; — ако се делокруг његов тако определи, да му се предмети, о којима расправљати има, точно означе, и да му се прекрати сваки покушај, мешати се у дела изван свог круга, одговориће досадашњем обичају; ако делање своје по начину, које се сад у свима скоро зборовима набљудава, испуњавати почне, одговориће захтевима садашњег новијег века“.

Ово је био програм архијерејског збора, за који је администратор Сабору рекао: „Ту ћете нас епископе и све свештенство као ревносне сараднике срести, — ту ћемо ми вама и словом и делом у помоћ прптећи, и

свп ћемо вољно радити, што нам за свестрани напредак на црквеном и просветном пољу јемством буде“.[1])

Кад администратор заврши беседу, стави др. Св. Милетић, према закључку конференције, без сваке мотивације предлог: (као што сам напред писао) да Сабор под председништвом администратора митрополије прекинуте седнице настави, који се предлог без дебате једногласно усвоји, те Сабор започне, односно настави свој редовни рад.[2])

Сабор је још 1869. 14. јунија одредио из своје средине кодификацијони одбор од 21 члана, да изради саборско Устројство, изборни ред и да прегледи закон о (црквеним) општинама. Ови су посланици за чланове тог одбора 1869. изабрани били: др. Ј. Суботић, (председник) др. Св. Милетић, (референт) Жупан Светозар Кушевић, — (потоњи) барон Јов. Живковић, судије Макса Лудајић и Ст. Ђурђевић, — др. Ђорђе Милосављевић, адв. Жив. Кирјаковић, др. Бр. Стефановић, Андр. Секулић, капетани: Ј. Механовић, Н. Боројевић и Н. Милић: — архимандрити: Анђелић и Цве-

[1]) Извађено из саборских извештаја у „Застави“ број 48. год. 1870.

[2]) Од оних, који су 3. јулија 1869. мандате положили, остали су при том: Ђорђе Стратимировић, Светозар Кушевић, мајор Шарунац, и капетани: Механовић, Трумић и Боројевић. Осим тих иступише: капетан Милић, Ђуро Даничић, Јован Живковић, (потоњи барон), Александар Николић од Рудне, (који је у доцније време више пута био Краљевским Комесаром на нашим Синодима) и др. Паво Ивановић. На њихово место дођоше на Сабор неки који су већ 1869. год. за заменике били изабрани, а неки новим избором: др. Михајило Полит-Десанчић, др. Лаза Костић, др Јован Јовановић (Змај), адвокат Ђока Димитријевић, Петар Чарнојевић, Пера Лупа, Теофил Димић, професор Сандић, Јован Павловић „Панчевац“ и Константин Пуљо из Арада. Све их не могу набројати, јер су се таке личне промене догађале често, за трајања целе саборске сезоне: ал морам додати, да је прота Васа Живковић још пре 3. јулија 1869. мандат положио био, а после је то полагање натраг повукао и на Сабор 1870. дошао.

тић; проте: Ђ. Бранковић, Л. Стефановић, Дане Трбојевић; пароси: Н. Григоријевић, Стев. Анђелић и јереј Јов. Јовановић. Које сам подвукао, ти 1870. нису више у одбору били, јер су мандате ил 1869. ил у течају 1870. положили.

Нацрт о саборском Устројству израдио је др. Милетић, који је у одбору већином гласова примљен.

Овако је гласио нацрт саборског Устројства: „На темељу правâ, што српском народу православне цркве источне у опсегу српске патријаршије и митрополије по стародавном обичају и установама припада, и што су које највишим царским и краљевским привилегијима, које пак државним законом, наиме чланком XXVII. уг. сабора од год. 1790. ујамчена, затим на темељу автономије истоме, чланком IX. уг. сабора од год. 1868. припознате и ујамчене, установљава се ово:

„Устројство српског народног Сабора“.

„Чл. I. Српски народни сабор је орган, који у име српског народа православне цркве у опсегу српске патријаршије и митрополије, у границама државног закона самостално уређује одношаје, и расправља, надгледа, непосредно и посредно извршује послове, који се тичу црквене администрације, школе, просвете, наставних и добротворних народних завода и заклада, српских народних фондова, и српских црквено-народних добара.

У делокруг сабора спада такође уређење дијецезâ, избор митрополита и патријарха српског и владикâ“.

„Чл. II. Овај сабор састоји се из личних и изабраних чланова.

Лични су чланови они, који по свом достојанству у смислу овога устројства имају у сабору места и гласа.

Изабрани чланови сабора они су, које народ у смислу и на темељу овога устројства и изборног реда за своје заступнике на сабору изабере“.

„Чл. III. Лични су чланови сабора архиепископ карловачки митрополит и патријарх и дицезалне владике“.

„Чл. IV. Изабрани чланова има 75 и то: 25 од свештеничког и 50 од световног реда“.

„Чл. V. **Свештенство бира за сабор без разлике клира заступнике:**

У Карловачкој архидијецези 5, у Бачкој дијецези 3, у Будимској дијец. 1, у Темишварској дијец. 4, у Пакрачкој дејец. 3, у Горњо-карловачкој дијец. 5.“

„Чл. VI. Световни ред бира за сабор заступнике: Из Карловачке архидијецезе 7, из Бачке дијецезе 7, из Будимске дијецезе 1, из Темишварске дијецезе 8, из Вршачке дијецезе 8. из Пакрачке дијецезе 5, из Горњо-карловачке дијец. 12.

Осим тога бирају архидијецеза и Пакрачка дијецеза заједно 1, Горњо-карловачка и Пакрачка дијецеза 1.“

„Чл. VII. Који ће изборни срезови и колико заступника на сабор слати, одређује се у изборном реду“.

„Чл. VIII. Заступници и свештеничког и световног реда бирају се на три године“.

„Чл. IX. Сабор се састаје редовно на назначено место сваке треће године и то: у мају месецу, ванредно пак, кад год буде потребно“.

„Чл. X. Сабор сазива по одлуци сталног саборског одбора чл. XXIII. и по претходној пријави Њег. Величанству српски патријарх и митрополит, а кад патријарха и митрополита нема, или, кад би овај препречен био, сазива га председник одбора“.

„Чл. XI. Напутци од стране бирача не вежу чланове сабора“.

„Чл. XII. Чланом сабора може бити сваки члан православне цркве у опсегу српске патријаршије и митрополије, који има пуне 24 године, зна читати и писати, не стоји под старатељством или у стецишту и није био ради простог злочина осуђен и кажњен“.

„Чл. XIII. Сабор има два председника, једнога по достојанству, а другог по избору.

Председник је сабора по достојанству митрополит и патријарх српски, или кад овога нема, најстарији владика.

Председник је по избору онај, кога сабор на цело време свога постојања изабере.

Председник по достојанству отвара прву и затвара последњу седницу саборску, и председава у свима свечаним

и у оним седницама, које се држе док се сабор не састави (конституједе).

Изборни председник пак председава и управља у свима другим саборским седницама".

„Чл. XIV. Исто тако бира сабор подпредседника за све време свога постојања, а потребне перовође за сваки поједини течај седница".

„Чл. XV. Кад се бира митрополит и патријарх српски, председава по годинама најстарији члан сабора, док се сабор не састави, а перовође бирају се по пропису саборског пословника".

„Чл. XVI. Митрополит и патријарх српски бира се тајним гласањем давањем листића, на које чланови сабора уписују име онога, кога за митрополита и патријарха српскога желе. Сабор ће пре гласања изабрати одбор од најмање пет чланова, који ће листиће примати и по свршеном гласању пребројати; ако се нађе, да је више листића него чланова, који су гласали, то гласање не важи и предузима се ново гласање у истој седници доцде, док се изравна број листића са бројем гласатеља. Затим ће одбор обележити успех гласања, и предати ће листиће председнику сабора, да их уз контролу одбора јавно прочита и да успех гласања јавно огласи.

„Чл. XVII. Митрополитом и патријархом српским постаје, који добије надполовичну већину гласова.

Ако први дан избора ни један не добије ту већину гласова, то ће се поступати овако: Ако се гласови међу двојицом поделе на једнако, то ће се бирање у истој седници поновити, и председник сабора имаће за тај случај два гласа; ако се пак гласови на више поделе, то ће се бирање у другој седници на ново предузети, и ако се и том приликом не постигне надполовична већина гласова за једнога, него се гласови на једнако међу двојицом поделе, то ће се у истој седници поступити, као што је за такав случај у првој седници наведено, ако се пак у другом гласању гласови на више кандидата поделе, то ће се бирање предузети у трећој седници међу двојицом, који су у другој седници релативно највише гласова добили, у којој ће се седници, ако се гласови на једнако поделе, бирање по други пут обавити на начин, као

што је горе за такав случај наређено. Над половичном већином гласова ма у којој од ти прилика изабранога проглашује председник сабора за изабраног српског митрополита и патријарха".

„Чл. XVII. Владике бира сабор на исти начин".

„Чл. XIX. Сабор одређује свој пословник".

„Чл. XX. Саборске одлуке постају законом:

1.) Ако се дотичу права круне или државе, онда кад их круна потврди, и

2.) по истеку од 30 дана од дана, кад влади приопштена буду, ако влада у том року приговора не учини".

„Чл. XXI. Саборске одлуке не може влада једноставно изменити".

„Чл. XXII. Изабрани чланови сабора добивају дневнице и наплату путнога трошка онако, како то сабор одреди; обоје исплаћује управа народни фондова као предујам, који ће се фондовима вратити, пошто народ то путем пореза уплати".

„Чл. XXIII. Сабор бира из своје средине одбор, који ће пазити, да се саборске одлуке како ваља извршују; надгледати и контролисати органе, које сабор за послове у чл. I. означене, постави; обављати послове, које му сабор наложи, и приправити предлоге за расправу саборску.

Овај ће одбор примати и проглашавати одлуке саборске у време, кад сабор не саборише. Овај одбор има 9 чланова и то 3 свештеничког, а 5 световног реда са председником; а председник му је изабрани председник сабора. Уједно бира сабор потребни број заменика. Одбор је властан да за преправљање предлога за сабор и стручне људе о нар. трошку сазове и употреби".

„Чл. XXIV. Одбор је дужан да бар свака три месеца дана у месту сабора састане се и сврши послове, које му обавити ваља".

„Чл. XXV. За време пословања имају чланови одбора дневнице и накнаду путних трошкова, како их сабор одреди".

„Чл. XXVI. Место је сабору Нови Сад".

Нацрт тај реферирао је др. Милетић 5-тог маја у саборској „конференцији" (тако су у оно доба звали затворену саборску седницу), у којој је ад-

министратор митрополије из нацрта саборског Устројства ове тачке означио као контроверзне: (спорне).

а.) Пренесен на Сабор „Избор Епископâ и одређење броја и опсега дијецеза̄ без утицаја Синода“. (чл. 1.)

б.) Збрисано „особено заступништво монашког реда на Сабору“. (чл. V.)

в.) „Ограничење Патријарха код сазива Сабора на одлуку сталног саборског одбора“. (чл. X.)

г.) Одређење „о Председништву у Сабору с умаљењем достојанства Патријархо-вог“. (чл. XIII.)

д.) Игнорирано „право круне, код потврде Патријарха и Епископа̄“. (чл. XVI.)

е.) Велики домашај делокруга саборског одбора, код припреме предлогâ, што ће доћи пред Сабор „с искључењем Патријарха и Епископâ“. (чл. XXIII.)

Расправљање около нацрта Устројства трајало је у „конференцији“ пре и после подне, и било је „поживље“, ал се није дошло до споразума међу архијерејима и саборским посланицима.

Овако је изнесен предмет тај на расправљање 12. маја, у XXII. јавној седници Сабора, (седнице се броје почињући од године 1869.), у којој је др. Св. Милетић опширан реферат о одборском операту држао, и у њему за нацрт саборског Устројства **ова мотива изнео:**

Одбор је узео за темељ своме операту „стародавне обичаје, установе наше Цркве, српске привилегије и законске чланке: XXVII. године 1790. и IX. године 1868.“

Као задатак Сабору схватио је одбор „да се овај Сабор ограничи на саборско Устројство и изборни ред, да прегледи статуте од пре, (разуме Краљевску Уредбу од 10. августа 1868.) и да их поправи; даље да реши друге ствари, које се решити имају до будућег Сабора“.

Одбор се ограничио на то: „да се домашаји докле овај Сабор може радити (где је ограничен влашћу државе или Цркве) — остави другом Сабору“. (Мислило се онда на пр. и на анексију Далматинске епархије.)

Досадашњи број 75 саборских посланика задржао је одбор: „**од којих да свештенство особито буде у једној трећини заступљено, и да свештеници и монаси заједно бирају 25 посланика**, а монаштву да се неда особено заступништво, јер с духовне стране они су чрез Владике заступљени, а и с матерпјалне стране, почем ће манастири под саборску управу доћи“.

Предложио је „периједицитет Сабора од 3 до 3 године“.

Ставио је начело: „да Патријарх по достојанству Сабору председава, кад Сабор отвара и затвара, и у том председништву да га замењује најстарији Епископ; иначе да Сабор бира председника. Тим је узето у обзир достојанство јерархије и Патријарха, и дат му је неки особени уплив у председништву, а уједно се и постарало, да Сабор не буде у своме кретању спречен“.

Код избора Патријарха предложио је одбор: „да се Патријарх бира тајним гласањем с две трећине гласовā и тек у поновљеном гласању, да се може задовољити с већином гласовâ“.

Избор Епископâ пренео је одбор на Сабор, против мњења одборске мањине, која је то право епархијској Скупштини хтела присвојити:[1] „јер, (тако је референт одбора Милетић аргументирао) **Епископ је члан архијерејског Синода, члан целе Јерархије, он је великодостојник, вирилиста на земаљским Саборима, — и јер је Сабор виђеније од епархијских Скупштина тело, на које цео народ гледи, те ће моћи боље отпора дати сваком**

---

[1]) У мањини одборској били су у том питању: др Суботић, архимандрит Цветић, прота Трбојевић, јереј Ј. Јовановић и др. Ђ. Милосављевић.

притиску. (А може бити после, кад се народни живот развије, онда ће се моћи то и на епархије пренести.")

Одбор се изјавио за установу Саборског Одбора и предложио: „да се из овог Сабора одреди Одбор, који ће се бирати од једног Сабора до другог и састајати се свака три месеца. У том би Одбору било осим председника, 9 чланова̂: 3 свештена и 5 светoвних, и имао би задатак: пазити, да се саборски закључци врше, — приправљати за идући Сабор предлоге, — контролисати све органе, постављене за вршење административних послова и управљање фондова̂, — и њи (то јест фондове) надгледати и контролисати, — и ако би му Сабор особени какав посао наложио, имао би га извршити".

Место Сабору је Новисад, „поглавито зато, што је Новисад средиште јавном животу српском". Саборски записник. (Застава бр. 57. год. 1870.)

У генералној дебати говорила су два Епископа: Грујић и Николајевић. Грујић није примио тај операт за основу специјалне дебате, него је пропонирао, „да га Сабор сасвим одбаци, да се одбор ad hoc изабере, и да се тај операт стави на темељ онаки, на ком треба да се сачини"; — о чему је он у специјалној дебати опширније говорио. На против изјавио је Николајевић у име Епископата: „да се с неким тачкама саборског предлога не слаже, и да ће Епископат при специјалној дебати своје примедбе ставити".

Кад се ове две епископске изјаве једна с другом споређе види се, да у архијерејском збору није увек владало „едыномысліе". Администратор митрополије казао је истина једном приликом: „ако један епископ овде што рекне, то је у име свију, макар да сви ћуте"; ал то не може вредити онда, ако сваки од њих друго нешто каже; као што ће се то у течају ове дебате још који пут поновити.

Др. Милетић је реплицирао епископу Грујићу на приговоре његове против темеља операта; — затим је администратор митрополије, држао дужи говор, у ком је и опет, — као у саборској конфе-

ренцији, — спорне тачке у саборском Устројству (види напред) означио, и казао: „ако би се више искало, него што Црква допустити може, и ако би тако што отишло у закључак, да би то значило нешто од Цркве отргнути“, — па је говор свој овако завршио: **„Онда они, који су узрок томе, нека сами себи восписшу, а народ нека им суди и нека их осуђује.** — — Погибель твоя отъ тебе Исраилю“.

Овај говор ваљало је по мом мишљењу да је администратор митрополије одмах држао, чим је референт завршио свој извештај о мотивима за саборско Устројство; свакако пак пре, нег што су два Епископа већ запливали били у расправу о том предмету, — сваки дакако својим правцем. А ваљало је, да је Администратор уједно овим говором и завршио акцију Епископата у том предмету; јер штогод се о том имало казати од стране Епископата, казано је већ било у саборској конференцији.

Никако пак није добро било силазити на forum contradictorium и изазвати праву „канономахију“, која је за обе стране сасвим сувишна била, и Сабору овом није приличила. Боље би било, да је Епископат, — неизлажући себе цензурама „Пословника“ — „с миром изишао“ пред саборску дебату, и с пасивитетом дочекао конац расправе, па онда на усвојен операт саборског Устројства да је просто предао своју темељно мотивирану изјаву Сабору, и ту изјаву, — ако је Сабор по свом пословнику не би примио, или би је бацио, — ad acta — президијалним путем оправио министарству.

Ево како се др. Св. Милетић о таковом случају изјавио. Реплицирајући архимандриту Анђелићу, казао је у свом говору др. Милетић: **„Држави је пак и онако право врховног надзора остављено. Ако види држава, да Сабор неиа права, она ће заштитити синод против злоупотребљења Сабора; тако исто заштитиће и је-**

рархију против Сабора. То се неможе порицати; ако синод нађе, да смо засекли у његово право. он ће се потужити влади, а кад влада нами то примети, ми ћемо знати, шта ће мо чинити; ал ја држим, да се неће то чинити“.[1])

Затим се ушло у специјалну расправу. Др. Милетић је прочитао Наслов: „Устројство српског народног Сабора“.

Против тог „Наслова“ дао сам ја исправак: „да се Сабор зове, као што се и 1869. звао српски народно-црквени Сабор и то из три узрока: 1., јер то одговара делокругу његовом, који је у I. чланку Устројства означен, 2., јер га је Сабор 1869. (и 1865.) својевољно усвојио, и 3., јер тако стоји у IX. чланку државног закона године 1868.“ Ја сам тај исправак зато ставио, што је очевидно било, да ће тај „Наслов“, који у опреци стоји с државним законом, одбијен бити на вишем месту, и да ће се ил операт натраг вратити Сабору, да измени „Наслов“ према државном закону, ил ће га већ у Краљевској Резолуцији на „народно-црквени“ ex officio изменити.

За мој исправак говорио је Епископ Грујић, ал из сасвим других мотива, по својим особеним назорима, које је он имао о темељу саборског Устројства. А говорио је и архимандрит Анђелић, који је осим мојих мотива, и то још нагласио: како је саборске сезоне 1869. кад се саборски записник верифицирао, „баш гд. Известитељ (то јест др. Милетић) учинио примедбу и искао, да се означи записник као српског народно-црквеног сабора“.[2])

---

[1]) И о народном Сабору 1864/5. дао је архијерејски Синод под Патријархом Маширевићем „засебно мњење“ на саборски операт у три тачке. Краљевска Уредба од 10. августа 1868. уважила је две тачке те изјаве, трећу не. (Успомене II. свеска стр. 137.)

[2]) Др. Ст. Павловић пише о том у својој књизи Српски нар. Сабор 1869.: „У саборској седници 11. јунија 1869. прочита се саборски записник и по-

С овом ствари мораћу се мало дуже забавити, не због мог исправка, који је мале важности, него због значајне дебате, која се около тога повела. Казало се том приликом: да се IX. чланак закона 1868. нас ништа не тиче; — да ми према XXVII. чланку закона 1790. имамо наше привилегијалне саборе, и да ће такви (то јест привилегијални) сабори имати још да кажу коју реч и о закључцима Благовештенског сабора 1861. и о развојачењу Границе. Казало се напокон, да народни Сабор год. 1864/5. није био правилан, „**те да није био никакав орган који је вољу народа правно изражавати могао**“. Ово не могу оставити без примедбе, и зато ћу још коју рећи о горњој дебати.

Против мог исправка говорио је др. Лаза Костић, казујући: „да је наслов каквом делу од прилике оно, што је шешир глави, и кад би се примио исправак дра Мандића, да би тај шешир одвећ био тесан, да не би више био шешир него ћелепуш“; с чега он прима широк наслов „Српски народни Сабор“.[1])

Овима се придружио Теофан Живковић, који је био архимандрит Бездински у Мађарској, ал је заступао манастире Пакрачко-славонске дијецезе, казујући: „да он не познаје закона 1868., јер њему као посланику хрватско-славонском није публикован.[2]) Он при-

прави тако, да му се дода назив српски црквени народни Сабор по предлогу дра Милетића“. Др. Милетић је и у свом нацрту саборског Устројства тај наслов задржао био, ал је у одбору већином гласова̑ примљен исправак, да се реч „црквени“ из наслова изостави.

[1]) Ал баш наслов „црквено-народни“, као што је и првобитна (Милетићева) редакција у одбору гласила, тај би (и као ћелепуш) сасвим добро приличио за делокруг Сабора, као што је у I. чланку Устројства био описан, и каквог га је др. Милетић пред Сабор изнео, а овако се за Калабрезер Лазе Костића и другова̑ му морао тражити терзија, да према новом широком наслову, скроји за I. чланак ново и то алватно јапунце.

[2]) Овај је Сабор публиковала хрватско-славонска земаљска Влада, на темељу закона 1868. и на њега је избором

познаје само привилегије српског народа, ал допушта да има несугласности, у којој заиста стоји предлог одборске редакције са насловом, но мисли да ће иста (у течају дебате) отпасти“.

Највише се бавио „Насловом“ Сабора и чланом I. Устројства. у колико овај с оним стоји у свези. др. Јов. Суботић. Он је одсудно изјавио, да он стоји само на темељу српских привилегија и XXVII. чланка закона 1790. За закон 1868. казао је „да је тај закон донесен о нами без нас“[1]) и кад би сви казали, да ми овај Сабор имамо на темељу тог закона (1868.) „он један неби пристао на то.“[2])

дошао као славонски посланик архимандрит Теофан Живковић из Мађарске. Онда се није питало да л ко познаје ил не познаје закона год. 1868.“; ал баш да су и сви бирачи Живковићеви онако мислили као њихов посланик, не би их више било на броју од 10 калуђерâ из сва три манастирâ Пакрачке дијецезе.

[1]) То се исто може рећи и за XXVII. чланак закона 1790., — који др. Суботић ипак акцептира, — а и за X. чланак закона 1792., којим се нашем митрополиту и епископима даје чланство у магнатској табли на мађарском Сабору, ал се уједно и наша дворска канцеларија укида, коју је Краљ Леополд II. на петицију српског народног Сабора 1790. поставио. Ти су законски чланци зацело били донесени „de nobis sine nobis“.

[2]) Није то тако нико казао. У уводу на I. чл. Устројства, као што га је референт кодификацијоног одбора пред Сабор изнео, означени су као темељ Устројству: стародавни обичаји и установе, које су привилегијама и државним законом XXVII. чл. 1890 ујамчене, — па се даље каже: „и на темељу автономије, истоме (народу) IX. чланком закона 1868. припознате“. Ја ћу сад само напоменути шта су два одлична члана Суботићева клуба у тој ствари на Сабору говорили. Ђока Димитријевић казао је: „Поред сви ти стародавни установа, ми смо толико времена били без Сабора, а кад нам је законом ујамчена автономија, ево резултата, да смо се састали. Због тога је нужно, да се позовемо на автономију, која нам је законом 1868. ујамчена“. Слично овоме казао је и др. Стефан Павловић: „да су тим законима (XXVII. чл. 1790. и IX. чл. 1868.) права наша припозната и

Увиђа у осталом, да наслов „Српски народни Сабор" не стоји у сугласности са I. чланком Устројства, „па ће зато пристати уз оне, који ће, кад овај чланак дође на ред, предложити, да се тај сходно измени." Др. Суботић каже даље, „да већ постоје предмети такови, који спадају на онај Сабор, који ми по привилегијама имамо, а не на онај, који би постао, кад би се исправак дра Мандића (народно-црквени Сабор) примио и Сабор по томе устројио."[1]) Опомиње на закључке Сабора 1861. „Те закључке неможе осим народног Сабора нико заступати или изменити. Ми требамо орган признати, правни, који ће „у тој ствари" моћи одговорати."[2]) „Даље је рекао

да ми негубимо права наша, ако кажемо, да их је државни закон припознао." И Касапиновићев исправак, који ћу ниже опширно саопштити, допунио је и у нечем прецизније стилизирао је чланак I. Устројства, ал пасус онај Увода о IX. чланку закона 1868. оставио је недодирнут.

[1]) Мој исправак је просто гласио, да се Сабор зове „српски народно-црквени," као што је била и првобитна редакција референта дра Милетића. Тај исправак ни је ни најмање алтерирао садржај I. чланак Устројства, каква га је изнео референт на расправљање пред Сабор: — ал га је зацело нови наслов „српски народни Сабор" алтерирао тако, да се тај чланак Устројства морао исправком дра Касапиновића „преустројити."

[2]) То је био Благовештенски Сабор 1861, кога су ванредне политичке прилике изнудиле, који није био по Деклараторији сазван, и комс нема пара међ свим привилегијалним Саборима од 1691 — 1861 На њем је само фракција српског народа из српског Војводства и то само, из провинцијала била заступљена: ни Срби из српско-банатске границе ни су били на Сабор позвани. Кад је говорник на Сабору 1870. доказивао: да нам треба правни признати орган, који ће моћи за нас „у тој ствари" (влади) одговарати, онда су закључци Благовештенског Сабора били већ „res acta," или као што је Сава Текелија за елаборат Темишварског Сабора згодно рекао, било је „дѣло закопано." Последњи пут има спомена о закључцима Благовештенског Сабора на мађарској Дијети 1861., а што је затим рађено 1862. код министарског већа

др. Суботић: „да имамо још једно најважније питање о оној браћи која у Граници живе. Народ у Крајини, који је с нами један, има исте привилегије као и ми, у којима се о земљишту и магистратима говори. Код тог народа доћиће нужда, да се изјави, шта у том погледу жели. „Питам ја вас, имате ли други орган, који ће га у том правно заступати. Смете ли ви напустити овај орган, који има признато право, да га у том заступа“.[1])

у Бечу, отишло је 1863. ad acta et archivum. (Лет. 187. стр. 73., Лет. 188. стр. 58—61., Лет. 189. стр. 39 и 40. — Усп. I. св. стр. 39. 47—50 и 93 94.) После државо-правог изравнања и закона о народностима 1868. није на нашем Сабору 1870. никог било, који би још „на ту ствар“ помишљао.

[1]) Још пре сеобе Срба̂ под патријархом Чарнојевићем, пре Дипломе Цара и Краља Леополда I. од 20. агуста 1690. насељени су били млоги пусти крајеви (Desertum primum et secundum) у некадашњој горњој Славонији, данашњој Хрватској, српским ускоцима и другим српским исељеницима из Приморја, Ерцеговине, Босне, Рашке, којима је Највишим Повластицама (од Хрвата̄ названим „Privilegia Valachorum“) дата војничка организација: независност од властелинства, жупанија̂, и других грађанских власти, а Повељом Цара и Краља Фердинанда II. „Brucker Libell“ од 5. октобра 1630. издат је за њи потпуни „Крајишки Устав“. (Лет. 200. стр. 19 и 20. — Усп. II. св. 101 102.)

Таква је војничка политичка организација обсећана и оним Србима, који су за пола столећа доцније с патријархом Чарнојевићем на ову страну прешли, у привилегији од 20. августа 1691. (протумаченој рескриптом дворског ратног Савета од 31. маја 1694.) те је у реокупираним покрајинама формирана нова војна Граница: савска, потиска и поморишка. Кад је према 18 чланку закона 1741. потиска и поморишка Граница развојачена, није у тој ствари саслушан био српски народни Сабор: („овај орган који по речима дра Суботића има признато право да народ у том заступа“;) и то није саслушан био онда, кад су потиски и поморишки граничари листом били чисти овејани Срби)

Сасвим су друге биле прилике 1870., кад је овај говор на нашем Сабору држан; кад већ граничари нису били сами Срби ни у обсегу Загребачке ни Варадинске војне Команде, него су стојали према другима народностима паритетски,

На послетку баца др. Суботић ретроспективу на народни Сабор 1864/5., за који вели, да је под председништвом војничким доносио наредбе; „а ми знамо, да (тај) Сабор није био слободан израз права и воље народа, — те да тај Сабор није био никакав орган, који је вољу народа правно изражавати могао, — да је био непотпун, и да је под притиском стајао, који је слободно изражење искључивао".[1])

по народности, а по вероисповести били су у већини, ал тек заједно с Румунима. Велики је то заиста био оптимизам, кад се у оваким приликама могло још мислити и казати, да ће код питања о развојачењу Границе фактор бити и српски народни Сабор, где се већ онда знало, да је то питање у начелу решено било. Није прошла ни година дана, а развојачење Границе изврши се баш онда, кад се наш народни Сабор — треће своје сезоне опет састао, да настави расправљање „о црквеним и просветним делима", **несаслушан и незапитан у ствари војничке Крајине.**

[1]) Народни Сабор 1864. сазван је био на темељу „Деклараторије", а избори ваљало је да су били извршени по „досадашњем обичају" (more hactenus solito). Да ти избори нису били слободни, (као што се у овом говору сумњичи) не би могли у читавим дијецезама (Бачкој и Будимској) бирани бити за посланике, који нису били за протежираног од Владе епископа Маширевића.

Што су за тај Сабор тринаест мандатâ добили Румуни место два-три код пређашњих Сабора, то је учинила огромна већина румунских бирача у мешовитим дијецезама, који су сад своје људе на Сабор послали, откуд су пре скоро сами Срби долазили били. — Ал „апстиненција" њихова није могла пречити радњу Сабора, који је осим епископâ до 60 посланикâ у средини својој бројао, те тако могао правоваљане закључке доносити. Пунобројан дакако није био због апстиненције Румуна наш народни Сабор 1864/5. као што није потпун био ни Сабор 1869., а с почетка ни овај 1870. То би се исто могло и за мађарску Дијету 1865/8. казати, јер и на њој нису били сви посланици саборски ни скупљени, па ни позвани, којима је према закону 1848. онде ваљало бити; није била заступљена Хрватска, Славонија, Река и Граница, па је државо-правно Поравнање и без њих утврђено. Тој се сметњи код нас не би могло новим изборима у арадској, вршачкој и темишварској дијецези доскочити, јер би и

Др. Милетић је и опет говорио на „Увод“, на које је Епископ Грујић поднео свој, у генералној дебати наглашен „Исправак“: „На темељу права, што српском народу православне источне Цркве у области српске Патријаршије и Митрополије по народно-

---

нови избори опет Румуне послали на Сабор, који би онде политику апстиненције и даље наставили. Ал ни „Исход“ четири посланика грађанског реда из Сабора, није могао закониту радњу његову спречити, све да се излазак тај и пре догодио, а не три дана пред растанак Сабора, кад су скоро сви послови већ посвршивани и само још једна мериторна и једна завршна Седница одржана била; — па и овако је, и по изласку њиховом, остао довољан број саборских чланова, да су могли и без њих правовољане закључке доносити.

Говорник замера Сабору 1864/5., што је „под војничким претседништвом (то јест Генералом Филиповићем) доносио наредбе“: а баш говорник био је, који је на Сабору 1869., побијајући моје разлоге о законитом претседништву Патријарховом, доказивао, да на нашим Саборима и пре и после Деклараторије нису наши Митрополити, него царски комесари, Генерали: Хелферих, Енгелхофен, Траун, Хадек, Шмидфелд президирали.

Према осуди „**да тај Сабор није био слободан израз права и воље народа, — те да није био никакав орган, који је вољу народа правно изражавати могао, и да је под притиском стајао, који је слободно изражење изкључивао**“: позваћу се на нека места у Успоменама, где сам кратко изнео карактеристику овог Сабора.

Расправни Сабор 1865. био је онакав исти, какви су били сви наши Сабори пре њега, које је ваљало с депутацијама измолити у Бечу, и којима је онде тачан програм за радњу био прописан, и уврштен у инструкцију саборских Комесара. Ако су епископи и саборски посланици каткад навалили, и који пут и продрли, да се каква молба ил тегоба ван прописаног програма, прими, и најв. месту поднесе, допуштено им је било, да могу то чинити само ван Сабора. Да је говорник проучио био положај Сабора год. 1864/5., нашао би, да је и томе као и Саборима пре њега, (и у опште пре IX чланка закона 1868.) строго била прописана „gebundene Marschroute“. По томе је Сабор, сазван на св. Илију 1864., „имао само да избере митрополита па одмах после избора да се распусти; — да митрополит са епископима расуди, који пред-

црквеним установама и стародавном обичају припадају, установљава се“: (Проти Бранковићу, који говорника прекида с питањем „а зар привилегије да изостану?“- одговара Грујић да све изостане, што није сигуран темељ овом Сабору) „а тај сигуран темељ нити

мети да се имају расправљати на народном Сабору, и да митрополиту и епископима од воље стоји, ради свога равнања, саслушати и мњење искусних људи из клира и световног реда, ал тако да се ти повереници не скупе у збор; — најпосле, кад Синоди посвршују своје послове, и Румуни већ иступе из српске јерархије, да се сазове нов Сабор, ал да се за њега дојакошње поделење посланика̂ ревидира, по предлогу, који ће поднети највишем месту цар. кр. Комесар, кад се најпре о том с митрополитом и епископима поразговори“.

Па је ипак Сабору овом пошло за руком, и поред свих епитета која му је говорник дао, — да и у онаким приликама, — где наша автономија још није била законом ујамчена, — онемогући овај програм владин (задобив за себе и саборског Комесара и новог Патријарха са Епископима) — на највишем месту оборн, и највишом Резолуцијом од 1. (13. августа) 1864 добије дозволу: да се из овог Сабора 10 чланова̂ додаду архијерејском Синоду, који ће с њиме заједно зготовити операте за расправни Сабор; те да се овај исти Сабор, чим Синоди своје послове посвршују, опет састане и црквено-народне ствари узме у расправљање (Лет. 196. стр. 88. Усп. II. св. стр. 15).

Операти, које је овај Сабор израдио, и који су Краљевском Уредбом 10. августа 1868. потврђени, чине и данас норму за велики део наших црквено народних послова: за дотацију вишег и нижег клира, за црквене општине, за избор парохијског свештенства за богословију и гимназије, а по већој части и за црквено-народна и манастирска добра, фондове и фундације и друге. (Лет. 196. стр. 82. (85). — 89. и Лет. 198. стр. 96. — Усп. II. св. стр. 9. (12). — 16 и 82.)

Ја сам у II. св. на стр. 23 (Лет. 198. стр. 37) казао: да је Генерал Филиповић имао јасан поглед на све ствари, а потпуно владао васколиким расправним материјалом; — да је разполажући пуном влашћу Царског Комесара спајао у себи све особине, у којима се огледа вештина председникова; и да је знао, шта је хтео, а што је хтео, да се оно и збило по његовој вољи. . . Барон Филиповић није форс употребљавао, кад је

су Привилегије, које нису никад у живот ни уведене,[1]) јер је XXVII. чланак закона 1790. садашња Влада (recte Легислатива) законом 1868. (по његовом схваћању) покосила:[2]) а тако се исто може и овај закон после три године уништити, па да се све у држави концентрише. Само је Црква независна од Државе, а све друго, што није у нашој власти, то се може без нас покосити. Најсигурније је дакле, ако станемо на темељ наших народно црквених установа. А кад се ми на темељу нашем утврдимо, нека се све мења и Сабор и закон, ми остајемо на нашем темељу".[3])

начинио сигуран рачун, да неће својом интенцијом продрти. Код дотације свештенства није се за „најширу солидарност" озбиљно заузимао, (ма да је то била његова идеја) чим је видио, да мало има за себе изгледа. — Код уредбе о црквеним општинама није ни спомена чинио, да би о дужностима епитропâ и црквеној каси ваљало за Границу изузетна одређења поставити, која су у граничарски Рескрипт „иним путем" ушла. Није реагирао против школске Уредбе, ма да јој је „претерани" конфесијонални карактер пребацивао, и сасвим се пасивно држао, кад су посланици из горњо-карловачке епархије ставили предлог, да се у горњој Крајини српске конфесијоналне школе уведу. — Јесте се у српско-румунској размирици по дужности својој јако експонирао за румунска потраживања, ал ту је и потпун пораз претрпио. Ово спомињем да се види, колико вреди осуда, коју је говорник изрекао: да Сабор 1865. није био израз воље народа, да је под пресијом војничком стајао, те да није могао правоваљане закључке доносити.

[1]) Не може се казати, да наше Привилегије нису никад у живот ступиле. Биле су оне уведене, али не потпуно.

[2]) Закон 1868. није чланак XXVII. зак. 1790., па ни наше привилегије покосио, него су тим законом мајестатска права у пословима клира цркве, религије — и привилегијâ, која је донде била jura majestatica reservata, постала „communicata".

[3]) На овај говор приметио је референт: „Ту автономију осигуравају нам и привилегије, особито онде где се каже, да имамо право митрополита бирати. Ми смо то морали навести vis a vis нашој јерархији" Милетић је погодио, да у том пункту Грујићева предлога има нечег прикривеног. (Види Лет. 204. стр. 66. и Усп. III. св. стр. 68. Примедба *)

Сад референт још једанпут прочита I. чланак саборског Устројства, за који рече: **„да је то кључ целом Устројству“**, због чега ћу се и ја мало више око њега забавити.

Дуга и учена расправа водила се около неких спорних пунктова у I. чланку саборског Устројства, понајвише „о уређењу дијецеза и избору Епископа“. У арену сишли су сви архијереји и изабрани епископ Анђелић; с друге стране председник и референт кодификацијоног саборског одбора: др. Суботић, др. Милетић, уз њих др. Михајило Ристић, и још други јуристе, које су у оно доба „Саборским Докторима“ звали. Др. Свет. Касапиновић није се упуштао у ту каноничну борбу, он је исправцима својима одборску редакцију прецизније формулирао ал ју је и допунама својима јако изменио.

Главну је реч имао да води Епископ Николајевић, „говорник Епископата“: за њим је највише говорио Епископ Грујић, доста пута и изабрани Епископ Анђелић, с њима и Епископ Кенђелац али „простосрдачно и пуно темперамента“. Администратор Митрополије узимао је понајвише пред гласање реч, расветљавао је питање с црквеног гледишта, и опомињао Сабор: „да буде праведан спрам своје Цркве“.

Беверегијев Synodicon и Јустел-а и Воел-а „Justelli et Voëlli Bibliotheca Juris canonici veteris“, у којој се налази и Фотијев Номоканон, били су за обе странке арсенал, из кога су вадили каноне, какве је која страна требала, да докаже оно, шта је хтела.[1]) Рефе-

[1]) Овај канон казе, да немозе бити“, тако је говорио грк Дионисије, Будимски владика, кад је имао да суди у једној брачној парници: ал кад је странка с јаким аргументима изашла пред њега, загледи опет у књигу, па рече: „Јато аделфе, (ето брате) онај канон казе, да немозе битѣ, а овај канон казе, да мозе, — и ја казем, да мозе“.

Саборска дебата о овом предмету показује, да је овако тумачење канона и члановима нашег Сабора

рент се позивао, осим канона, још и на „Законик цара Душана“ и на „преосвештеног Данила“, који је писао о избору архиепископа Никодима, под краљем српским Милутином. Посланици свештеног реда држали су се у овој дебати пасивно а неки су опонирали Епископату.

Како је ова per eminentiam канонична диспутација тако пространо испала, да би могла читаву свеску старог Летописа испунити, и како би она с друге стране са својим строго научним садржајем за ову студију одвећ била сувопарна: то ћу ја из неколико важнијих говора извадити и саопштити само гдекоја маркантна места, која ће нам показати, како је та „необичне слике концертација“ текла и свршила се, каквој није било у нашим Саборима пâра.

добро било познато. Казало се на пр. на Сабору (о чему није ни питања било), да један канон забрањује пресвитерима „вигамију“, дакле, „да им је просто увек имати једну жену, а данас се забрањује свештеницима женити се“.

То је сасвим криво тумачење канонâ; јер забрана другог брака код свештеникā изречена је у читавом низу канонā: и апостолских, који су четвртог века ступили у живот, и оних, који су донесени на васеленским и помесним Синодима: у Никеји, Картагени, Новокесарији, Трулу (Цариграду), које је каноне говорник сасвим обишао, враћајући се на временā, кад смисао „посланія“ Апостола Павла к Тимотеју 1. 2. 12. и I. „посланія“ к Титу I. 6 још није био у Цркви сасвим утврђен. Ал то није сметало народном Сабору да питање „о втором браку“ свештеникā пусти на расправљање, и одреди пододбор, који ће у тој ствари покупити „гласалице“. Ја неверујем, да је било и једног члана на Сабору, који није знао, **да конгрес у Карловцима није место, на ком се то питање расправљати и решити може**“.

Понављали су се слични предлози више пута на Сабору, на пример: да се постови укину, да се измену црквени обреди, да се укине монашки ред, да се од манастира начине трговачке, занатлијске, ратарске школе, да се српски грб уреже у пе-

У име Епископата предложи Епископ Николајевић: да се после речи „у границама државног закона“ дода и црквених установа. — после речи „уређује самостално“ дода у споразуму с епископским Синодом, — и да „код уређења дијецезâ и избора епископâ дође уметак споразумно са Синодом уређује дијецезе и утиче у избор Епископâ.

Сад изађе на среду са својим исправком др. Светислав Касапиновић, који су исправак више говорникâ (др. Суботић, архим. Живковић и др.) напред још у изглед ставили.

Исправак је гласио: да се збрише став „у границама државних законâ,[1]) а после речи „односшаје“, да се дода и установе.

Остале алинеје тога чланка овако је предлагач прецизније формулирао и допунио:

„Сабор одређује састав и делокруг нужних органа и начин како да се поставе“.

„Сабор располаже приходима народних фондова и црквених добара за народно-црквене и просветне потребе. У колико та средства недостају, властан је Сабор на ту цел као и за подмирење саборских трошкова, уз предходну дозволу државне власти, учинити прирез на народ“.

„Сабор прегледа рачуне свију њему подручних заклада, народних фондова и црквено-народних добара, и даје рачуноДавцима отпуснице“.

чате свих наших автономних власти и црквених општина и т. д.

Као што се види из овог, избијало је доста пута на нашем Сабору: „чрезмеріє людско“, што је потресало и „найвиша небеса“.

Напоменућу још, шта је Бако де Верламијо за правнике свога доба казао: „Ast jureconsulti nostri, placitis et doctrinis juris assueti et addicti, judicio sincero non utuntur, sed tamquam e vinculis juris sermocinantur“. Ал наши правници, који се слепо држе изреке и наукс права, не казују свој суд искрено, већ говоре у неку руку као из окова пра́ва. Било је тога и на нашем Сабору.

[1]) То је на том месту и онако плеоназмус био.

„Осим овог спада у делокруг Сабора и све што се на народним привилегијама оснива“.

„Права врховног надзора, које Његово Величанство уставним путем врши, остаје неповредљиво“.

Овако је проширењем саборског делокруга доведен Наслов „Српски народни Сабор“ у сугласност са садржајем I. чланка саборског Устројства.

Против тог исправка, где се позива на народне привилегије, дао сам ја против-исправак: „да се к овој алинеји још ове речи додаду: „које (то јест привилегије) нису противне фундаменталној конституцији Краљевине, (quae fundamentali Regni Constitutioni non adversantur) ил ако се то не дода, нек се барем чланак XXVII. закона 1790. цитира“.[1])

Напоменуо сам уз то: „да би такво одређење у Устројству нашег Сабора, као што се предлаже у исправку дра Касапиновића, по мом мишљењу само онда признању и одобрењу државе надити се могло, ако би то одређење такав изражај добило, који би сваку сумњу одклонио, као да би ми желили нашим привилегијама други какав смисао дати, који се не би са законом слагао“.

Др. Суботић је прихватио мој исправак у овој форми, да се на крају те алинеје стави: „с обзиром на XXVII. чланак закона 1790.“; на које сам и ја пристао, јер је и мој исправак алтернативно исто тако гласио. Том на против изјави Др. Милетић: „боље да изостане цела та алинеја, него да се дода оно, што др. Мандић предлаже“. Како су после ове изјаве више посланикâ против мог исправка говорили, (архим. Живковић, прота Беговић и други), и како је владика Кенђелац дру Суботићу пребацио: „да он уме државна, ал неће црквена права да брани“, —

[1]) Ја сам о постанку тог закона по дијаријуму Пожунске Дијете год. 1790 1. опширно писао у Успоменама св. II. стр. 138—140. (Лет. 200. стр. 56—58.) Казао сам у тој ствари, колико је требало, и у свом говору на нар. Сабору, којим сам овај исправак пропратио.

напусти др. Суботић мој предлог и Касапиновићев исправак прими се већином гласова.[1])

У осталом дѣлу I. чланка о саборском Устојству најважнија је 2-га алинеја: **Уређење дијецезâ и избор Епископâ.**

Епископи су се и у овој дебати држали у дефензиви, ослањајући се на јерархијски строј православне Цркве, који је првобитни демократски устав хришћанске Цркве по времену сасвим изменио. — Посланици световног реда поступали су офензивно, служећи се каткад канонима, што у целој Цркви вреде; каткад позивајући се на изреке појединих светих Отаца (Кипријана), и на тумаче канона: Валсамона, Зонару, Аристена; износећи уз то и праксу, која се овде-онде (у осталом против канона) за неко време била укоренила: — напокон апелирајући и на одредбе неких латинских „помесних" Синода који на Истоку никада нису имали важности, тражећи наслона и на „конституцијама Апостолским", које је православна Црква на Васеленском Сабору Трулском одлучно одбацила.

У оваким приликама није ништа друго остало Епископату, но да пристане на предлоге Сабора, додајући свуда клаузулу да то све има бити: „у споразумлењу с архијерејским Синодом".[2])

[1]) Нит би био нуждан исправак дра Касапиновића, нит мој против-исправак, да се остало при првобитној редакцији саборског одбора са насловом „Српски народно-црквени Сабор". — На меродавном месту, (то могу извесно казати) не би било у оно време приговора против позива на наше привилегије, само да се клаузула (quae non adversantur) из XXVII. чланка закона 1790. примила, или барем да се тај законски чланак код дотичне алинеје цитирао. Кад је Сабор треће сезоне 1871., — поново расправљајући повраћено од владе Устројство усвојио овај уметак, — онда је већ касно било. У саборском Устројству од год. 1875. нема више о привилегијама спомена.

[2]) Већ код 1. алинеје I. чл. Устројства протумачио је говорник Епископата Николајевић: „да се у „споразумљењу са Синодом" не разуме, да синод утиче и у друге

Што се понаособ тиче „Уређења дијецеза̄, и њиховог броја и опсега“, (прва пола 2-ге алинеје) изјавио је администратор митрополије у течају дебате: „да је то у Цркви нашој ствар света, коју је Црква наша увек уређивала, и којом је Црква увек располагала“. Затим је разложио, како је по преселењу народа нашег, Патријарх Чарнојевић, по привилегијама, које је он од римских Императора и мађарских Краљева „исходатајствовао“. — „по свом патријаршеском праву назначио дијецезе, и предељ тих дијецеза, за сваку поставио епископа, и да је Император Леополд I. потврдио све онако, као што је Патријарх определио“. Прешао је онда на промене, које су у опсегу тих дијецеза по времену „дјејствително“ учињене, свагда „са сагласијем и определенијем саме Цркве, односително митрополита и митрополитског синода“. Споменуо је на послетку најновији догађај године 1864. „Исход Румуна“ из наше јерархије, казујући: „како је Његово Величанство целу ствар, што се тиче одслења Румуна̄ од Срба̄ поверио архијерејском Синоду, да се од стране Цркве означе предељ и јерархије српске и јерархије румунске. — Кад се узме све оно, што сам казао, у размотреније, онда се заиста може чистом савешћу и отвореним рукама прихватити, што Епископат предлаже: да Сабор број и опсег дијецеза̂ у споразумлењу са Синодом одређује“.

Епископ Грујић приповеда како је Печујска и Северинска дијецеза укинута, и каже: „Никаква канона нема зато, да је народ имао уплива таког, да редуцира дијецезе, него има канона̄, који кажу, да народ са синодом заједно то може чинити. — Ово, што је наше, то ћемо да делимо; ту

саборске предмете, него само оне, кад се што ново уводи, или кад се што реформира“.

се ослањамо на каноне, и можемо по савести нашој толико уступити". Потпомаже исправак Еп. Николајевића: да се у споразумљењу са Синодом уређују дијецезе.

Епископ Николајевић одговара дру Л. Костићу на питање, у којој ће форми бити ти одношаји међу Синодом и Сабором: „да се овде за сад не може управо опредслити, шта ће радити Сабор а шта Синод, и за то баш, да би се свима препонама доскочити могло, нужно је, да се његов исправак прими: да се у споразумљењу са Синодом уређују дијецезе".

Од посланикā световног реда ја сам један за исправак Епископата говорио, против ког је „огромном већином гласовā" примљен исправак дра Касапиновића.

Сад се ушло у дебату о „Избору Епископâ". (друга пола 2-ге алинеје). Говорили су сви Епископи, и Архимандрит Анђелић; од световних највише: Референт др. Милетић, др. Суботић: — обојица више пута.

Архимандрит Анђелић забавља се с референтом који је већ пре држао опширан говор на цео I. чланак Устројства, а и онај део што се тиче „Избора Епископâ" — и том приликом, највећу важност полагао на 1. канон Апостолски, који гласи: Episcopus a duobus vel tribus episcopis ordinetur, (у руско-словенском „Епіскопа да поставляютъ два или три епіскопа"), позивајући се на једног тумача тих канонâ Зонару, који сведочи, да је с клиром и народ учествовао при избору епископâ. Анђелић не пориче, да је таквих случајева у овом или оном пределу некад било, нарочито у Африци под Кипријаном, епископом Картагенским, који у писму 68. проповеда да је избор Епископâ учињен био „suffragio universae fraternitatis et judicio episcoporum". (Гласом или избором целог

братства а пресуђењем или судом Епископâ). Ако референт, (вели Анђелић) отуд изводи. да је и после I. Никејског Сабора овде-онде народ бирао Епископе, онда је то била „неправилност канонична", који су Сабори Халкедонски и II. Никејски новим канонима поправили: да избор Епископâ мора остати у рукама Епископâ. „Ал Епископи наши, каже говорник, баш тога ради чине народном Сабору концесију, да овај суделује и учествује при избору Епископâ оним начином, који начин буде **„у особеном штатуту Сабор за добро нашао определити"**. Завршујући реч одговара Анђелић референту, који је узвишеним гласом казао: биће православља, ал неће бити Српства": — „А ја велим, јест истина, биће православља, ал неће можда бити српског православља; а кад српског православља не буде, онда о том можете бити уверени, — неће бити ни Српства".

Др. Суботић налази, да формула Епископата: „Сабор утиче у избор Епископâ", није разумљива, и жели, да Епископат боље то прецизира. По његовом мишљењу ваља то питање прегледати: „са стране повеснице, — са стране прâва — и са стране народне користи".

У прва времена, вели говорник, бирао је Епископа народ; „јер докле није било више Епископâ, нису ни могли Епископи другог Епископа бирати".[1]) Позива се на Кипријана и на начин избора Епископâ, (што је већ архимандрит Анђелић много темељније разложио) па вели: „кад Кипријан каже,

---

[1]) У румунској митрополији тај је случај и данас. Њихова јерархија састоји се из Митрополита и два Епископâ, а кад једног Епископа нема и треба га бирати, онда њихов архијерејски синод спадне на два слова. То ће бити главни узрок, што је у румунском органичком Статуту избор Епископа пренесен на епархијски Синод (скупштину), јер би иначе Епископа постављао само Митрополит са једним Епископом.

како је било у оно време, другог доказа више не требамо".

Говорник допушта, да су доцније донесена правилâ, (канони) која су то право Епископату дали, и Синоду задржали: „Ал питам ја: дал су ова правила донесена са утицајем и са изволењем оног фактора, коме право, што га је пре имао, одузимају. Ја одговарам, да није тако било; јер народ је право избора извршивао, и то су му право Епископи без његовог саизволења одузели.

У оно време било је, као што се овде казало, немира, и политичких и сектанских раздора, те је, кад је од народа избран био Епископ, једна страна пристала уз њега, друга није, па је отуд изишао метеж и немир у Цркви. Данас тога није. Ми видимо, да приликом избора Митрополита има партаја, ал није било немира, нит се за Цркву изродио погибео. Синод је већ од 200. година постављао Епископе, па и Синод није увек потрефио оног, који би народу најповољнији био. Па јел било немира".[1]

Доказује даље, да оне околности, због којих је избор Епископâ народу одузет био, више непостоје, и да се немамо бојати онога, због чега је то право на Синод пренесено: ал да имамо разлога искати, да се народу то право поврати, већ зато: „што се толико и таквих глава заузело за то: — — и што је ту глас народа, где се иште право, које њему по природи припада".

Др. Суботић полаже највећу важност, да докаже, да I. Васелепски Никејски и други Синоди, што су ишли за овим, нису били правилно састављени, јер на њима није било „другог фактора", то јест све-

---

[1]) Није било немира. Ал наш архијерејски Синод, који поставља Епископа, састоји се, осим Митрополита из 6 Епископа̄, свега дакле 7 особа̄; а епархијска Скупштина, на коју је др. Суботић хтео пренети право избора, броји до 100 и 120. чланова. Бил ту ишао избор без немира?

товног елемента, те би се по начелу: „ruente fundamento, ruit et superae-dificatum“, дало извести, да падају и канони, што су на тим Синодима донесени. Др. Суботић се још двапут на ту тему враћа. „Ми знамо, (вели говорник) да је овај канон (да епископи бирају епископа) створен у Никеји. — Јели народ заступљен био на Никејском Сабору? Није! Кад се дакле један фактор скупи, да донесе закон, који одузима право другом фактору, питам ја вас, јел то јуридички правоваљан поступак? Ја с моје стране држим, да није“.

Поводом кратког одговора администратора митрополије враћа се говорник и по трећи пут на Никејски Сабор и вели: „он допушта да је канон Никејски у најбољој намери — донесен, али при свем том без утицаја једног фактора, који је морао бити питан, и коме је нешто одузето, и по том он не може признати, да је тим законом народу то (право) својим путем одузето“.[1])

Посланици световног реда нису стали на ово становиште.

Дру Суботићу одговара Епископ Грујић у подужем говору, из ког ћу ова ексцерта саопштити.

„Кипријан то је само један св. Отац, и то „приватан“,[2]) и он је само по своме мнењу говорио, а то се не може узети, да он побија каноне, који у том смислу постоје“.

---

[1]) Свети Оци, који су 325. године скупљени били на I. Васеленском Сабору у Никеји да утврде Символ Вери и канонима даду устројство Цркви, нису зацело помислили: да ће после 1500 и више година на Конгресу у Карловцима о том бити разговора: дал је Сабор тај правилно био сазван и састављен?

[2]) Не знам шта је говорник разумео под свети отац „приватан“; јер Васеленски Сабор Трулски у 2. канону на свршетку потврђује канон Кипријана, архиепископа Африканског, и Синода, који је под њиме одржан.

„Суботић је рекао, да Синод није увек потрефио онога изабрати за епископа, ког је народ хтео; а Грујић вели, није увек ни Сабор потрефио оног избрати за Митрополита, ког је народ хтео, а зашто? што је неки трећи био јачи и од Синода и од Сабора. Синод, кад би бирао он сам, њега никаква власт туђа с његовог црквеног темеља потиснути не може; али Сабору може пре стати на пут: јер је Сабор из народних заступника састављен, а ми знамо, да државна власт има право у различитим околностима времена суспендирати то право (?) а то може и 15 година трајати".[1])

„А што се тиче оног умовања Суботићевог (против Анђелића) да канон, који одређује, да епископа бирају епископа, и који је на првом Васеленском Сабору у Никеји донесен, није законитим путем донесен, то мислим. вели Грујић, неби требало рећи: јер могао би когод рећи: **да онај који не прима трећег не прима ни другог канона Васеленског Сабора, којим су Символ Вери утврдили**".

„А ја мислим, да ту ништа не смета канон, кад епископи пристају на то, да даду оно, што су досад они имали: а више не можемо дати ни ми, него што сами имамо по канонима, по којима су епископи по тројицу предлагали а митрополит једног бирао. Сад нема митрополита, сад смо сви епископи; зато само толико можемо дати, колико смо досад

---

[1]) После IX. чланка закона 1868. не може се казати „да државна власт има право народне Саборе у различитим околностима времена суспендирати", — а тај је закон већ ступио био у живот, кад је Епископ Грујић на Сабору ово говорио. — Сабори за избор Митрополита нису ни пре закона 1868. никад били суспендирани, него су после смрти Митрополита за годину две дана редовно били резолвирани. (Најдужа администрација трајала је три и по године после смрти Патријарха Рајачића). Расправних Сабора пре „Деклараторије" био је леп број, ал им није одређен био перијодицитет. Од 1790. до 1865. није било — за 75 година — ни једног расправног Сабора. **Ал ваља знати да за 46 година митрополитовања Стратимировићева није тражио народног Сабора нико: ни митрополит ни народ.** (Лет. 197. стр. 39. 40. 49. 50. 69. 70. — Усп. I. стр. 5. 6. 15. 16. 35. 36.)

по канонима имали. Ја мислим, да је то лојално од нас. Ми смо по правилу (то јест по канону) кандидирали а митрополит је бирао. Ми то право предајемо народном Сабору: а што митрополиту припада, (то јест право наименовања или потврде) он кад буде и кад га изберете. и пристане на то, нека је просто и благословено. Ми од наше стране не можемо више дати."

Затим Епископ Николајевић, — одзивајући се захтевању дра Суботића, — прецизира исправак „свој" тако: „да по његовом" назору само право кандидације Сабору припада. Зато ја, вели говорник, тако то разумем, и ограничавам право избора на право кандидације: а и с тим, што кажем: (да Сабор) утиче у избор, оставља се пут неком споразумлењу. Епископат у садашњим околностима, кад нема митрополита свога, не може даље попустити, јер не може ништа, што је важно, без свога митрополита предузимати. Митрополит је досад кандидирао. Можемо ли ми његово право кандидације пренети тако лако на другог фактора? то незнам".

Грујић и Анђелић говорили су у тој ствари отворено. Николајевић увијено: мешајући „своје" назоре са „изјавом Епископата", ког је он званично заступао. — Грујић је говорио по канонима, по којима су на овој страни још и у првој половини XVIII. века Епископа кандидирали Епископи а Митрополит га наименовао — Николајевић је говорио по „узусу", по ком — од Терезијанског доба амо — Епископа кандидира Митрополит. а бирају Епископи. То није свеједно.

Архимандриту Анђелићу, који је казао. „да би већа гаранција била. да Сабор предлаже тројицу а Епископат да потврђује једнога". — одговара др. Милетић: „Сабор, кад би бирао, једнака би гаранција према влади била и у једном и у другом случају, (то јест и кад би Сабор кандидирао): само је већа гаранција за ваљаност избора, кад Сабор бира, него кад кандидира".

Напокон је администратор Митрополије држао подужи завршни говор, из ког ћу ово саопштити: „Код нас у српској православној Цркви живи и данас постоји правило, да се епископи бирају од синода епископског; јербо онај само има право бирати епископа који има власт посветити и произвести га. Начин, како се синодално бирају епископи различит је: или митрополит кандидира а епископи већином гласовâ бирају, или између оних, који већину добијају, митрополит једног именује, и потврђује.“ —

„Ми предстатељи Цркве кажемо, да избор епископâ принадлежи само епископском синоду; а ви представници народа кажете, да то народу принадлежи. — Ја нећу ни једно ни друго да поричем; али хоћу, да се споразумемо, и да знамо, како и коме избор овај принадлежи и у којој мери? па ако се ту можемо сложити, онда је погодба готова. Пре свега треба да знате, да је положеније наше таково, да ми тек до неких граница напред ступати можемо. Ако се хоћемо изравнати о овом предмету, прилика је сад, да се изравнамо. Ако нећемо, — решите га гласањем, како знате“.

Гласање је решило: да се редакција саборског одбора са 44 гласâ усвојава, а исправак Епископâ са 22 гласâ одбија.[1])

Завршио сам разлагање о I. чланку саборског Устројства, за који је референт казао, да је тај

[1]) Пре него што ћу поћи као посланик на народни Сабор 1870. разговарао се са мном министар барон Етвеш о пословима, што ће на Сабору доћи на расправљање. Било је разговора и о избору Епископâ, па ми министар том приликом рече: да му се не допада, како је та ствар у органичном статуту румунске Митрополије 1869. уређена, да се у епархијским Синодима (скупштинама) бирају Епископи. Боље би свакако било (рече министар), да је право избора дато народно црквеном Конгресу, — далеко угледнијем изборном телу, него што су епархијски Синоди; јер Конгрес бира и Митрополита и власт му се простире на целу област митрополије.

чланак кључ целом Устројству, с чега сам се мало дуже с њиме забавио. О „избору Епископâ“ зато сам подуже писао, што је то важно питање у саборском Устројству од године 1875. сасвим друкчије решено, те сам држао, да ће вредно бити, да се знаде данас, како су пре тридесет годинâ о том предмету мислили архијереји наши и народни посланици, који су главну реч на том Сабору водили.

Сад прелазим **на састав народног Сабора**, као што је у нацрту саборског одбора **у чланцима II. до VII.** пред Сабор изнесен. При расправљању саборском постао је још један (нов) чланак, који је као V. уврштен после IV. чл.

О ова два чланка ваља ми нешто више написати.

Чланак IV. гласи у нацрту: „Изабраних чланова има 75 и то: 25 од свештеничког, 50 од световног реда.

Стари чланак V., прва алинеја гласи: **„свештенство бира за Сабор без разлике клира (то јест чина) 25 заступника“.**

Из говора, који је референт на IV. чланак у Сабору држао, видило се, да је у кодификацијоном одбору већина за одборску редакцију била: мањина, у коју је и референт спадао, хтела је свештеничком реду пет местâ одузети и учитељству дати, — а један члан (др. Милосављевић) био је зато: да се сви 75 посланикâ, без разлике реда свештеници и световњаци заједно бирају: — за који је предлог референт Милетић казао: „да незна хоће ли то прихватити когод“?

За Милосављевићев предлог ипак су говорили тројица: прота Трбојевић, др. Лаза Костић и Иса Павловић: овима ћу додати и пароха Стевана Анђелића, који је искао, да буду на Сабору, 24 мирска свештеника: јер монаси не познају интересе фамилије, ни положај парохијанâ. „Не примил се мој исправак, (рече говорник) онда ћу ја за мој народ даље поступити, па ћу казати по исправку дра Ми-

лосављевића: нека буде слободан избор без разлике чина и реда“ — За предлог већине (то јест за редакцију одборску) био је др. Суботић, прота Бранковић, прота Милутиновић, Макса Лудајић, а за предлог мањине (то јест да у свештенички контингенат уђу и неколико учитеља) парох Дожудић, професори Ђурђевић и Сандић, и школски управитељ Димић. Кад је референт др. Милетић почео говорити за предлог мањине, примети др. Суботић: „Ово је заиста недостатак (пословника); известитељ одбора брани мањину; требало би управо дати другом неком, да заступи предлог већине“.

У тој ствари говорио је више пута Епископ Кенђелац, долазећи често у сукоб с пословником, а још, чешће с референтом: Ex abrupto, сасвим изненада, изађе говорник у претпоследњем говору свом с предлогом: „да у народном Сабору буде равнобројно и половично заступништво“, и понови то и у последњем говору, овако прецизирајући свој предлог: **„Нека и свештенство Народ бира, па смо сви у руци Народа“.** — Како на ову изјаву нико од Епископата није реагирао, могло се узети, да су с овим предлогом и остали Епископи споразумни: јер је администратор митрополије казао једном приликом, (као што сам напред већ напоменуо): „кад један Епископ овде што рекне, то је у име свију, макар да сви ћуте“, а у овом случају — ћутали су сви.

Др. Милетић налази, у свом завршном говору, да је у предлогу Епископа Кенђелца „сталежност, и то још у већој мери изражена“,[1]) на коју он не пристаје; — не прима „ни погледе проте Бранковића, Лудајића, Павловића, што они спомињу

[1]) То није. Број посланика свештеничког реда умножен је истина у Кенђелчевом предлогу, ал је принцип сталештва исто тако из темеља покренут у његовом предлогу као што је и у доцнијем Милетићевом исправку.

*

Цркву, а разуму јерархију". — Изговара се, што као референт није бранио предлог већине „јер и он је зато, да уђе неки број свештенства, који се (број) не разликује млого од оног, што је мањина предложила; (већина је предложила 25 свештеника; Милетићева мањина 20 свештеника и 5 учитеља) а међутим изриче да свакојако ваља, да предлог већине пре победу одржи него онај (Милосављевићев), који оће избор без разлике (свештених и световних). — Што ја желим, да постигнем (завршује др. Милетић), — **да се сталежност избрише, то ћу код чланка (V.) предложити, да народ бира** (**и свештенике и световне**); а засад повлачим мој предлог (мањине) натраг".

На то председник, који овом приликом није говорио ништа, нареди гласање, а већина прими редакцију саборског одбора.

Сутра дан започне дебата **о V. чланку** и то о његовој првој алинеји.

По редакцији саборског одбора имало би свештенство само за себе да бира 25 посланикâ од свештеног реда. Др. Милетић моли, да се за њега постави други референт: ad hoc, а он изађе на среду са својим „предлогом или исправком", који је нагласио био на свршетку јучерашње седнице. У говору свом казао је др. Милетић: „да неби ово заступништво (25 свештеникâ) добило тип сталештва, треба да нешто у избору учинимо тако, како би се овај тип збрисао, а то би се постигло мојим предлогом или исправком, који захтева: **да народ бира и једне и друге заступнике.** Онда ће се збрисати тај печат,[1]) да су они послани, да приватне интересе своје заступају. — Тим би мислим један корак напред учинили, који није баш ра-

[1]) Збрисао га је већ предлог владике Кенђелца, који је он, — као што сам напред напоменуо — пре исправка дра Милетића ставио: да уз равнобројно и половично заступништво у Сабору „**и свештеничке заступнике народ бира, па да сви будемо у руци народа**".

дикалан, (разуме Милосављевићев предлог); јер смо ограничили (бираче), да бирају свештенике; али ипак нешто би (му) се додало по духу данашњег времена, да буде израз опште жеље и опште воље народа". —

Председник је мислио: „да би можда боље било, да се то даде одбору за Устројство саборско, да о том расуди, и после тога (мнење своје) поднесе"; ал се предлог његов не уважи.

Изненадни „предлог или исправак" дра Милетића, који је он у једној седници 18./30. маја нагласио а у другој 19./31. маја на саборско расправљање изнео, био је, да употребим немачку реч, прави — „Wettersturz", и начинио је код саборских чланова потпуни обрт у схваћању о начину избора свештеничких посланика, кад им је предлог тај поднесен био на решење — без испита и без мнења кодификацијоног одбора.

„Већина" у Саборском Одбору распршти се, и чланови њени сви, — осим Живка Кирјаковића, — напусте „редакцију одборску", па пристану на „предлог или исправак" дра Милетића; — с њима заједно и председник истог одбора др. Суботић, који за свој „consilium mutavi" у подужем говору ова мотива изнесе:

„Најпреча вам је потреба, рече др. Суботић, да устројством овог Сабора чврсто и мирно земљиште добијемо. Из овог назора произашао је (у саборском одбору) предлог: да свештеничке посланике бирају свештеници, а световне световњаци. Ал од оно доба, од како је овај предлог стављен, прошла је једна година дана.[1]) Од то доба је народ своје мнење изјавио; од то доба је и од свештенства глас дигнут, из кога видим, да ако овај исправак дра Милетића примимо, опасности нема, да

---

[1]) Није толико! На Сабору 1869. изаслан је истина био одбор, да изради предлог за Устројство Сабора; ал Сабор тај, због вечите кавге, није за 33 дана саборисања свога ни до какве озбиљне радње доспео, — није се ни конституирао, па није ни верификацију својих чла-

ћемо подровати земљиште, на ком стојимо. Морам признати, кад сам слушао ове говоре, да ме је оставио страх, да ћемо погинути, ако напустимо овај предлог од саборског одбора донесен; него напротив увидео сам, да ћемо нешто напредно учинити. А да ћемо тим напредак учинити, то су већ господа казала, која желе, да се свештенство с народом изједначи, а и код других народа (управо вероисповести) то у другом виду постоји. Ми сви знамо, да код Евангеликâ на генералне конвенте бирају нижи кругови, па како бирају? Ми видимо, да свештенство не бира своје, а световњаци своје заступнике, него оба скупа.[1]) Из овог видимо дакле, да ми овим кораком заиста идемо напред, и ја бар долазим до уверења да ми овим кораком нећемо учинити ништа, што би нам претило погибељу; тим мање, што смо из ових изјава увидели, да ни сами свештеници не сматрају то за погибељ. С тога ја радо пристајем уз ово̀, што иде напред, те због тога онај предлог (већине саборског одбора) у колико је мој, узимам натраг, и придружујем се донесеном (то јест Милетићевом) исправку".[2])

нова обавио. Операт тог одбора дошао је пред Сабор 1870. месеца маја: расправљан је у саборској конференцији 5. (17.) маја, а узет је у саборску расправу 12. (24.) маја. То није једна година дана.

[1]) Ја ћу, — пре него што саопштим наше саборско Устојство, као што ће примљено бити на Сабору, изнети, и организам највиших законодавних и управних тéла, која постоје у Јеванђеличкој Цркви обе вероисповестӣ у Мађарској и Ердељу; да се види отуд поуздано, какав је састав највиших репрезентативних тéла у њиховој Цркви, и какав је начин избора за оне чланове, који избором у та тéла улазе.

[2]) Према промени фронта, коју је др. Милетић изненада извршио, пожурио се и др. Суботић, те се напуштајући свој и одборски предлог придружио исправку дра Милетића.*)

Где је у странци једној divisum imperium ту се таки призори понављају често. Приповедићу један из саборске сезоне

*) „Доро Богу неда одмакнути,
„На сапи му главу наслонио.
(Чупић Стојан, Поцерац Милош).

За исправак Милетићев говорило је више њих: — пет од свештенства (и то тројица од монашког чина); седморица од световног реда међу њима и др. Ђ. Милосављевић, који је том приликом свој предлог натраг повукао, једини предлог чистог репрезентативног начела. Рефрен свих говора̂ био је **delenda Carthago**: да се збрише сталешко заступништво.

Редакцију саборског одбора бранио је (осим Кирјаковића и пароха Андрића), Архимандрит Анђелић, са исправком: „Парохијално свештенство бира за Сабор 21, манастири 4 заступника̂". Из говора његовог ово ћу саопштити: „Кад је Сабор јуче усвојио чланак IV., који вели: изабраних чланова има Сабор 75 и то 25 од свештеничког, 50 од световног реда, онда је уједно усвојио начело тако званог „Interessenvertretung-a" то стоји и неда се порећи. Шта хоће, питам ја, г. др. Милетић с овим другим исправком, односно, какво начело он заступа? Начело на пољу Interessenvertretung-a, а после начело слободног избора; на пољу, велим, Interessenvertretung-a, јер по том имају бити на Сабору овом 25 заступника свештеничких, који би интересе свештенства и народа у опште,

---

1869.: „Камо среће, (писао ми је Ђока Димитријевић, присни пријатељ Светозара Милетића, кратко време пред смрт своју из Бечкерека 1. децембра 1899.) да Суботић питање о (саборском) председништву није покретао, „што му Милетић не хтеде пречити, да не изгледа, да је он свему противан, што од њега (Милетића) не долази. Ceteris exmissis: — — сада би наше црквене ствари боље стојале".

Хипертрофија талената̄, каква је баш на овом Сабору била, није користила практичном раду његовом; а шкодило му је свакако, што је било две вође у једној странци, за које би се могло рећи: „Hoc inter utrumque maximum erat discrimen, quod Pompejus nemini secundus, Caesar omnium adeo primus esse voluerit". То је била међу обојицом највећа разлика, што Помпеј није хтео ником бити други, а Цесар је хтео од свих бити први.

али црквене и своје интересе понаособ заступати и бранити имали. Дочим пак имају тих 25 свештеника̂ избрани бити из народа и по народу, од народа и од свештенства у једно, и пошто ће народ дати више бирача̂, него свештенство онога круга, онда ће народ гледати да избере онога, који њему у прилог иде. Неће свештенство имати боље гаранције. То би био слободан избор али неби било Interessenvertretung-а. Како ће то на Сабору изгледати? Да ли ће се свештенство користити томе? — То начело расположено не могу бранити. Ја сам дакле за редакцију (саборског одбора) уз исправак мој: а против исправка дра Милетића".

Саопштићу још, шта су два епископа̂ (Грујић и поново Кенђелац) и један архимандрит у тој ствари говорили.

Из говора Епископа Грујића ово ћу извадити: „Ја сам видео, да је већина за то начело, да свештеници и световни заједно бирају и свештеничке и световне заступнике. **Кад они сами то желе и хоће, ја од моје стране велим: да им је просто!** Међу тим ја од моје стране с мог становишта пристајем само на исправак арх. Анђелића".[1])

„Зато ја мислим, да би најкоректније било: не дирати право ни световног ни монашко-свештеничког реда. — — Удалити одавде свештенике или калуђере, и одредити, да не седе овде, ни као парохијски свештеник ни као калуђер; него заједно с народом и свештеницима да је изабран: то се зове дирати у његова права, која су му у привилегијама осигурана. — — Кад је Сабор већ узео у своје руке, да располаже приходима манастирских добара, онда мислим, да мора неко од тог чина бити на Сабору, који ће Сабор информирати о томе; кад располаже с манастирским приходима, а да нема ни једног сведока, то

---

[1]) Та два става не слажу се никако, ван ако се први узме просто за апсолуцију онима, који оно „желе и хоће", што стоји у Милетићевом исправку.

није добро ни по сам Сабор. Јер, кад би н. пр. закључио Сабор штогод у погледу на манастирске приходе, а калуђери би казали, да није ту било никога од њих и да зато не примају тог закључка, и кад би Сабор заповедио опет да морају примити, а они опет не приме, — — могло би сљедовати да дође цела ствар на суд, па ко стоји добар да ће тај суд у корист народа и у корист Сабора решити? Ја сам дакле за исправак архим. Анђелића. — — Сад хоћели ови заступници бирани бити онако, као што др. Милетић предлаже, или као што је пре, (то јест досад) било, мислим, да то у ствари ништ не мења. Овде је само главно, на што ја важност полажем, да буду заступљени и као калуђери; оћел се пак свештенички заступници бирати без разлике клира, то је друго. — — А што се тиче бирања, то не мања ништа у ствари."[1])

Архимандрит Т. Живковић пристаје с једне стране на исправак дра Милетића: „што ће тако на Сабор доћи избор интелигенције, избор знања у сваком обзиру; баш из тих разлога желим да свуда и свештеници при избору учествују. А кад то изискујем, онда с пуном доследношћу треба да у избору свештеничких посланика и световни учествују. „Пристајем дакле с једне стране уз предлог дра Милетића из споменутих разлога, с друге стране уз предлог архим. Анђелића, због тога, што је ово изборни Сабор, који каноничне старешине цркви бира, да монашки чин у оној пропорцији заступљен буде, како Сабор за добро нађе, а да (монашки чин) и те заступнике бира".[2])

---

[1]) По овоме подупире Епископ Грујић исправак архим. Анђелића само онде, где се тиче четир посланичких места за калуђере. Према осталом садржају исправка (да свештеничке посланике бирају само свештеници) ту је Епископ Грујић сасвим равнодушан.

[2]) Ово наличи на: „Pressfreiheit mit Censur, und Republik mit dem Grossherzog an der Spitze";

Епископ Кенђелац, који је управо онај био, што је у јучерањој седници код IV. чланка први заподео ово питање, (које је дабогме друкчије решено, на што је он мислио), казао је у свом говору на Милетићев исправак: то јест, да и свештенике народ бира за своје заступнике „да би он, као што се јуче изразио, само онда на то пристати могао, кад би половично заступство у Сабору места имало“. У познијем говору казао је Епископ Кенђелац опет то, ал друкчије — —: „Ја сам јуче говорио о половичном заступству у цркви, као двајух заступништва, двајух фактора. На темељу том остајем и данас и противан сам сваком помешивању интереса̄, да народ и свештеничко заступство сам бира; онда моја Црква нема особеног заступства“. Говоре своје завршио је Кенђелац са енергичним „Оградама“.

Још је др. Милетић одговорио неким говорницима: архимандриту Анђелићу на његово аргументирање о „Interessenvertretung-у“, и поучешио је Епископа Грујића, „да свештеници, пошто имају трећину у Сабору, и пошто им по томе треба мања половина од световног реда, да штогод добију или одбију, да они имају и још како решавајући глас“: — а што се тиче монашког заступства“, задржава још он себи право речи о том: ал то ће после (на ред) доћи.“[1])

Чули смо, шта су два Епископа Грујић и Анђелић у овој ствари говорили. „Говорник Епископата Николајевић“ није казао Сабору ништа како архијереји in corpore у том важном питању мисле; а ћутао је и администратор Митрополије.

— као што је народ у Хесенској години 1848. свађао слободу, која је њему преко Рајне дошла из Париза.

[1]) Казао је то др. Милетић и у једној од пређашњих седница, ал та ствар није дошла на ред никада.

За исправак дра Милетића изјави се на гласању „огромна“ већина.

Прва алинеја IV. чланка у нацрту Устројства постане сад V. чланак Устројства.

Код (новог) **V. чланка** Устројства задржао сам се мало дуже: јер је њиме стародавни састав нашег Сабора из темеља изменут, и јер баш у начину те измене лежи по моме мишљењу **„vitiatio principii“**, чиме је наш црквено-народни Конгрес сасвим други облик добио, који његовој суштини не приличи никако.[1])

Преко осталих чланака Устројства прећи ћу летимице, и изнећу само најважније битне измене, које су учињене према нацрту кодификационог одбора саборског.

У чланцима VI—IX. налазе се одређења: колико на сваку дијецезу долазе свештеничких и световних посланика, додајући, да ће изборни ред прописати, који ће изборни срезови бити и колико заступникâ на Сабор слати?

У нацрту саборског одбора означен је Патријарх као Председник Сабору „по достојанству“, и одређен му је делокруг: „да отвара прву и затвара последњу седницу Сабора, и председава у свим свечаним, и оним седницама, које се држе, док се Сабор не конститује“.

Тај је делокруг Патријархов попунило Устројство Саборско **у чланцима XV. и XVI.** наређујући: „да у осталом Патријарх заузима у свим седницама саборским своје место; да може у течају расправе више пута говорити, разјашњења поискати, и своје примедбе чинити“.

На ово је епископ Грујић дао исправак: „да је најправедније и по цркву и по државу и по народ, да оста-

---

[1]) Имао је право др. Л. Костић, кад је казао: „Овај чланак је један од најважнијих у целом Устројству, и можда у нечем важнији него први чланак, јер лакше бива, да се делокруг мења, него састав Сабора“.

вимо председништво, као и досад што је било, почем је то на историјском темељу основано, — и да Сабор подпредседника по својој вољи бира, да утврдимо овако, да неби каквих метежа и страсти било, и да се не раздражи Сабор, како се састане већ при избору председника, него одмах с мирним чувством да приступи раду". Ја сам природно председништво Патријархово из оних истих разлога бранио, које сам саборске сесоне 1869. из историје и традиције опширно навео, ал без успеха (Лет. 204. стр. 42. — Успом. III. св. стр. 44.)

Већ у нацрту саборског одбора одређено је било: да Патријарх сазива Сабор „по одредби Саборског одбора, и по предходној пријави Његовом Величанству, а кад нема Патријарха, ил би препречен био, да га сазива председник саборског одбора. Ал Сабор је у Устројству даље отишао. Изоставио је: да се предходна пријава учини Њ. Величанству, наредио је: у чланку XII. и XIII. да се Сабор састаје редовно сваке треће године, ванредно пак по одлуци саборског одбора или на захтевање трећине саборских посланика, и овластио је Патријарха, да према овој одредби сазива Сабор, и ако би он то пропустио учинити, да га сазове Председник одбора. То је одређење још једанпут поновио Сабор: „ако би Патријарх као Председник по достојанству пропустио вршити своја права (то јест отворити прву и затворити последњу седницу и друго) да га у том замене Председник саборског одбора.

На ово сам ставио ја два исправка, која се нису примила. „Први сам ставио зато, што би онаково одређење било ограничење Патријарха; јер кад би стални одбор одлучио: да се сазове Сабор, онда би га Патријарх морао сазвати. Други сам исправак ставио зато, што Митрополит не може тако спречен бити, да не може потписати. Ако неби хтео држим да се то не може „израдити". (Овако стоји у стенографском записнику саб.

седн. 20. маја, Застава бр. 74, ал не могу ни ја разумети шта је то: „израдити“:) „Да се изостави пријава Његовом Величанству, мислим, догод постоји закон од год. 1868. не може бити Сабор сазван, пре нег се сазив Њег. Величанству пријави. **Не треба да се бадава варамо**“.[1])

Најдаље је отишао Сабор одређењем **у XVIII. чланку:** „Ни сазивач, ни председници нису власни саборске седнице одгодити или Сабор разрешити. Сабор сам одлуком одређује хоће ли кад, и докле ће седнице одгодити, и може при свршетку својих седница урочити, кад да се опет састане“.

Оваковог одређења, које се тумачило као изјава перманенције, није било у нацрту саборског одбора о извршљивости конгреских закључака.

У чланцима XIX—XX. утврдио је Сабор начин, како се има бирати Митрополит и Патријарх. Наредио је, да се Митрополит бира „тајним гласањем, и давањем листића, на које чланови Сабора уписују име онога, кога за Митрополита и Патријарха српског желе. Који добије надполовичну већину гласова̑, тог Председник Сабора проглашује за изабраног Митрополита и Патријарха“.

Ово је овако и у органичном Статуту румунске митрополије од год. 1869. уређено. — Тим је уклоњена пресија на гласаче; код Румуна за све посланике; — а код нас би тако одређење, како је међутим Граница укинута, добро било за посланике свештенога реда из архидијецезе, а особито

---

[1]) Исправци су ретко у целости исписани у саборским записницима, него су само као „прилог“ додати записнику“; те им се стога доста пута не може сазнати потпун садржај. А бива често да их и нема уз записник, који се на њих позива.

за архимандрите ма из које дијецезе, који су код јавног гласања у највећи процен долазили.[1])

Нема у Устројству никаква одређења, дал да се Митрополит као досад, само из дијецезалних Епископа или из других свештених лица бира? — дал да се избор има поднети Његовом Величанству на потврду? — а нема ни о том, ко да митрополита-патријарха уведе у митрополитску столицу?

Румуни нису имали својих манастира, кад су иступили из наше јерархије, те нису имали у оно доба ни монаха вишега чина румунске народности. С тога су и били приморани припустити за кандидате митрополитске столице и „просте свештенике“, (egyszerű papok), на пример удове протопресвитере. (И садањи њихов митрополит био је некад протопресвитер па онда владика, те је најпосле постао митрополит). У органичком Статуту своје митрополије поставили су оии одређења, како се има поступити, кад конгрес изабере „простог свештеника“ за Митрополита. Ово није против канона̄, ал је свакако кубура. Код нас постоји другојачији „jus consvetudinarium“: — има у нас доста манастира̄, има архимандрита̄, те има доста и квалифицираних кандидата за Епископе: — а код шест дијецезалних Епископа̄ има и довољно кандидата̂ и за митрополитску столицу. Што се епископа̂ тиче ту се од тог обичаја први пут код нас одступило 1874., кад је архијерејски Синод изабрао за епископа протосинђела Војиновића, обишавши све архимандрите па и Михаловића и Цветића, који су онда већ као мандатари управљали дијецезама. Доцније је више таких случа-

[1]) Архимандрит Маширевић, који је на народном Сабору 1842. за Епископа Живковића (против Рајачића) гласао, чекао је од то доба још пуних десет година̄, док је дошао до дијецезе; као што се он о том пред многима (а и преда мном) често јадиковао.

јева било код избора владика̂, код митрополитског избора ни једног.

На чланак XXI. о избору Епископа̂ немам ништа напоменути, тај је чланак делио судбу пређашња два чланка: с њима је стајао и код највише потврде и пао.

На XXIV. чланак Устројства саопштићу овде, како се Коломан Тиса, некадашњи вођа опозиције у тој ствари на земаљском Сабору у седници CCXXV. 7. маја (25. априла) 1868. изјавио, кад се водила расправа около IX. чланка закона 1868. — Овако је Тисин говор у ексцерптима гласио: „а.) Они протестантски (јеванђелички) конвенти, што се држе више пута преко године нису идентични са (српским) Конгресом, него је Конгрес идентичан са протестантским Синодом, (Zsinat) који се увек држи уз највише допуштење, и чији су закључци задржани највишем одобрењу, б.) закључци протестантских скупштина (конвента̂) подносе се истина на знање (влади), ал се могу извршивати и пре тога, или и без тога, да би им потребна била потврда; в.) не стоји то, да ће се по исправку закључци Конгреса морати одобравати, јер је то одобрење задржано само за Устројство, а искључено је што се тиче других закључака. Кад је Тиса ово говорио (1868.) још није садашње Устројство у јеванђ. Цркви аугсб. и реформ. конфесије постојало. Ја ћу састав и делокруг садашњих јеванђ. Синода и Генер. Конвента опширно саопштити ниже.

У чланку XXVI. и XXVII. поставио је Сабор „Саборски Одбор“, као управни и егзекутивни орган: допунио му је, и према одборском нацрту прецизније формулирао делокруг: ставио му на чело изабраног председника, и уврстио у њега 8 саборских посланика: 3 свештеног, 5 световног реда. **Српском Патријарху није дао у саборском одбору места.**

По нацрту одборском **(чл. XXVI.)** место је Сабору „Новисад“; по усвојеном од Сабора Устројству **(чл. XXIX)**, „место Сабору одређује Сабор“.

Како је расправа о Устројству српског народног Сабора већ до трећег читања доспела, држим да ће овде бити место, да у екцерптима саопштим I. **Органични Статут православне румунске митрополије.** II. **Устројство римо-католичке црквене скупштине у Ердељу.** III. **Организам Англиканске Цркве.** IV. V. VI. **Уређење законодавних и највиших репрезентативних тела у јеванђеличкој цркви хелветске и аугсбуршке конфесије у Мађарској и Ердељу.**

Римо-католици у Ердељу и Јеванђелици у Мађарској и Ердељу имали су од старинâ своју црквену автономију, ујамчену земаљским законима. Кад је 1867. успостављена парламентарна влада, подвргли су они своје старе црквене Уставе ревизији, прерадили их према садашњим потребама, и акомодирали наређењима нових закона. Први од тих ревидиран је и потврђен био Устав ердељске римо-катол. Цркве 1869. у Ердељу, а после 15—20 година и три Устава јеванђеличке Цркве у Мађарској и Ердељу.

Органични Статут правосл. румунске Митрополије, који је 1869. ступио у живот, сасвим је opus novum, као што је ново и Митрополиство њихово, које је постало тек крајем године 1864. Који су тај Устав градили, — у првој линији њихов мудри Митрополит Шагуна — имали су код свог посла сасвим чист сто л — tabula rasa — те се нису имали обзирати ни — (тако да кажем) „на партикуларно право“, што се из српских привилегија у нашој цркви за више од сто година развило, — ни на „Деклаторију Нације Илирске“,[1]) — ни на „Систему Консисторијалну“,

[1]) Коју је барон Филиповић хтео на народном Сабору 1864. и на Румуне, и на друге народе „по всюд8 православне“ протегнути. (Лет. 196. стр. 82. — Усп. II. стр. 9 примедба 1.)

— ни на клаузулу о „једногласју код избора српског Митрополита“, која је у инструкцијама Саборских Комесара од Хадекових времена сталном постала (Лет. 204. стр. 64. 65. — Успом. III. св. стр. 66. 67.), — нити су се морали обзирати на XXVII. законски чланак године 1790/1. другу алинеју, у којој се набрајају резервирана мајестатска права: у ствари Религије, наставе, привилегијâ и т. д., — и која се алинеја закона, после исхода Румунâ из српске јерархије — само према православној Цркви српског народа одржала (Лет. 200. стр. 56—59. — Успом. II. св. стр. 138—141.).

Најпосле лакше су ишле румунске ствари него наше и зато, што они нису били, као ми, поцепани на три управне области, те је и Конгрес њихов посла имао само с мађарским Култусминистарством, а наш, осим њега, (чак и 1871. године) и са хрватско-славонском земаљском Владом и ратним министарством.

Румунима је при њиховом послу могла бити једна само ал тешка препона: Цесаро-краљевска Резолуција од 24. децембра 1864., којом је Његово Величанство румунску митрополију поставило, Митрополита им наименовало, и то право наименовања Себи и својим Наследницима задржало. Преко те је препоне срећно прешао Статут њихове митрополије, просто наређујући: да Конгрес бира Митрополита тајним гласањем, и натполовичном већином гласовâ, и да га, по највишем потврђењу, уводи у митрополитску столицу. (Лет. 198. стр. 40. прим. 2. и Лет. 204. стр. 35. — Успом. II. свеска стр. 26. прим. 2. и III. свеска стр. 37.) О краљевском Комесару код избора румунског митрополита и код редовних њихових Конгреса нема ни спомена.

О праву избора Митрополита, српском Народу свечано ујамченом у фундаменталној Привилегији Цара и Краља Леополда I. од 21. августа 1690. („Liceatque vobis inter vos e propria gente et lingua vestra Ras-

ciana constituere sibi Archiepiscopum, quem Status Ecclesiasticus et Secularis libere eliget)", — писаћу доцније, кад дође на ред народни Сабор године 1875.

Из румунског органичног Статута (I.) саопштићу уз састав народно-црквеног Конгреса, још и организам епархијских Синода (скупштинâ) и митрополитске консисторије, као највише централне црквено-управне и судске власти; а уз избор Митрополита описаћу и избор Епископâ.

Код римо-католичког Status Catholicus-a. и Статута јеванђеличко-аугсбуршке конфесије у Ердељу (II. и VI.) држао сам за довољно, да само састав и делокруг њихових централних властй опишем, јер код њих се црквена област састоји само из једне дијецезе.

Код Англиканске Цркве (III.) писаћу о саставу и делокругу њене „Конвокације", као највишег законодавног и судског тела, и ако иста институција данас само постоји de jure ал не више и de facto.

Из црквеног Устава реформатске и аугсбуршке конфесије у Мађарској (IV. и V.) за нужно сам нашао састав и делокруг не само њихових Синода него и Генералних конвента извадити и описати, јер се само тако може повући паралела међу делокругом њихових највиших црквених власти и делокругом нашег архијерејског Синода и народно-црквеног Конгреса.

Поводом ових нових црквених Устава узели су Суперинтенденти јеванђеличке Цркве обе вероисповести у Мађарској наслов „Епископâ", што је доцније код новог уређења Магнатског Дома ушло и у земаљски закон:[1]) — само је Ердељски Суперинтендент аугсбуршке вероисповести (Саксонског наро-

[1]) Јеванђеличка Црква у Мађарској није тиме добила „Епископални то јест јерархијски карактер: као што га нема ни јеванђеличка Црква у северним државама Јевропе, у којима њени црквени Предстојници, још од давнашњих времена, исто тако носе наслов „Епископâ (и Архиепископâ")).

да) задржао свој стари наслов. Тим истим поводом је и јеванђеличко-хелветска конфесија напустила досадашње име хелветска, и узела наслов јеванђеличко-реформатска.

Сад ћу редом преЋи црквене Уставе, што сам их напред изредио: ал морам пре свега молити, да ми се не замери, што ћу пишући о тим стварима толико места запремити у овој књизи. Чиним то зато, јер ми је намера, што више материјала саопштити, да они, који се тим стварима радо забављају, што ширег прегледа добију о начину, како је уређена црквена автономија и код православних Румуна и код других конфесија: што се тиче централних власти, црквених скупштина, њиховог састава и делокруга, изборног реда и т. д. У једном Београдском листу била је примедба, да ја моје чланке намерно развлачим, из (не знам каквих) „побочних намѣренія“: ал на то му је Летопис дао већ стварна обавештења.

I.

Органични Статут православне румунске митрополије.

Ја сам тај Статут у Лет. 198. стр. 67. и 68. (Усп. II. св. стр. 53. 54.) летимице саопштио: овде ћу сад о неким важнијим партијама тог Статута мало више написати.

У „одређењима“, 1-вом пункту, налази се „Увод“, који с мало речи много каже:

„Грчко-источна румунска Црква у Мађарској и Ердељу **„као независна Црква, по каноничком, а и IX. чланком зак. 1868. ујамченом праву.** — на основу репрезентативне системе **(ал са два сталежа)** придржавајући Његовом Величанству право највишег надзора — самостално уређује, управља и обавља црквене, школске и фундацијоне послове у

*

свим својим саставним деловима и факторима“, (önálló-lag rendezi, igazgatja és intézi egyházi, iskolai és alapítványi ügyeit minden alakrészében és tényezőjében). Сад прелазим најпре на епархијске Синоде.

1.) **Епархијски Синод** (код нас епархијска скупштина), састоји се осим председника, (Архиепископа односно Епископа) из 60 чланова: 20 свештеничког, 40 световног реда. Синод се сазива по правилу сваке године на Томину недељу, а по потреби и ванредно. Синод сазива Архи-Епископ односно Епископ, а кад њих нема, архидијецезална односно епархијска конзисторија. Чланови се бирају на три године овим начином: Свака дијецеза дели се на 20 изборних срезова. У сваком изборном срезу бирају се три посланика, и то 1. свештеничког, 2. световног реда. **Свештенике бирају сви свештеници, а световне сви чланови парохијских синода** (то су код нас месне црквене скупштине) изборног среза. Епархијска конзисторија одређује за сваки изборни срез два комесара (biztos), једног свештеника за свештенички, једног световњака за световни ред. Свештеници бирају на одређеном месту под председништвом конзисторијског комесара два повереника (bizalmi férfi) и бележника; затим одмах приступају к избору посланика, који бива јавним, и ако трећина бирача захтева, тајним гласањем. Посланици световног реда бирају се у парохијском Синоду. (то је код нас месна црквена скупштина) у којој учествује сваки члан парохије, — тако они зову месну црквену општину —, који је пунолетан, самосталан, беспрекорног владања, и испуњава своје црквене дужности. Најпосле се избере изборни председник, два повереника и бележник, па онда сваки бирач гласа на једанпут на два посланика. Избор бива јавним гласањем, ал на захтевање 20 бирача гласа се тајно с листићима. Кад изборни председник резултат избора констатује и објави, предаје потписан и запечаћен изборни записник једном од повереника, да га однесе

консисторијском комесару. Под председништвом консисторијског комесара скупе се сви повереници парохијских синодâ изборног среза у одређени дан, где се у конституираној изборној седници прегледе и преброје гласови, па консисторијски комесар ону двојицу, који су највише гласовâ добили, проглашује за изабране посланике. Ако на двојицу једнаки број гласовâ падне, одлучује међу њима коцка.

2.) **Народно-црквени Конгрес,** и то редовни (што су га код нас расправним назвали) састоји се из 90 посланикâ: 30 црквених, 60 световног реда. Митрополит и дијецезални Епископи, као такви су чланови Конгреса. Председник Конгресу је Митрополит; кад Митрополит не може (ил га нема), по служби најстарији Епископ. Свака дијецеза дели се на 20 изборних срезовâ; свака од тих шаље једног световног, а два така изборна среза заједно једног свештеничког посланика, по начину, прописаном за избор посланикā у епархијске Синоде. До даље уредбе Конгреса одређује подељење изборних срезова епархијска консисторија. Посланици се бирају на три године. Конгрес сазива — уз предходну пријаву Његовом Величанству — Митрополит, а кад је митрополитска столица упражњена, митрополијска конзисторија (код нас је то митрополијски црквени Савет). Конгрес се држи редовно у три године једанпут, и то после избора посланикā прве године 1. (13.) октобра, а ако је нужно, и више пута. Изнутрашњи пословни ред одређује Конгрес.

„Конгрес води бригу о слободи вероисповести и одржању самоуправе црквене; уређује и обавља све црквене, школске и фундацијоне послове целе митрополије; бира митрополита и приседнике митрополијске консисторије“.

3.) **Избор Епископâ.** За време ваканције управља дијецезом епархијска консисторија, чини нужна расположења, да се епархијски Синод за избор Епископа за три месеца сазове и иште нужна упутства

од Митрополита. Избор Епископа руководи ил сам Митрополит, ил поверава то свом мандатару. Избор бива тајно давањем листића. Изборна седница је јавна, ал Синод може из важних узрока и тајну седницу наредити. Ко добије натполовичну већину гласовâ, тај важи за изабраног. Митрополит, ако је лично водио избор, сазива Епископе на место избора, да одмах могу архијерејски Синод држати за синодално расправљање о избору новог Епископа, и на ту цел, да се како изборни акт тако и мњење архијерејског Синода ради потврде Епископа Његовом Величанству поднесе. Ако није Митрополит учествовао у изборном Синоду, онда он, чим прими извештај о избору, сазива архијерејски Синод у своју митрополитску столицу, и предаје му изборни акт на канонично расправљање. Кад стигне највиша потврда, посвећује Митрополит новог Епископа по црквеном правилу, пошто изабрани заклетву верности пред Његовим Величанством најпре положи.

4.) **Избор Митрополита.** Изборни Конгрес састоји се из 120 посланикá, од којих долазе на архидијецезу 60, на арадску епархију 30, на карансебешку 30. Посланици на Конгрес бирају се по начину, прописаном за изборе посланикâ епархијских Синода. Дијецезални Епископи, ако нису конгрески посланици, немају гласа при избору Митрополита. Изборни Конгрес сазива митрополијска конзисторија, (о којој ћу ниже писати) најдуже за три месеца по смрти Митрополита, и одређује за избор из своје средине конзисторијског комесара. Избор бива тајно, давањем листића. Ко добије натполовичну већину гласовâ, тог конзисторијски Комесар проглашује за изабраног Архиепископа-Митрополита. Конгрес подноси избор Његовом Величанству на Највишу потврду, и остаје на окупу, док од Његовог Величанства не стигне потврда. (Једанпут за 30 година одречена је Највиша потврда за Митрополита изабраном Карансебешком Епископу Јовану Попасу). Кад дође Највиша потврда,

онда Конгрес новог Митрополита, ако је већ Епископ, одмах уводи у митрополитску столицу; а ако је за Митрополита избран обичан свештеник (egyszerű pap), онда га архијерејски Синод најпре подвргава каноничком испиту, па ако га нађе за достојна, посвећује га (felavattatik), а митрополитска консисторија уводи га у митрополитску столицу.

У осталом избор Митрополита код Румунâ носи на себи тип „Црквености“. Изборне седнице држе се у саборној Цркви. Предходи по типику духовска Литургија с призивањем св. Духа, па се онда у Цркви свршава избор и проглашује изабрани Митрополит.

Нов Митрополит, кад стигне Највиша потврда полаже пред Његовим Величанством заклетву верности.

5.) **Митрополијска консисторија.** Митрополијска консисторија је највиши орган за административне и судске послове целе митрополитске области и састоји се из три одељења: I. из црквеног, II. школског, III. епитропијског савета. Свако одељење ради за себе самостално своје послове под заједничким именом митрополијске консисторије, у којима свима председава Митрополит, односно најстарији дијецезални Епископ. У црквеном савету решавају се коначно од епархијских консисторија апелиране ил рекурниране ствари. Школском савету је задатак: да свршује школске заједничке ствари целе Митрополије, а тако исто, да одржава јединство и једноликост у школским вероисповедним установама митрополије. **Нема спомена, да против пресудâ или одлукâ митрополијске консисторије има места апелати или рекурзу на владу, и право ревизије није влади задржано ни у краљевској Уредби од 28. маја 1869., којом је органични Статут румунске митрополије на Највишем месту потврђен.**

У Лет. 204. стр. 28. и 29. (Усп. III. св. стр. 30. 31.) саопштио сам измене, које су у операту Српског на-

родног Сабора од год. 1864/5. краљевском Уредбом (и Н.-в. Рескриптима) од 10. августа 1868. учињене. Овде ћу изнети измене, (modosítások) које су у румунском црквеном Уставу (egyházi szervezési szabályzat) према краљевској Уредби од 28. маја 1869. извршене.

У парохијски синод могу само пунолетни ући. Одређења о школи имају се у склад довести са XXXVIII. чланком год. 1868. Новоизбрани Епископи и Митрополит имају по потврди својој заклетву верности пред Његовим Величанством положити. Приседници школског савета и епитропије код консисторијâ бирају се само за трајање изборне перијоде једног епархијског Синода, односно једног Конгреса. О сазиву редовног и изборног Конгреса ваља највишем месту предходну пријаву поднети. Одређења о употреби румунског језика (§. 17.) имају се са §-ом 9. IX-ог чланка 1868. и XLIV. чланком 1868. у склад довести.

Још је измена учињена под littera A. краљевске Уредбе и то код тачке IX. „општа одређења" (általános határozatok), која тачка овако гласи: „За одржање догматичког и канонимког јединства обе: румунске и српске митрополије, као и за очување заједничких интереса источно-православне (keleti orthodoxa, тако стоји у званичном мађарском тексту) Цркве, признаје се потреба заједничког (közös) Синода, који се из дијецезалних Епископâ обе митрополије има саставити. Ту долази у краљевској Уредби овај уметак: „**Конституирање тога Синода поверава се узајамном споразуму са грчко-источним (ту стоји görög keleti) српским Конгресом**".

II.

Устројство римокатоличке црквене Скупштине. (Status Catholicus) у Ердељу.

После Мухачке битке отцепио се Ердељ од Мађарске, и имао је понајвише под турским сизеренством своје самосталне Војводе, (Vayvodae) а доцније

Кнезове (Principes). Кад је „црквена Реформација“ отела мах у Ердељу и њој се приљубио већи део мађарског, и сав саксонски народ, ваљало је католичкој Цркви, — да може отпора дати „Протестантизму“, — наслона тражити у свом народу и увести светован елеменат у управу световно-црквених, школских и фундацијоних де́ла. Овако је крајем XVI. века постала **католичка автономија у Ердељу, досад једина у свој католичкој Цркви**, и одржала се и кад је та област крајем XVII. века дошла под владавину австријског Дома. Ал требало је скоро двеста година да прође док је католичком Статусу пошло за руком ставити се у посед својих вероисповедних фондова и добара, којима је донде Влада руководила.[1])

Ово је у ексцерпту садржај католичког црквеног Устројства у Ердељу:

Црквене скупштине (Status Catholicus) властан је сазивати ердељски Епископ или, ако њега не би било, капитулски викар.

Црквена скупштина једанпут се годишње сазива — обично за трајања летњег школског одмора.

Председник скупштини је Епископ или капитулски викар; потпредседника за сваку поједину скупштину бира скупштина из световног реда. За сваку скупштину бирају се два бележника: један црквен да саставља поднеске и један световни за вођење записника.

Чланови скупштински су:

---

[1]) Кад се 1867. успоставила парламентарна Влада, и барон Етвеш био Министар црквених послова и просвете, одржан је у Пешти Конгрес у ствари католичке автономије, али без сваког успеха. После 30 година настављан је тај рад и ушао је ево у 3 годину. Министар Трефор, с којим сам се пре 20 и више година о тој ствари разговарао, схваћао је католичку автономију сасвим песимистично, поглавито због патронатских права Апостолског Краља и јерархијског строја католичке Цркве.

А) Из црквеног реда:

Епископ као природни председник, сви чланови капитула и консисторије, абати и препошти.

Протопресвитери (esperesek), а у случају да не могу присуствовати, бележници протопресвитератског округа. Из сваког протопресвитерског округа један црквени заступник.

Од колошварског лицеја свештенички а од карољфејирварског епископског лицеја сви професори. Из сваке средње школе по један заступник.

Управитељи свију римокатоличких препарандијâ.

Старешине монашких редова, црквени чланови епархијског звања.

Б) Из световног реда:

Римокатолички виши државни званичници и римокатолички чланови виших судовâ, који спадају под ердељску дијецезу.

Католички велики жупани и виши званичници. Варошки судци слоб. кр. градова (сад градоначелници), ако су католици. Из сваког протопресвитерског округа по два световна заступника. Католички световни професори колошварског лицеја.

Световни патрони (kegyurak), рачунајући амо и оне, који издржавају капелу и свештеника.

По један заступник из сваке вароши и места, које броје преко 5000 римокатоличких душā, изузимајући Колошвар, који шаље три заступникâ.

Световни заступници из еперјешког дистрикта.

Овако састављена црквена скупштина кадра је разборито и поесенино рад свој развијати, на пут стати претераним смеровима, који би се у средини њеној показали, — а с друге стране, сложно са својом црквеном власти, отклонити опасност од своје автономије, ако би каткад завладала м и н и с т а р с к а о м н и п о т е н ц и ј а, која се не би хтела са црквеном самоуправом опријатељити.

Будући пак да тако велика скупштина управне послове не може свршивати, то је одлучно ердељски католички Статус, да се досадашње католичко црквено школско и фундационално комесарство укине и црквена скупштина бира на место њега поверенство (комисију) од 24 члана, које би, ступајући на место досадашње католичке комисије, свршавало њене послове: једном речју црквене, школске и фундацијоналне ствари — по наређењу црквене скупштине (Статуса) — свршавало и које би узело у ту сврху и потребно званично особље.

Упутство у ствари делокруга управног Савета ердељске дијецезе.

Ердељски дијецезални управни Савет сачињавају епископ, односно капитулски викар и од епархијске скупштине (Статуса) из средине својих сопствених чланова бираних 8 црквених — од којих је бар један капитулски — и 16 световних чланова.[1])

Осим тога су чланови управног Савета световни председник, референт и секретар, почасни референт и секретар; остали званичници и то: благајник, контролор, егсактор, правни саветник дужни су по наредби управног Савета доћи у седницу, ал имају само глас саветовања.

Управни Савет бира се од епархијске скупштина (Статуса) из њене средине на три године. Трећина тог управног Савета — по реду избора — иступа сваке године, али се може наново бирати. О реду иступања у прве две године решава коцка.

Чланови Савета не уживају плате или дневнице.

Главна скупштина бира световног председника, референта и секретара. ову двојицу доживотно, а бира и почасног референта и секретара на три године.

---

[1]) Делокруг црквено-управног Савета показује уједно и делокруг црквене Скупштине.

Световни председник, у случају да је Епископ спречен, председава у управном Савету, руководи саветовања и бди над извршивањем пословâ. Ако би и он био спречен, врши то право најстарији члан Савета.

Делокруг управног Савета у личним стварима, наименовања на пољу јавне наставе, у ствари католичких црквених и школских добара и фундација и уопште у световним пословима католичке цркве ердељске дијецезе, по овлашћењу главне скупштине и под њеним надзором, простире се на све оно, што изван круга у строгом смислу узетих вероучевних, црквено-управних литургијских и црквено дисциплинарских ствари, црквене и световне верне подједнако интересују.

Управни Савет извршује у смислу тога упутства одлуке главне скупштине, свршава школске и просветне послове и располаже уопште у свима оним стварима, што се односе на самоуправу ердељске римокатоличке дијецезе.

Устројство ердељских црквених општина.

Главна скупштина црквених општина има се редовно сваке године једаред сазвати, да се извести о стању црквених и школских ствари у текућој години и о хитнијим потребама, да би могла учинити сходна наређења. Скупштину сазива нарох, који јој је и редовни председник.

Председник црквеног и школског Савета црквене општине је месни свештеник а ако би он био спречен, главни старатељ (fögondnok).

III.

Англиканска Црква у Великој Британији и Ирској и у уједињеним државама Америке.

„**Англиканска Црква**“ зове се и „**Епископалном**“, што је, — кад се за време Реформације одвојила од Рим-Папе — задржала карактер и строј

Епископске или јерархијске Цркве. а уз то носи она још и наслов „**Државна Црква**“, — Staatskirche. — Црквену автономију, што се суштине јој тиче, изгубила је она већ од године 1717., али задржала све форме самоуправе црквене — целе и неповређене.[1])

Англиканска Црква у Енглеској подељена је на две митрополитске области; Кентербери (Canterbury) и Јорк (York). Свака област независна је једна од друге, ал Кентербери има неке прерогативе и њен Архиепископ носи наслов Митрополита и Примаса целе Енглеске и крунише Краља; Архиепископ Јоркски има титулу „Примас Енглеске“. Митрополија Кентерберска бројала је 1850. године 20, Јорк-ска 8 епископија. У Ирској постоје две митрополитске области: Дублин и Армаг са 5 епископија. Епископи у колонијама стоје сви под митрополитом Кентербер-ским.

Код избора Епископâ задржана је форма. која је постојала пре Реформације, ал то је само празна форма. После смрти Епископа скупља се додуше каптол (Capitulum) на позив круне и с допуштењем њеним да бира Епископа; ал уз тај позив иде и друго писмо, у ком Краљ означује особу, коју он хоће да буде изабрана за епископа. Ако каптол не успе за 12 дана предузети „избор“, Краљ има право наименовати епископа отвореним писмом или патентом. Не успели каптол „изабрати“ (од круне) предложеног, потпада под казнигу: „Praemunire“, (покварена латинска реч од Praemonere) и Краљ му може

[1]) Где је Реформација на западу уништила Папину Власт, онде су је светски Владари понајвише себи присвојили: **Cujus regio, ejus et religio, seu de religione dispositio**. Тако би било и у старој хришћанској Цркви, да није Константин Велики пренео столицу Римског царства у Висантију а западна Империја, тек што је постала, да није од варвара̄ била разорена. **У Риму би поникао и одржао би се Цесаропапизам, — не у Цариграду.**

сва „Temporalia“ секвестрирати. Под исту казнигу потпада и Архиепископ, који на позив Краљев неби хтео „изабраног“ Епископа „потврдити“ или посветити. При посвећењу полаже Епископ Митрополиту заклетву канонички покорности, и моли Краља за потврду „in Temporalibus“, па кад положи феудалну присегу, добија право „Пе́рства“ у Парламенту.

Код постављања Архиепископа добија позив други Архиепископ, да га с два или четири Епископа уведе у звање.

Англиканска Црква има и своје црквене Саборе или Синоде, који се код њих зову „**Конвокације**“. Оваке има у Енглеској две, за сваку митрополитску област једна.[1]) У Конвокацији митрополије Кентербер-ске има два Дома: у горњем Дому седе 22 Епископа; у доњем: 22 декана, 53 архиђакона, 24 посланика од каптола (капитулâ) и 44 од парохијског свештенства. — Конвокација митрополије Јорк-ске има један Дом, у ком седе: епископи, архиђакони, декани, и посланици капитулâ и парохијског свештенства. **Световних чланова нема ни једна Конвокаци а.**

У делокруг Конвокацијâ спада: доносити каноне, испитивати садржај јеретичких и шизматичких књига, и изрицати суд над њима; судити као апелација за све црквене судове. — Закључци Конвокације не смеју дирати у прерогативе Краља, и морају му се подносити на одобрење. Одобрени закључци, у колико се црквених предмета тичу, обвезни су и за свештенике и за световне. Чланови Конвокације имају право на личну заштиту (имунитет) као и чланови Парламента.

Кад се године 1717. расправа једна у Конвокацији није допала државној власти распусти је влада, и од то доба су Конвокације „изван функције“

[1]) По другим изворима има Англиканска Црква у Енглеској само једну Конвокацију. Бива да се Јоркска више и не сазива.

стављене. **Али форма се и ту најбрижљивије испуњава.** Кадгод Краљ сазива Парламент, сазива и Конвокацију; — избори се предузимају. — Архиепископ отвара седницу у Вест-Минстерској опатији латинским говором, — адреса се на Краља зготови и оправи. — **па онда се Сабор одгоди „Sine die“.** Покушавало се у новије време, да се Конвокацијама поврати њихов активитет; али се увек мален интерес за ту ствар показао.

Англиканска или Епископална Црква у уједињеним државама Америке — United Staates — има такођер своје црквене Саборе, који се код њих зову: **„Конвенције“** (Convention од латинског Conventus). — У горњем Дому седе Епископи, али нема архиђаконâ, деканâ и капитулâ: у доњем су Дому посланици свештеничког и **световног** реда. — И у Е п и с к о п и ј а м а има црквених Скупштина с посланицима свештеничког и **световног** реда. Најпосле има скупштинâ и у п а р о х и ј а м а, у којој су чланови с в е т о в н е старешине места.[1])

Саопштио сам у екцерпиту Статуте за црквену самоуправу у три, на ј е р а р х и ј с к о м т е м е љ у стојеће Цркве: у православној Румунској (I.), римокатоличкој у Ерделу (II.) и у Англиканској (III.). — Сад ћу прећи на сличне Статуте у ј е в а н ђ е л и ч к о ј Ц р к в и у Мађарској и Ерделу (IV. V. VI.). Али ту ми ваља најпре написати, какво је било правно стање у јеванђеличкој Цркви обе вероисповести у Мађарској (без Ердеља) п р е с а д а ш њ е о р г а н и з а ц и ј е (1881.), с чега ћу §. 4-ти чланка XXVII-ог закона 1790/1. по латинском тексту у опширности овде саопштити.

---

[1]) Ова сам дата извадио из H e r m a n U h d e n-a: „Die Zustände der anglicanischen Kirche“, и J. L. Funk-a „Die Organisirung der englischen Staatskirche“, које сам књиге из књижнице мог покојног сина Шандора библиотеци српске Гимназије у Новомсаду 1877. поклонио.

Споменути законски чланак §. 4. гласи овако:

„Јеванђелици обе вероисповести нека у оним стварима, што се тичу њихове Религије, само од старешинâ (a superioribus) своје Религије зависе; — а да може ово градуално старешинство у извесном реду (certo modo) постојати, задржава себи Његово освећено Величанство: да како о одређењу овог старешинства, тако и о осталим деловима дисциплине, — недирајући у осталом у слободу Религије — онакав установи ред, какав се узајмним споразумом људи̂ исте Религије, световних и свештених, као најсходнији (maxime congruus) пронађе.

„По том ће Његово ц. кр. Величанство, влашћу врховног надзора, што њему припада, Јеванђелике обе вероисповести и даље још (ulterius) саслушати, и уједно постарати се, да се у овој ствари известан и начелима њихове Религије одговарајући ред (accommodatus ordo) установи; — а и међутим се наређује, да канони около Религије, који су на Синодима њихових вероисповести својим начином (suo modo) донесени, у којих се фактичном уживању (in quorum actuali usu) они налазе, — и (канони) који ће и одсад бити донесени, но начину овим законом одређеним, — нити се могу мандатима дикастерија̂. нити краљевским Резолуцијама изменити. — Да им је, даље, слободно и у будуће држање не само сваковрсних конзисторија (quorumvis Consistoriorum) него и сазивање Синодâ, али тако, да се и број лицâ, који ће се на њима скупити, и предмети. што ће се онде расправљати, од Њег. Величанства од случаја до случаја одреде, (per Suam Majestatem de casu ad casum determinanda), и да се место, које ће они за седиште (скупштини) изабрати, претходно Њ. Величанству ради приволе (adsensus) пријави.

„На ове Синоде јеванђеличких супериитенденција и једне и друге вероисповести, који се имају, као што је речено, претходно пријавити Њ. Величанству. може Њ. Величанство, ако нађе за добро, краљевског

човека (Hominem Regium, то значи краљевског Комесара) без разлике вере послати, ког су они дужни на Синод припустити али не за управу или председништво него само за надзор (non quidem pro directione aut praesidio sed solum pro inspectione). — Канони, који се овако донесу, добијају крепост (robur firmitatis) тек кад пређу највиши надзор краљевски и добију потврђење". (non nisi si superinspectionem Regiam transiverint et Approbationem obtinuerint).

На крају §. 4. попављају се мајестатска права circa sacra у јеванђеличкој Цркви и завршује се §. овако:

„Quibus (juribus) Sua Majestas praejudicium aliquod inferri nullo unquam tempore patietur. Његово Величанство неће трпити, да се овим правима икад панесе каква повреда".

IV.

Јеванђеличко-реформатска Црква у Мађарској (заједно с Ердељом). Четврто Поглавље (fejezet). Генерални Конвент (Egyetemes Konvent).

Генерални Конвент је тело, позвано да врши послове, који се тичу целокупне реформатске Цркве у Мађарској.[1])

Генер. Конвент састоји се укупно из 38 чланова, од којих су њих 10, и то Епископ сваког појединог црквеног дистрикта, (код нас Дијецезе), по своме звању најстарији световни главни Куратор ердељског црквеног дистрикта и главни куратори остала 4 црквена дистрикта. — њих 28 пак чланови на основу избора

[1]) Пре ове организације 1881. није постојао у реформатској Цркви „Генерални Конвент" — egyetemes Konvent — као тело, позвано, да врши послове целокупне реформатске Цркве у Мађарској, него су поједини црквени дистрикти, сваки за себе (без органске свезе један с другим), на својим дистрикт. конвентима самостално обављали и решавали све послове свога црк. дистрикта.

од стране (конвента) црквеног дистрикта на три године по овом размеру: црквени дистрикт с оне стране Тисе бира 8; подунавски и ердељски сваки по 6; црквени дистрикти с оне стране Дунава и с ове стране Тисе сваки по 4 члана и то половину од црквених, половину од световних лица. Сваки црквени дистрикт бира према потреби још и чланове заменике.[1])

Има два председништва: по трајању звања најстарији Епископ и главни Куратор: ако ови не би могли доћи, заменици су им Епископ и главни Куратор, који долазе иза њих по старешинству.

Бира своје перовође у потребном броју из своје средине на 3 године.

Држи своје седнице редовно у Будимпешти. Али је властан Генерални Конвент, да држи своје седнице и у другом месту, о чему сам Конвент одлучује.

Сваки црквени дистрикт стара се сам о дневницама својих посланика и њиховим путним трошковима; другим пак трошковима доприносе они у одређеном размеру.

Делокруг и правни круг Генералног Конвента је:

a) у случају да нема уједно и Синода, представља он реформатску Цркву Мађарске и према вероисповестима и према држави у свакој таквој ствари, која се целокупне Цркве тиче;

b) чини сходне мере у свима оним стварима својих 5 црквених дистрикта, које црквени дистрикти заједнички или засебице њему подносе;

c) извршује закључке синодске, односно стара се о њихову извршењу;

d) брани законита права Цркве у случају нападаја, долазили они с које му драг-

[1]) Код Јеванђелика̑ обе вероисповести зову се дијецезе или епархије црквени дистрикти, egyházi kerületek: — напротив зову они сенијоратске (то јест протопресвитерске) округе egyházmegyék, а то код нас и код католика значи дијецезу или епархију.

го стране, и у стварима повреде а у цељи њихова отклоњења чини потребне мере:

e) у случају потребе чини у смислу Закона сходне мере ради ванредног сазивања и одржања Синода:

f) за сваки Синод готови претходне послове, брине се о потребним предлозима и нацртима и наређује уједно, да се ти предлози и нацрти преко црквених дистрикта у своје време и у потребном броју примерака пошљу појединим цркв. дистриктима:

g) руководи и извршује миспонарске послове:

h) брине се о одржању, унапређењу и руковођењу јавног фонда (domestica) земаљске реформатске Цркве:

i) бди над оним јавним благајницама и фундацијама, који су својина целокупне реформатске Цркве:

k) води и даје правац складном развитку целокупне наставе: поставља за њу општа начела, о стању наставе појединих црквених дистрикта, на основу поднесених им извештаја: свраћа пажњу црквених дистрикта у погледу потребних наређења, што се имају учинити: зарад лакшег руковођења наставе помоћни му је орган генерални наставни одбор, којега се елаборати ради вишег прегледања њему подастиру:

l) бира чланове генералног конвентског суда:

m) за расправљање дисциплинарних ствари, што се службено пред ванредним конвентским судом имају предузети, бира сталног фишкала као тужилачку власт.

Записничке елаборате генералног конвента шиље црквеним дистриктима.

Седнице су му обично јавне: али на захтев председништва или три члана има се држати тајна седница, и ако захтева већина чланова, доносе се и закључци у тајној седници.

Да се у седницама Генералних Конвента правовољани закључци донети или правовољана наређења

могу учинити, захтева се, да су бар 20 чланова у њима присутни; доноси одлуке своје апсолутном већином гласова; у којима је пак стварима трећина присутних чланова противног мишљења, има право та мањина, да гласање одгоди на сутрадан, даље да своје мишљење дâ забележити у записник, да иште гласање поименце и да имена гласача дâ увести у записник.

Кад редовни чланови због болести или других ванредних околности не могу доћи у скупштину, имају о своме изостанку унапред известити председништво дотичног црквеног дистрикта које у таквим случајевима одмах наређује, да их заступе заменици. И место Епископâ и главних Куратора, имају се позвати на скупштину њихови законити заменици.

Генерални Конвент држи се сваке године један пут, но у случају потребе може се президијално и ванредна седница сазвати.

Пето Поглавље. Синод (Zsinat).

Законодавна и највиша управна скупштина реформатске Цркве у Мађарској јесте **Синод**.

У Синоду представљају р е ф о р м а т с к у Цркву у Мађарској укупно 116 лица, која су, делом по своме звању, делом као изабрани заступници, чланови Синода.

Чланови су по своме звању: Епископи појединих реформатских црквених дистрикта; по своме звању најстарији световни главни Куратор ердељског цркв. дистрикта и главни куратори осталих 4 цркв. дистрикта, а у случају да буду препречени њихови законити заменици.

Бирани заступници:

1) Заступници, који се у дистриктским конвентима имају бирати, по размерју, ниже означеном.

2) Заступници дистриктских великих и средњих школа; — За заступнике скупштинске могу се свуда

бирати сви они мађарски државни грађани реформатске вере, који су навршили 24 године свога живота **и свршили целу гимназију или школски курс, што њој одговара.**

За заступнике се бира укупно 96 чланова.

Осим тога бира се од стране великих школа (колегија̄) и препарандија један, од стране средњих школа један и тако у сваком цркв. дистрикту два заступника од професора̂ дотичних школа̂ из њихове средине.

Заступници — с изузетком заступника̂ школских завода — бирају се у сваком црквеном дистрикту од месних цркв. скупштина апсолутном већином гласова, и то **половина из свештеника̂, а половина из световних лица.**

Избори важе за десет година, — ако Синод не изјави, да је пре тога завршен и разрешен.

У круг пра́ва и делања Синода спада:

1) Црквено законодавство, коме су предмети:

a) испитивање и установљење црквене науке (jus reformandi);

b) установљење и преиначење црквенога Устава;

c) подељење цркв. дистрикта и њихово географско одређење уз саслушање дотичних дистрикта.

d) одређење облика богослужења и њенога реда у битним потезима;

e) одређење празника̂;

f) уређење делокруга, поступка и владања црквених званичника и установљења дисциплинарског реда, што се на њих односи;

g) одређење црквене дисциплине;

h) одређење општих правила наставе, избора и посвећења свештеника̂;

i) уређење наставе, од најнижег до највишег степена, на основу законима гарантоване самоуправе и

слободе учења, у свих пет цркв. дистрикта уз неповредљиво одржање земаљских закона наиме зак. чл. XXVI. од год. 1790/1. тако, да се с једне стране самоуправа цркв. дистрикта и корпорацијâ које одржавају школе, поштује, а с друге стране да се оснује таква организација наших школа и појединих учевних течајева, које нашим младићима сходно потребама цркве, времена и њихова звања осигурава темељно образовање што одговара земаљским законима. Школску ствар уређује Синод црквеним законом, који о њој говори:

k) система општег сношења црквених терета;

l) издржање и развијање земаљског јеванђ. реформ. јавног фонда;

m) уређење црквене процедуре или суђења;

n) брачна ствар.

2. Врховно наређење по коме он:

a) бди над правима и самоуправом црквено̄м;

b) над правним односајима према другим вероисповестима: кад год за потребно нађе, чини у тим стварима представку влади, земаљском Сабору или крунисаном апостолском мађарском Краљу;

c) наређује у ствари пристојне наплате, што одговара колико је могуће потребама времена, свештеникâ, учитељā и свих црквених званичника;

d) наређује у ствари „књиге за појање“ (énekes-könyv), „agenda“, школских веронаучних ручних књига; надзирава превод библије, што служи за званичну употребу;

e) брине се, да се поставе обвезна правила за испите за свештеничко оспособљење.

Синод се држи обично сваке десете године. Ако пак већина црквених дистрикта нађе за нужно у интересу целокупне Цркве, и из разлогâ, што не трпе одлагања, да се ванредни Синод сазове, то ће Генерални Конвент за његов сазив учинити расположење.

V.

Јеванђелска Црква аугсбуршке конфесије у Мађарској.

XI титула (czim).

Целокупна Црква (Az egyházegyetem).

Уједињење свих црквених дистрикта у највишу власт, зарад црквене управе, администрације и дисциплинарног реда, чини целокупну Цркву аугсбуршке вероисповести у Мађарској.

XII. титула.

Генерални Конвент (Egyetemes közgyüles).

Репрезентативна и управна власт целокупне Цркве, као највишег автономног тела јеванђеличке Цркве аугсбуршке конфесије у Мађарској јесте Генерални Конвент.[1])

Генерални Конвент сазива Генерални Инспектор и најстарији Епископ по звању, а у случају да је Генерални Инспектор спречен или да му је место упражњено, најстарији Епископ по звању и инспектор црквеног дистрикта.

У посланици, којом се сазива Генерални Конвент, имају се означити главнији предмети Генералног Конвента.

Чланови Генералног Конвента су:

а) по своме звању као званичници целокупне

---

[1]) У јеванђеличкој Цркви аугсбуршке конфесије у Мађарској постајала је и пре нове организације (1881.) главна црквена Скупштина — под именом Generalis Conventus — са Генералним Инспектором на челу, као највиша репрезентативна и управна власт целокупне јеванђ. аугсбуршке Цркве. Под њим су стајали дистриктски Конвенти у пет њихових суперинтенденција. — Ердељска Црква аугсбуршке конф. имала је и онда засебну самосталну организацију.

Цркве: Генерални црквени и школски Инспектор, најстарији Епископ по звању, као равноправни председник-колега — ови званичници целокупне Цркве: и то председник и потпредседник наставног одбора, управитељ теолошке академије, судије црквеног судбеног стола, председници туторског завода, велики бележник и подбележници, контролор, књижничар и архивар:

b) по своме звању као заступници црквених дистрикта: председници црквених дистрикта, евентуално њихови заменици и управитељи великих школа:

c) посланици црквених дистрикта и по два члана, бирана по црквеним дистриктима у великим гимназијама аугсбуршке конфесије.

На Генералном Конвенту председава Генерални црквени и школски Инспектор и међу присутнима по своме званичењу најстарији Епископ, а у случају да је Генерални Инспектор спречен, или му је место упражњено, међу присутнима по своме званичењу најстарији Епископ и дистриктуални црквени Инспектор.

Делокруг Генералног Конвента овај је:

a) расправља извештај Генералног Инспектора и држи на основу тога све одношаје целокупне Цркве у евиденцији и наређује, шта да се према потреби ствари чини:

b) бди над чистотом јеванђеличке науке и настојава, да се она у Црквама и школама по учењу Цркве оглашује.

c) брине се о неговању религиозно-моралног живота и о уклоњењу злоупотреба, ако би се оне можда појавиле:

d) бди над црквеном автономијом и другим им законитим правима:

e) чини све, да се међу јеванђеличком Црквом аугсбуршке Конфесије и другим Црквама ове земље уз неокрњено одржање црквених права и слобода, мир очува:

f) расправља извештаје одбора и појединих званичника и поднесене предлоге, призиве, молбе, и чини потребна наређења:

g) решава у спорним стварима међу црквеним дистриктима;

h) руководи складно развијање наставе;

i) установљује у границама земаљских закона организацију и наставни план великих и средњих школа, заводâ за образовање и поучавање народа и контролише њихово тачно извођење;

j) брине се о школским књигама за велике и средње школе, за заводе за народно образовање и поучавање, које одговарају црквеним захтевима;

k) обавештује се о свима одношајима великих и средњих школа, које се намеравају установити, и чини према томе наређења;

l) решава о оним уговорима, које, с обзиром на државну потпору, велике и средње школе са владом хоће да учине;

m) установљује унутрашње устројство јеванђ. теолошке академије аугсбуршке конфесије и њен одношај према другим теолошким заводима, контролише њено делање и посредује у саобраћају између црквених дистрикта и академије;

n) одређује ред испита и посвећења и формулу заклетве будућих свештеника, професорâ религије средњих школа и теологијâ;

o) стара се о томе, да се образују за црквену и школску службу способна лица;

p) брине се о намиривању потребâ целокупне Цркве; установљује прорачун; а што се тиче разрезивања нових терета који би теретили црквене дистрикте, саслушава најпре и црквене дистрикте.

q) управља имањем целокупне Цркве, односно контролише руковање фундацијâ, које су својина целокупне Цркве или су јој на руковање поверене, фондова и благајницâ и бди нарочито над тим, да се фондови и фундације неокрњено очувају и на своје цељи употребе;

r) брине се о одржању, унапређењу и руковању црквеног јавног фонда;

s) држи у евиденцији делање Генералног туторског завода и других установа и друштава, што имају црквен карактер;

t) испитује о благајницама целокупне Цркве вођене рачуне и даје или ускраћује апсолуторију;

u) бди над књижницом и архивом целокупне Цркве;

v) бира са изузетком Генералног Инспектора, званичнике целокупне Цркве и установљава њихов хонорар;

w) бира судбени сто целок. Цркве и потребне одборе;

x) у случају упражњена места Генералног Инспектора, стара се о његову попуњењу;

y) испитује све оне одлуке црквених дистрикта, који по земаљским законима потребују одобрење владе, и одлучује о њихову подношању;

z) чини наређења у питањима, када би се влада против каквог год црквеног дистрикта потужила;

aa) чини наређења у ствари извршења земаљских закона и владиних паредаба, у колико то на њ спада, евентуално подноси против њихових повреда представке влади, земаљском Сабору или Њ. Величанству Краљу;

bb) решава дефинитивно у стварима, где се тиче тога, да се поједине црквене општине или сенијоратски окрузи другом црквеном дистрикту припсаједине;

cc) чини припреме за Синод и чини наређење за његов сазив;

dd) извршује на Синоду донесене законе и закључке;

ee) чини наређења у свима оним стварима, којих извршења Синод поверава Генералном Конвенту;

ff) одлучује и чини наређења уопште у свакој оној ствари, што се тиче целокупне Цркве, која не спада у делокруг друге власти.

Гласање на Генералном Конвенту бива обично појединце; али у питањима, у погледу којих су црквени дистрикти на изјашњење унапред позвани, бива

гласање по црквеним дистриктима. Код гласања поједнице има сваки члан Генералног Конвента само један глас.

При гласању по црквеним дистриктима, у случају да је једнако гласова, решава већина броја црквених општина̂ представљених преко црквених дистрикта, што гласају.

Један оригиналан примерак правилно оверовљеног записника Генералног Конвента, с обзиром на право највишег надзора Њ. Величанства Краља, има се подастрти влади, други предати Генералном Инспектору а један унети у целокупну архиву. Записник се има послати и црквеним дистриктима, и то у толико примерака, да председник и архивар сваког црквеног дистрикта, сенијоратског округа, црквене општине за се и свака велика и средња школа и самосталне препарандије по један примерак добију.

Генерални Конвент има се годишње једанпут, а осим тога толико пута држати колико то Генерални Конвент нареди, бар два црквена дистрикта захтевају, или Генерални црквени и школски Инспектор и по своме звању најстарији Епископ за потребно сматра.

Трећи део. Синод (Zsinat).

Законодавна и највиша управна скупштина јеванђеличке Цркве аугсбуршке конфесије у Мађарској јесте **Синод**.

Синод сазива црквени и школски Генерални Инспектор.

Чланови Синодски јесу:

a) по своме звању: црквени и школски Генерални Инспектор, Епископи црקв. дистрикта и Инспектори евентуално њихови заменици и председници туторских звања.

b) на основу избора:

2) Заступници црквених дистрикта, и то из сваког цркв. дистрикта, на 20 или мање редовних све-

штеничких места по два, а на више од 20 свештеничких места по четир заступника:

2) од сваке велике школе по један заступник:

3) од средњих школа (великих и малих гимназија) и самосталних препарандија заједно из сваког цркв. дистрикта по два заступника:

4) од учитељâ народних школа и сваког цркв. дистрикта по један заступник.

Синодске заступнике консисторије бирају црквене општине дотичног дистрикта и то половину из свештеникâ, а половину из оних који нису свештеници.

Бирати се пак може из крила јеванђеличке целокупне Цркве аугсбуршке вероисповести у Мађарској сваки редован свештеник, односно из оних који нису свештеници, сваки самосталан, пунолетан државни грађанин из Мађарске јеванђеличке-аугсбуршке конфесије.

При бирању синодских заступника дијецеза:

гласа а) свака црквена општина на својој главној скупштини (локалном Конвенту) на толико лицâ, колико је заступникâ дијецеза овлаштена да пошље на Синод:

b) свака црквена општина има толико гласова колико она има редовних свештеничких места.

VI.

Јеванђеличка Црква аугсбуршке конфесије (Саксонског народа) у Ердељу. Четврто Поглавље. Земаљска црква и њено заступништво (Landeskirche und Kirchen-Vertretung).

Јеванђеличка Црква аугсбуршке конфесије у Ердељу садржи у себи све верне и црквене општине, које њој припадају а заступа је у њеној целокупности земаљска црквена скупштина.

Земаљској цркв. скупштини припадају:

а) суперинтендент;

b) Куратор јеванђеличке земаљске цркве аугсбуршке конфесије у Ердељу;

c) заменик суперинтендентов;

d) остали чланови земаљске консисторије;

e) сви дијецезански сениори;

f) сви дијецезански куратори;

g) из сваке дијецезанске општине по један црквен и један светован заступник;

h) гимназијски управитељи.

Земаљска црквена скупштина јеванђеличке цркве аугсбуршке конфесије у Ердељу као орган црквене управе.

У делокруг земаљске цркве скупштине, као органа највише црквене управе, спада:

1) Расправљање и решавање општих ствари цркве и школе;

2) старање о одржавању чистоте јеванђеличког учења у цркви и школи;

3) старање о одржавању религиозности и моралности у земаљској цркви;

4) старање о одржавању цркв. реда и цркв. закона̂;

5) старање о отклањању оних препрека, што сметају успешном развитку цркв. и школских ствари; старање о отклањању злоупотреба̂;

6) старање о потпомагању сиромашних цркв. општина и школа;

7) старање о образовању лица̂, способних за службу у цркви и школи;

8) потпомагање оних ученика, који се ради свога образовања за службовање у цркви и школи, уче на философском или на јеванђеличком богословском универзитету.

9) Старање о намиривању потреба̂ земаљске цркве:

a) досадашњим перцентуалним приносима од стране свију цркв. општина, заведеним од цркв. власти, којих величину коначно установљује земаљска црквена скупштина;

b) из доброво љних прилога на територији зем. цркве;

c) милодарима. који утичу путем уписивања:

d) порезом разрезаном на цркв. општине и верне земаљске цркве.

10) Старање о руковању фондова и фундација, што припадају зем. цркви или су јој поверени:

11) одржање и обрана законите јавне слободе зем. цркве и уз неповредљивост те слободе и тих права. одржавање слоге и мира са црквама других вероисповести:

12) саветовање о тешкоћама, што сметају тачном извршивању цркв. закона или виших наредаба:

13) наименовање комисија̂ ради строгог испита ученика што су се вратили са универзитета̂ и уопште свих учитељских и свештен. кандидата. на основу одлука, које црква у том погледу има да донесе:

14) саветовање и решавање о пресуђивању садашњих или оснивању нових дијецеза.

У делокруг зем. цркв. скупштине. као органа највише црквене управе. спада још:

a) Бирање зем. цркв. куратора:

b) бирање суперинтендентског заменика:

c) присједника (асесора) и заменика̂ зем. конси-сторије:

d) бирање једног или у случају потребе. више зем. благајника̂ јеванђеличке зем. цркве аугсбуршке вероисповести у Ердељу:

e) бирање секретара јеванђ. зем. цркве аугсб. конфесије у Ердељу:

f) бирање архивара и његова помоћника за архиву зем. цркве.[1])

---

[1]) Ове Статуте: Католичке Цркве у Ердељу и Јеванђеличке обе вероисповести у Маџарској и Ердељу (II. IV. V. и VI.) имао је доброту на моју молбу с маџарског на српски превести гд. професор др. Ђ. Дера, на чем му усрдно захваљујем.

По свршеној расправи коју сам напред описао, дође Саборско Устројство у седници саборској 5. јулија 1870. на треће читање, и прими се са 46. гласова. Гласало је са „не“ 8, нису хтели гласати 9, а нису тамо били 14.

Ово је текст Саборског Устројства, као што га је Сабор усвојио.

Устројство српског народног Сабора од године 1870.

На темељу права, што српском народу православне цркве источне у опсегу српске патријаршије и митрополије по стародавном обичају и народно-црквеним установама припадају и што су, које највишим царским и краљевским привилегијама, које пак државним законом, наиме чланком XXVII. уг. сабора од године 1790. ујамчена, за тим на темељу автономије истоме чланком IX. уг. сабора од године 1868. припознате и ујамчене, установљава се ово:

Устројство српског народног Сабора.

Чл. I. Српски народни Сабор је орган, који у име српскога народа православне Цркве у опсегу српске патријаршије и митрополије самостално уређује односаје, и расправља, надгледа, непосредно и посредно извршује послове, који се тичу црквене администрације, школе, просвете, наставних и добротворних народних завода и заклада, српских народних фондова, манастирских и других српских црквено-народних добара.

Сабор одређује број и опсег дијецеза, бира митрополита-патријарха српског и епископе.

Сабор одређује састав и делокруг нужних органа и начин како да се поставе.

Сабор располаже приходима народних фондова, манастирских и других црквено народних добара, за народно-црквене и просветне потребе. У колико та

средства недостају, властан је сабор на ту цељ као и за подмирење саборских трошкова са одобрењем државне власти учинити разрез на народ.

Сабор прегледа рачуне свију њему подручних заклада, народних фондова, манастирских и других црквено народних добара и издаје рачуnодавцима исправнице.

Осим тога спада у делокруг сабору и све оно, што се на горе поменутим народним привилегијама оснива. Право врховног надзора, које Његово Величанство уставним путем врши, остаје неповредљиво.

Чл. II. Овај сабор састоји се из личних и изабраних чланова.

Лични су чланови они, који по свом достојанству у смислу овога устројства имају у сабору места и гласа.

Избрани чланови сабора су они, које народ у смислу овога устројства и по пропису изборнога реда за своје заступнике на сабору изабере.

Чл. III. Лични су чланови сабора архиепископ карловачки митрополит и патријарх српски, и дијецезални епископи.

Чл. IV. Избрани чланова има сабор 75 и то 25 од свештеничког а 50 од световног реда.

Чл. V. Чланове сабора како световног тако и свештеничког реда бирају свештенички и световни бирачи заједно.

Чл. VI. Од свештеничког реда долази без разлике чина на сабор заступника:

Из	карловачке архидијецезе	5
„	бачке дијецезе	3
„	будимске дијецезе	2
„	темишварске дијецезе	4
„	вршачке дијецезе	3
„	пакрачке дијецезе	3
„	горњокарловачке дијецезе	5

Чл. VII. Од световног реда долази на сабор:

Из карловачке архидијецезе	7
„ бачке дијецезе	7
„ будимске дијецезе	2
„ темишварске дијецезе	8
„ вршачке дијецезе	8
„ пакрачке дијецезе	5
„ горњокарловачке дијецезе	12

Осим тога из горњо-карловачке и пакрачке дијецезе заједно један.

Чл. VIII. Који ће изборни срезови и колико заступника на сабор слати одређује се у изборном реду.

Чл. IX. Заступници свештеничког и световног реда бирају се на 3 године.

Чл. X. Напутци од стране бирача не вежу чланове сабора.

Чл. XI. Сабор пресуђује правоваљаност избора саборских чланова и по том сабор је властан повереника свога изаслати, да извиди околности које му је за пресуђивање ваљаности избора знати нужно.

Чл. XII. Сабор се састаје редовно на назначено место сваке треће године и то у мају месецу, ванредно пак по одлуци сталног саборског одбора, или на захтевање трећине саборских чланова.

Чл. XIII. Сабор сазива по одлуци сталног одбора. или на захтевање трећине саборских чланова патријарх и митрополит, или кад би овај препречен био или би он пропустио то учинити, сазива га председник одбора.

Чл. XIV. Чланом сабора може бити сваки члан православне цркве у опсегу српске патријаршије и митрополије, који је навршио 24 године, зна читати и писати, не стоји под старатељством, или у стецишту и није био ради простог злочина осуђен и кажњен.

Чл. XV. Сабор има два председника. једнога по достојанству, а другога по избору.

Председник је сабору по достојанству митрополит и патријарх српски или кад овога нема најстарији епископ.

Председник је по избору онај кога сабор на цело време свога постојања изабере.

Председник по достојанству отвара прву и затвара последњу седницу саборску и председава у свима свечаним и у оним седницама, које се држе док се сабор не састави (конститује).

Ако председник по достојанству или заменик му не би могао или би пропустио вршити своје право, замењује га председник по избору; ако овај још не би изабран био, замењује га по годинама најстарији члан сабора.

У осталом председник по достојанству заузима у свима саборским седницама своје место, може у течају расправе више пута говорити, изјашњења попискати и своје примедбе чинити.

Изборни председник пак председава и управља у свима другим саборским седницама.

Чл. XVI. Исто тако бира сабор подпредседника за све време свога постојања а потребне перовође за сваки поједини течај седница.

Чл. XVII. Сабор се проглашује за састављен, чим надполавична већина свих изборних чланова оверовљена буде.

Да сабор одлуке доносити може, ваља да је присутна надполовична већина саборских чланова а одлуке доноси сабор надполовичном већином присутних чланова.

Чл. XVIII. Како редовни тако и ванредни сабор саборише обично док послове своје не сврши. Ни сазивач, ни председници нису власни саборске седнице одгодити или сабор разрешити. Сабор сам одлуком одређује, хоће ли кад и докле седнице своје одгодити и може при свршетку својих седница урочити, кад да се опет састане.

Чл. XIX. Митрополит и патријарх српски бира се тајним гласањем, давањем листића, на које чла-

нови сабора уписују име онога, кога за митрополита и патријарха српскога желе

Сабор ће пре гласања изабрати одбор од најмање пет чланова. који ће листиће примати и по свршеном гласању пребројати: ако се нађе. да је више листића, него чланова. који су гласали, то гласање не важи и предузима се ново гласање у истој седници донде. док се не изравна број листића са бројем гласатеља; затим ће одбор обележити успех гласања и предати ће листиће председнику сабора, да уз контролу одбора јавно прочита и да успех гласања јавно огласи.

Чл. XX. Митрополитом и патријархом српским постаје. који добије надполовичну већину гласова. Ако први дан избора ни један не добије ту већину гласова, то ће се поступати овако: Ако се гласови поделе међу двојицом на једнако, то ће се бирање у истој седници поновити и председник сабора има за тај случај два гласа, ако се пак гласови на више поделе. то ће се бирање у другој седници паново предузети, и ако се и том приликом не постигне надполовична већина гласова за једнога него се гласови на једнако међу двојицом поделе. то ће се у истој седници поступити као што је за такав случај у првој седници наведено; ако се пак у другом гласању гласови на више кандидата поделе, то ће се бирање предузети у трећој седници међу двојицом, који су у другој седници релативно највише гласова добили, у којој ће се седници ако се гласови подједнако поделе бирање по други пут обавити на начин, као што је горе за такав случај наређено.

Надполовичном већином гласова ма у којој од тих прилика изабранога, проглашује председник сабора за изабранога српскога митрополита и патријарха.

Чл. XXI. Епископе бира сабор на исти начин.

Чл. XXII. Избор како патријарха и митрополита српског, тако и епископа бива без јавне расправе о личности.

*

Чл. XXIII. Сабор одређује саборски пословник.

Чл. XXIV. Саборске одлуке постају извршиве:

1. Оне, које се донесу у опсегу самосталног делокруга саборског, или, које наређују извршење постојећих правила, за 30 дана од дана, кад се у сабору или сталном одбору саборском прогласе, ако сабор за поједине одлуке не одреди дужи или краћи рок за извршење њихово;

2. Иначе за 90 дана од дана кад власти приопштене буду, ако влада међутим приговора не учини.

Чл. XXV. Саборске одлуке не може влада једнострано изменити.

Чл. XXVI. Сабор бира из своје средине одбор, који ће пазити, да се саборске одлуке како ваља извршују; надгледати и контролисати органе, које сабор за послове у чл. I. означене, постави: обављати послове, које му сабор наложи и приправити предлоге за расправу саборску.

Овај ће одбор примати и проглашавати одлуке саборске у време, кад сабор не саборише.

Овај одбор има 9 чланова и то три свештеничког а пет световног реда са председником, а председник му је изборни председник сабора.

Уједно бира сабор потребан број заменика.

Одбор је властан да за приправљање предлога на сабор и стручне људе о народном трошку сазове и употреби.

Одбор је дужан сабору о свом деловању идућег течаја седница извештај поднети.

Одбор је сабору за сав свој рад одговоран.

Овај одбор постоји дотле, док га нов сабор дужности не реши.

Чл. XXVII. Одбор је дужан, да бар свака три месеца дана у месту сабора састане се и врши послове, које му обавити ваља.

Чл. XXVIII. Како изборни чланови сабора, тако и чланови сталног одбора имају за време свога пословања дневницу и накнаду путних трошкова како то

сабор одреди, обоје исплаћује управа народних фондова као предујам из народних фондова, који ће се фондовима вратити, кад се то путем разреза од народа уплати.

Чл. XXIX. Место сабору одређује сабор.

Кад је саборски председник прогласио закључак саборски: да је Устројство Сабора већином гласовâ у „целости“ примљено, изјави Епископ Николајевић, као што записник од 5. јулија гласи: „да ће епископат противу овога Устројства **сепаратан вотум** писмено сабору поднети, и изложи узроке и мотиве томе, уједно молећи, да се исти сепаратан вотум уз представку, којом ће се Устројство влади поднети, прикључи, а за сада да се у записник уведе ова изјава“.

„На ово је Сабор закључио: Пошто ова изјава и ово захтевање није у смислу пословника поднесено, прелази се на дневни ред“.

У свези с овим Сабор је у последњој Седници својој 25. јулија 1870. (по Записнику) „овај сепаратни вотум према предлогу др. Јована Суботића међу саборске списе — у архиву — оправио.“

Како саборски записник сепаратни вотум епископата само као „прилог“ спомиње, а о садржају му ништа не пише, то ћу ја текст тога засебног мњења овако саопштити, као што га је „Застава“ у бр. 73. год. 1870. донела.

Поменути сепаратни вотум овако је по Застави гласио:

„Пошто саборско и трећи већ пут прочитано и већином гласова примљено Устројство, прелази границе страном државних закона, страном пак црквено-каноничних установа: и пошто даље тиме вређа права митрополита, епископа, дотичних административних и судејских органа, тако не мање и појединих корпо-

рација, **и то баш онда, кад је митрополитска столица упражњена**, кад се не би смело ништа новога установљавати а најмање у митрополитова, државним и каноничним правом законом освећена права улазити и ова вређати; то епископат, сљедујући гласу своје савести, имајући пред очима своју положену заклетву, испуњавајући своју дужност према цркви и народу и према државној највишој власти и држећи, да би у данашњима околностима само до оних и то крајних, у овима односима исправцима означених граница, народу своме на сусрет поћи и изићи могао, а да не повреди и из темеља не покрене оно, што му иначе по положају своме у дужност спада чувати — осећа себе побуђеним, **сепаратан свој вотум**, у колико саборско то Устројство одступа од назора епископатом у упитним исправцима и приликом односне дебате изјављених, у сљедујућем славном Сабору дати и то:

1) У погледу самог назива Сабора: да је овај Сабор и по закону и по самој природи својој српски и црквено-народни Сабор.

2) У погледу прве алинеје I. чланка Устројства: да Сабор у границама државног закона и црквених установа уређује самостално у споразумљењу са епископским синодом одношаје.

3) У погледу II. алинеје истог чл.: да сабор споразумно са епископским синодом одређује број и опсег дијецеза, и да утиче у избор епископа̄.

4) У погледу VI. чланка: да епископи и свештеници како монашеског тако и световног реда половину саборских чланова састављају.

5) У погледу чланка XIII. Устројства Сабора: да се неограничава патријарху-митрополиту право сазвати Сабор.

6) У погледу XV. чланка: да је председник Сабора патријарх и митрополит српски, или

кад овога нема, најстарији епископ, а Сабор да бира подпредседника.

7) У погледу XVIII. чланка: да патријарх и митрополит, или најстарији епископ, као председник Сабора, Сабор распустити може.

8) У погледу прве алинеје чл. XIX.: да се митрополит и патријарх српски из српских епископа бирати има.

9) У погледу XXVI. чл.: да је сталног одбора председник патријарх-митрополит.

10) У погледу XXI. чл.: да начин о избору епископа одреди патријарх-митрополит српски са Синодом и Сабором.

11) У погледу XXIX. чл.: да је место Сабора онде, где је резиденција митрополије и патријаршије српске.

Епископат моли славни Сабор, да би изволео овај сепаратни вотум у записник уврстити и надлежном месту заједно са Устројством овим поднети.

У Карловцима 5. јула 1870. Стоиковић Арсеній. Кенђелац, Грујић, Николаевић.

Министар Етвеш имао је тешке дане док је Сабор наш ове две године саборисао у Карловцима.[1]) Пун најплеменитијих намера, и нада̂, кад је

[1]) Том је узрок било с једне стране „Чрезмѣріе людско“ на Сабору нашем, а с друге стране „Злонамерне инсинуације“ из многих наших крајева, што су се све уливале у једну сливницу. Од тих могу само неке напоменути, што су избиле на површину у тадашњим јавним листовима и то „разними глаголми“. Писало се тамо међу осталим, да је Сабор закључио Србе ђаке са свих универзитета и других великих школа позвати у Карловце, да буду онде као нека парламентарна гарда посланицима; — и да је Сабор одлучио: да предузме избор Војводе, и изабере Петра Чарнојевића за Српског Војводу. Sed his satius est supersedere. Но о тим стварима боље је не говорити ништа.

посредовао за сазив нашег Сабора, оставио му је одрешене руке, да без Комесара ради како нађе за најбоље, да своје црквене и просветне ствари уреди и унапреди, — у оквиру државног закона.

Да је у Срба било „благоразѹмія“ „prudentia“ (казао сам на једном месту), каквог је било у Румунâ **„и код митрополита њиховог, и код оних, који су народ њихов водили“**, — могло се **онда** и код нас доћи не само до „повољног“ Устројства Сабора него и до потпуног органичног Устава за све наше црквено-просветне и фундационе ствари.

Барону Етвешу не буде суђено, да том послу краја догледа, те да онако, као што је Румунима **re bene gesta** задовољан ускликнуо, и Србима рекне: „Радујем се, да ћете имати слободну Цркву, те ћете ме спомињати, и кад ме не буде међу вама, да сам и ја припомогао, да до ње дођете“.

Кад је народни Сабор сазван био за другу сезону на Ђурђевдан 1870., молио сам Министра да ми даде допуст, да могу због моје руке по савету Бечког професора Дитла ићи у Тренчанске Теплице. Кад би се оданде по кратком времену вратио (представио сам Министру) могао би отићи у Новисад, и онде као приватан бавећи се ступити у конакт с личностима, које ће главну реч водити на Сабору. Држао сам да би моје приватне и пријатељске информације боље биле примљене него исправци, које би ја иначе као посланик против одборских предлога по парламентарном начину морао стављати на Сабору, и који, по мом мишљењу већ a priori не би имали никаква изгледа, да ће бити примљени због жестоке опозиционалне струје, која је у оно време и против Владе и против Јерархије у нашем народу владала, особито код млађих људи, што су онда први пут у народ-

ни Сабор ушли. Министар ми молбу не уважи, остане при том, да ми свакако ваља као саборском посланику у Карловце поћи, и њему оданде објективне информације слати. За олакшање послова̂ около „концепта и скриптуристике“ код Конгреса даде ми у споразуму с хрватско-славонским Министром Бедековићем — Јована Живојиновића, даровитог министарског концинисту из хрв. славон. министарства.

Живојиновић је имао, да о важнијим седницама телеграфске а по мом упутку од случаја на случај и писмене извештаје редигира, који су, од мене прегледани, с мојим потписом одлазили Култус Министарству. Али већ у писму од 30. маја по новом 1870. изјављује ми Министар. — — „Ich muss Sie bitten mir in Zukunft täglich nach jeder Sitzung und wenn nöthig auch öfter ein Telegramm abzuschicken, — — und ersuche Sie um ausführliche schriftliche Berichte“. — — Од тада су од мене Министру о свакој саборској седници телеграфски а преко недеље два три пута и опширни писмени извештаји сла̂ти.[1])

Код Министарства су извештаји ти само „пресентирани“ били, ал нису ни у какав званичан протокол уведени. (ексхибирани) те тако нису пословнога броја никад ни добили. Ја сам те извештаје по повратку своме из Карловаца у једном „конволуту“, (такођер без броја) у мом звању нашао, и онде 10 година чувао, док их нисам месеца децембра 1881., иступајући из активне службе, sua sponte предао председничком секретару; — ма да се о том конволуту, и мојим извештајима.

---

[1]) Јован Живојиновић роЂ. у Горњ. Карловцу умрьо је у Будиму још оне зиме, одмах после Сабора 1870. — Дане Станковић, потоњи подбан хрватско-славонски, опростио се у надгробном слову са својим млађим колегом, коме не беше суђено, да својим даром, научном спремом и честитим карактером од користи буде својој Цркви и народу, и својој ужој отаџбини.

што су у њему били, није водила код Министарства баш ни најмања евиденција.[1])

Да сам у оно време мислио, да ћу кадгод ове „Успомене“ писати, ја би из тих списа прибележио себи, што би за нужно налазио, да могу написати потпуну и верну слику нашег народног Сабора од год. 1870., за који се може казати, (ма како иначе о његову раду судили) — да има доста његових уредаба, што су се — и поред свих мáна њихових одржале у црквено-просветном животу нашем — ево има 30 годинâ.

У оно време, (од 30. маја до 29. јулија по новом 1870.) добио сам од Министра барона Етвеша више приватних писама, која ми је он из Будима у Карловце послао. Из ових се види његова тешка брига, што послови на нашем Сабору не иду онако, како би ваљало да иду, да се дође до жељене цељи.

Још док се саборско Устројство на Сабору расправљало, и пре него што је онде усвојено било, показало се јасно, да многи његови закључци засецају у терен и државних закона и црквених правила и установâ. С тога ми је Министар у другом своме писму од 1. јунија по новом 1870.[2]) назоре своје у тој ствари саопштио, и упутио ме, да порадим код администратора Митрополије, да Епископат, — чим саборски операти вишем месту буду поднесени, — у обрану правâ Јерархије и у опште правâ Цркве, подастре Влади односно Његовом Величанству своју мотивирану репрезентацију.

То је писмо у ексцерптима овако гласило.

„— — Nachdem im Sinne der Statute in allen Puncten zur Giltigkeit (derselben) die Sanction Seiner

[1]) Случајно се том приликом у мом звању десио гд. Стеван В. Поповић садашњи управитељ Текелијанума, који је у неку руку био као testis actus.

[2]) Сва су писма Министра Етвеша написана per extensum његовом руком.

Majestät erforderlich ist, und es sich von selbst versteht, dass überall, wo das Gebieth des Staates auch nur berührt wird, keine Aenderung vorgenommen werden darf ohne gesetzliche Bewilligung des Reichstages: so sind wohl die Beschlüsse, im Fall sie über das Gebieth ihrer Competenz hinausgehen würden, ungefährlich, — da sowohl die Regierung als der Reichstag die Pflicht, — die Interessen des Staates zu wahren, — zu erfüllen wissen wird; — sehr leid würde es mir jedoch thun, wenn eine Institution, die ich darum befördert, weil sie mir das zweckmässigste Mittel zur Förderung der Cultur des serbischen Volkes schien, nun zur Veranlassung neuen Haders werden sollte".[1])

„Wie die Dinge jetzt stehen, (insoferne ich sie nähmlich aus den Zeitungen beurtheilen kann) scheint es mir, dass für den Augenblick jeder Einfluss das Clerus in den Hintergrund gedrängt, ja so zu sagen vernichtet ist. Dies ist unter diesen Verhältnissen um so mehr zu beklagen, weil bei dem gegenwärtigen Zustand der Cultur d s serbischen Volkes der Einfluss des Clerus selbst im Interesse der Gesittung eine Nothwendigkeit ist. Die Regierung kann daher solchen Statuten ihre Bestätigung nicht ertheilen und wird die Rechte der Kirche und auch des Episkopates zu vertheitigen wissen. Erleichtert wird jedoch ihre Stellung jedenfalls dadurch, wenn der Episkopat und überhaupt der Clerus zur Wahrung seiner Rechte an die Regierung, respective Seiner Majestaet eine Repraesentation einreicht. Sie (Er) kann, ja muss diess um so mehr (thun) als bei der Vacanz des Patriarchates, meiner Ansicht nach, der Episcopat nicht einmahl befugt ist Rechte desselben oder über-

---

[1]) „Post equitem sedet atra cura", казао je Хорацнје, а ја би овде за Етвешева писма могао речи: post nuncium sedet atra cura, јер му из сваког писма провирује тешка брига.

haupt geistliche Rechte ohne Einsprache beschränken zu lassen".[1])

„Besprechen Sie sich über diesen Gegenstand mit Seiner Excellenz (то јест с администратором Митрополије), damit die Eingabe des Episcopates möglichst bald nach den Statuten (то јест после саборског опсрата) eintrifft. Der Protest, oder besser gesagt die Eingabe zur Wahrung kirchlicher Rechte soll in einer Form verfasst sein, wodurch jeder schärfere Conflict vermieden wird. — Möglichst sanft aber fest und entschieden, wobei immer nur die kirchlichen Interessen und die religiöse Ueberzeugung der Bischöfe in den Vordergrund treten, damit die Schrift auch auf das Volk ihre Wirkung nicht verfehle". — —

---

[1]) Ја сам тог мишљења још с почетка био, кад се фебруара месеца 1870. радило о сазиву 1869. г. расулог Сабора и програму његових послова. Представио сам онда Министру (Лст. 204. стр. 52—55. — III. св. стр. 54—57.) „да сад, кад је Патријарх умрьо, и кад администратор њега једино у управи Митрополије а не у свима митрополитским правима заступа, ново настаје питање: дал је саветно, да се овакав Статут од највеће важности о Устројству Сабора донесе на Конгресу кад Црква нема свога поглавара. Било је истина (рекао сам) два знаменита српска народна Сабора г. 1769. и 1790., што су vacante sede metropolitana одржана, и на којима су најпре сва црквено-народна дела посвршивана била, па онда се приступило к избору Митрополита. Али ма како да су важни били предмети, које су ти Сабори посвршивали, пред оваким задатком као што је: Устројство Сабора, Пословник и Изборни Ред није досад стајао ни један Сабор наш. **Овакав задатак не би могао народни Сабор без Митрополита извршити зато, што ће при грађењу саборског Устава код многих одређења (на пр. већ код делокруга саборског) нужно бити. да се постигне споразум с архијерејским Синодом, а тај се сад без Митрополита не може држати".**

„Мој је дакле предлог био: да администратор Митрополије, уз предходну пријаву, чланове Сабора у одгођење саборске седнице сазове **и онде пре свега избор Митрополита на дневни ред стави:** па да Конгрес по избору и потврди Митрополита, под његовим председништвом послове своје (Устројство Сабора и т. д.) настави и посвршује".

Ја ћу се на репрезентацију, (представку) какву је барон Етвеш у ствари саборског Устројства од Епископата желио, опет вратити, а засад ћу се још мало забавити са осталим писмима, која је он мени у оно време послао.

Из писма од 19. јунија по новом 1870. оволико могу у ексцерпту саопштити.

— — „Sie kennen meine Ansichten in Hinsicht des Congresses.

„Wie ich überhaupt davon überzeugt bin, dass in einem Staate, wie der unsere, wo die Anhänger verschiedener Confessionen als gleichberechtigte Staatsbürger neben einander wohnen, — die einzige zweckmässige Politik darin besteht, dass man jeder Confession die vollste Autonomie wahre — — so war auch in Hinsicht der dem serbischen Congresse einzuhaltenden Richtung dieser Grundsatz der massgebende“.

„(So) wie ich es von einer Seite für meine Pflicht halte, jede Ausschreitung des Congresses auf ein Gebieth, auf dem er nicht competent ist, streng zurückzuweisen, (was schon im Interesse der einzelnen Confessionen nothwendig ist, zwischen welchen Conflicte nicht zu vermeiden wären, wenn die Staatsgewalt nicht dafür

---

Информација администратора Митрополије, коју је он пре одласка свог у Карловце Министру дао, гласила је друкчије: да би ваљало, да Конгрес, — који ће своје 1869. год. прекинуте, седнице наставити, — најпре Устројство Сабора изради и друге прешне послове посвршује, па онда **pro Coronide** (**ipsa verba**) да избор Митрополита предузме“.

„Министар је ову пропозицију нашао за практичнију, и позвао администратора да му у тој ствари писмен извештај поднесе“.

„Извештај овај поднео је администратор из Карловаца 8. (20. марта) 1870. уз пријаву, да је намеран сазвати чланове прекинутог Сабора у седнице на Ђурђев дан 1870. да наставе свој рад“.

„Његово Величанство узело је ову пријаву Н.-в. Решењем од 19. (31. марта) 1870. на знање, о чем је Министар отписом од 4. априла 1870. Администратора известио“.

sorgen würde, dass jede derselben innerhalb ihrer natürlichen Grenzen bleibe), — so bin ich fest entschlossen die vollste Autonomie der Serben in allen Kirchen und Schulangelegenheiten zu wahren, und zwar um somehr, als ich in dieser Autonomie das beste, ja vielleicht das einzige Mittel sehe, wodurch die geistige und sittliche Hebung des serbischen Volkes möglich ist".

„Jedes Streben Einzelner den Congress von seiner natürlichen Grundlage abzuleiten, jede Tendenz nach Zustaenden, welche mit den wohlbegründeten Rechten des Episcopates im Gegensatz steht, und daher nur zu Conflicten führen kann, muss mir nothwendig unangenehm sein, und ich habe daher Seine Excellenz den Patriarch-Stellvertreter gebeten, wo möglich alles zu vermeiden, was zu Conflicten Anlass geben könnte, und wodurch die Arbeiten des Congresses unterbrochen würden. Eine andere Instruction habe ich weder ihm noch sonst Jemandem gegeben; und wie ich ihm das Recht den Congress zu prorogiren oder aufzulösen eben so zuerkenne

---

У „уручбеном" записнику српске Митрополије уведен је само отпис Министарства од 4. априла 1870. то јест да се може 1869. прекинут Сабор наставити, — али нема трага извештају Администратора, поднесеном Министру 8. (20.) марта 1870. о пријави његовој за сазив истога Сабора. Кад овако важног акта нема у Карловцима, из кога би се дознати могло, на који је начин Администратор своју умену информацију образложио Министру, и како препис тог извештаја нисам могао ни с друге стране досад набавити, то се о тој пропозицији не може даље дискутирати. Мене је само жао, што се претпоставка Министрова о практичности администраторове пропозиције варљивом показала и што морам о барону Етвешу рећи: да он Србе онога доба није добро познавао.

Конгрес српски, што је 1870. године настављен, сведочи нам, да је у његовој средини било млого паучних ал мало практичних људи.

wie seinem Vorgaenger, so bin ich überzeugt, dass er sich dieses Rechtes, wenn es die Interessen des Staates und der Kirche erheischen, zu bedienen wissen wird — und ich halte es für ganz überflüssig ihn in dieser Hinsicht mit Instructionen zu belästigen, da er die Verantwortlichkeit kennt, welche eben die Folge seiner Rechte ist, und daher den Congress, — in Falle derselbe wirklich durch Beschlüsse auf das Gebieth der Politik hinübergehen sollte, — gewiss auflösen würde.[1])

Ebensowenig ist zu zweifeln, dass im Fall Seine Excellenz einsehen sollte, dass durch eine Vertagung des Congresses auf den Herbst bessere Resultate zu erwarten wären, er im Interesse der serbischen Kirche und des serbischen Volkes dieselbe ganz gewiss aussprechen würde. — — Ich ersuche Sie mir über die Verhältnisse bald und genau zu berichten. Mit ausgezeichneter Achtung Ihr ergebenster.

После тога добио сам још једно писмо од 29. јулија по новом 1870., које већ могу у свој опширности саопштити:

Nachdem, wie ich höre, der Congress am 3-ten (August) geschlossen werden soll, so habe ich über den Modus, wie dies geschehen soll, Seiner Excellenz (то јест администратору Митрополије) geschrieben, (die

---

[1]) Администратор Митрополије Епископ је, дакле Кандидат за митрополитску столицу, а канонисте кажу: „qui episcopatum (дакле и archiepiscopatum) appetit, bonum opus appetit. Какве би изгледе имао на идућем Сабору онај Епископ код избора за Митрополита, који је као администратор Митрополије пређашњи Конгрес из политичких разлога распустио, то се лако унапред даје казати, ван ако би он странпутицом хтео ићи, да до митрополитске столице дође; а то се о архијереју Арсенију Стојковићу не би дало ни замислити.

Друго је Митрополит а друго Администратор митрополије; па ни Маширевић, који је Патријарх био, није нашао за савесно, да он Сабор 1869. распусти, него је искао, да Министар то учини.

Abschrift des Briefes schliesse ich bei).[1]) Ich ersuche Sie bei Seiner Excellenz dahin zu wirken, dass die Vertagung des Congresses in der angeführten Form geschehe.

1.) Weil die Wiederberufung des Congresses an einem im voraus bestimmten Tage unter den gegenwärtigen Verhaeltnissen höchst unpractisch waere.

2.) Weil ich mich jedenfalls, ehe eine Entscheidung der Krone über die Congressbeschlüsse erfolgt, mich vor allem mit dem Episcopate der griechisch-orientalischen Kirche besprechen muss, dessen Stellung zu wahren und rechtliche Ansprüche zu schützen der entschiedene Wille Seiner Majestaet und die Aufgabe der Regierung ist, nachdem eben im Interesse der serbischen Staatsbürger die Stellung der Kirche nicht den Agitationen einer Parthei preisgegeben werden darf. — Ich ersuche Sie diese Ansichten der Regierung Seiner Excellenz mitzutheilen".

„Nebst dem benachrichtige ich Sie, dass ich, nachdem ich den 7-ten (August) von hier abreise, noch früher mit Ihnen zu sprechen wünsche. Mit ausgezeichneter

---

[1]) Тог ми је преписа Министровог писма од 29. јулија 1870. у течају времена нестало. Код митрополитског звања у Карловцима нема ни једног писма Министра Етвеша, које је он Администратору за време Сабора 1870. писао, а нема тим писмима трага ни у једном од „уручбених" записника Митрополије. Из писма, које је истог дана мени послао Министар, види се да је он Администратору писао: да не би било целисходно код одгађања Сабора, у напред одредити дан, кад да се Сабор опет састане (тачка 1.) јер се Министар пре, него што изађе решење Круне на саборске закључке, мора још поразговорити са Епископима наше Цркве (тачка 2.)

Одгођење народног Сабора изврши се у „форми", као што је желио Министар; ал се саветовање његово са Епископима не одржи, поглавито зато, што је Министар под јесен јако већ оболео био, а и онако је у „сепаратном вотуму" Епископата, који је тек на почетку зиме пренео, казано било све, што је Министру нужно било у тој ствари знати.

Hochachtung. Ihr ergebenster Eötvös m. p. Bitte den Empfang dieses Schreibens mir telegraphisch zu bestätigen“.

Из овде саопштених писама барона Етвеша, која су по мом мишљењу од историјске вредности, — изнећу у српском преводу и групираћу она места, из којих се може видити, какве је назоре о црквеној автономији имао мађарски култусминистар пре 30. година.

„Мени ће јако жао бити (вели б. Етвеш у писму од 1 јунија) ако установа, коју сам ја зато потпомагао, што ми се свидила као најзгодније средство за унапређење културе српског народа, сад опет постане повод новом раздору“.

„Ви познајете моје назоре (писмо од 19. јунија) у ствари Конгреса“.[1])

„Као што сам уверен, да у држави, као што је наша, где верни различитих вероисповести као равноправни државни грађани заједно живе, једина целисходна политика у том се састоји, да се свакој конфесији одржи потпуна автономија, тако ми је то начело било меродавно и за поступак према српском Конгресу“.

„Ја сам се тврдо одважио, да потпуну автономију Срба̂ у свим црквеним и школским стварима очувам, тим више, што ја у тој автономији најбоље и можда једино средство налазим, чим се може умни и морални напредак српског народа постићи.

Према позиву министровом, у писму од 29. јулија, изиштем од Сабора допуст, и одпутујем у Будим, где се Министру барону Етвешу пријавим.

[1]) Мени су ове речи Министра Етвеша увек звониле као оно јеванђелско: „Поминайте слово, еже азъ рѣхъ вамъ“; Али они, који имаше уши да слушају, ти у оно време нехтедоше слушати. Surdis narrata fabula.

Ја сам Министру још тај дан у свој опширности усмено реферирао, како су ствари текле на нашем Сабору, и добио позив од њега, да сутра дан с њим заједно идем Министру председнику грофу Андраши-ју, да и њему тако исто о Карловачким стварима држим реферат.

Кад се сутра дан пријавим Министру, рече ми, да он због журних послова не може ићи са мном, ал да ће ме гроф Андраши примити ad referendum у саборници у министарској соби.

Онде ме гроф Андраши одмах по пријави прими и саслуша мој реферат, чинећи често примедбе и иштући обавештења, која се нису ограничавала само на радњу Сабора, него су се простирала на цело наше црквено-народно питање.

На покон позове ме гроф Андраши, да према усменом овом реферату напишем „Извештај“ на Његово Величанство и предам га моме Министру, који ће га прегледати, и њему (Министру председнику) послати да га са својим потписом поднесе највишем месту.[1])

Кад сам реферирао барону Етвешу, како сам извршио мисију код грофа Андраши-ја, добијем од њега упутак, како да напишем на Његово Величанство „Извештај“.[2])

---

[1]) Извештај (Bericht) није то што и представка (Vortrag); јер „Bericht“ на највишем месту просто служи на знање, а на „Vortrag“ излази краљевска Резолуција.

[2]) Етвеш је идеално схваћао „слободу религије“, Андраши је био скроз и скроз реалистичан политичар. Једном приликом рекао је Андраши за Етвеша: „Покојном су увек лебдиле пред очима американске слике, али ни у Америци није тако“. А за Андраши-ја казао ми је опет Етвеш, — кад је била међу њима у једном питању несугласица: — „Међу нама је та разлика, што је гроф Андраши десет година млађа од мене, и још нервознији од мене“.

Деак је у лето 1875., — кад Етвеша давно већ није било међу живима а Андраши Министар био спољашњих послова у Бечу, — држао овај знаменити и то последњи свој

Ја сам са стварним делом Извештаја, где се описује радња Сабора и догађаји на њему брзо био готов, ал код свршетка нађем на тешкоћу, што сам осећао, да нисам кадар, ваљано дати стиларног израза идеама, којима је желио Министар завршити овај Извештај. На моју молбу напише Министар сам тај „Епилог“, класично, као све, што је он писао, и „Извештај“ оде грофу Андрашију, а од њега буде поднесен највишем месту.[1])

Свршив овако мисију своју у Будиму вратим се натраг у Карловце.

Сад долазим опет на **„сепаратни вотум“**, који је Епископат против саборског Устројства, — као

говор (да кажем Schwanengesang) на мађарској Дијети, у ком је подигао глас свој за начело: „Слободна Црква у слободној Државн“; па и њега исто тако нису у неким круговима поштедили од прекора: да су у његовом предлогу оличене американске слике и прилике.

Наши су прваци оног доба жестоко нападали грофа Андраши-ја и кривили као противника српској народно-црквеној автономији. Моје је тврдо уверење и данас, да су наши политичари сасвим били на странпутици; што је потпуно показало понашање грофа Андраши-ја у министарском већу с пролећа 1871., кад су под његовим председништвом расправљани и онде без стварних измена примљени били закључци Конгреса 1870. године, — „с јединим изузетком немогућног“ саборског Устројства.

[1]) Александар Ревицки од Ревижње, који је у оно доба био председнички секретар Министра председника грофа Андраши-ја, дао ми је доцније натраг мој концепт тог „Извештаја“ заједно са Етвешевим „епилогом“ који сам ја (онако без нумере, као што је био) ставио у конволут мојих Карловачких извештаја о Сабору 1870. године, за које сам напред писао, да сам их предао председничком секретару Култусминистарства, кад сам месеца децембра 1881. иступио из активне службе.

Бележака о овом „Извештају“ немам никаквих, као и о свим осталим списима што се тичу Сабора 1869. 1870. и 1871.; а што сам запамтио из њега, не би било сада за приповедање. Нека о том пишу испитачи повеснице упознијe доба.

*

што сам напред напоменуо — у седници 5. јулија 1870. пријавио, па се преко њега на дневни ред прешло и који је Сабор у последњој седници 25. јулија оправио ad acta, међу саборске списе.

По наредби Министра одем Администратору Митрополије, и изјавим му жељу министрову: кад подастре операте Сабора, да поднесе и вотум сепаратум Епископата. Администратор ми одговори: да је то за њега врло тешка ствар, и да он не зна, како да поднесе спис један влади, који је Сабор ad acta оправио. На то оставим Администратора с тим, да ћу се у тој ствари још поразговорити с осталим Епископима.

Први, с којим сам се састао и разговорио у порти код Саборне Цркве, био је Епископ Кенђелац, који ми рече: да он „с раширеним рукама" прихваћа министрову жељу. И Епископи Грујић и Николајевић с места пристану на предлог, ал Грујић ми рече: „само не знам, како ће те с Администратором изаћи на крај? Њима се придружи и Анђелић, који је као изабрани Епископ редовно био позиван у епископске конференције.[1])

Вративши се Администратору Митрополије, известим га, да су сви Епископи сложни, да се ad acta стављени сепаратни вотум поднесе Министру. Администратор ми одговори, да ће сазвати епископску конференцију, па и мене у њу позвати. Чуо сам у оно доба, да је Администратор позвао изабраног Епископа Анђелића, да он тај сепаратни вотум темељно мотивира, и напише репрезентацију на владу. Али како је оно, што је Анђелић написао, по чувењу, сувише оштро испало, позвао је Администратор Епископа Николајевића, да он тај акт у блажијој форми preради.

У епископској конференцији, у којој сам и ја био, рефсрирао је Епископ Николајевић мотива на сепа-

---

[1]) Како су Епископи мислили о начину избора посланика̄ свештеничког реда напоменућу ниже код наредбе о Изборном Реду.

ратни вотум, и нацрт за репресентацију, којом ће се епископска изјава поднети Министарству. У конференцији прими се реферат Епископа Николајевића и нареди, да Администратор сепаратни вотум с репрезентацијом подастре Министарству.[1])

Како је Администратор с дописом од 5. августа 1870.[2]) само Устројство Сабора поднео Министарству, а Изјаву Епископа нит је с њиме нит засебно подастрьо, позове га Министар отписом од 1. октобра 1870. да ту Изјаву (сепаратни вотум), која се спомиње у саборским записницима те је и путем јавних листова дошла до оптег знања, накнадно поднесе, — па кад и то дуго времена изостане, пожури га 1. децембра 1870. Министар да му тај сепаратни вотум што пре подастре.

На ову другу пожурницу пошаље Администратор дописом датираним 1-ог децембра 1870. изискани сепаратни вотум. У народној архиви нема дописа министровог од 1-ог октобра 1870., нема никаквих бележака, нит икаквог концепта. „Према томе не налази се ни комитива то јест репрезентација којом је приказан сепаратни вотум влади“.[3])

Ја сам тај Votum Separatum набавио од Култусминистарства, ал комитиву Администраторову нису нашли ни у министарској архиви.[4])

Др. Светислав Касапиновић ставио је III-ће саборске сезоне, у седници 5. јула 1871., на Администратора Митрополије Интерпелацију: којим је путем тај сепаратни вотум, — (који је Сабор 1870.

---

[1]) Конференцији овој нема трага у народној архиви. Али ваља знати, да ни у саборским конференцијама (затвореним седницама) нису вођени уредни записници.

[2]) Тако је датиран допис тај; ал експедиран је много доцније, тек крајем септембра.

[3]) На овим подацима имам лепо захвалити гд. дру Л. Секулићу, народном секретару.

[4]) У том ми је био на руци гд. Стефан В. Поповић, управитељ Текелијанума, на чему му лепа хвала.

год. међу саборске списе ставио, и који при подношењу Устројства ради највише потврде од стране Сабора није Влади поднесен) — Министарству до знања дошао? на што је Администратор одмах одговорио: „да је после неког времена, пошто је Устројство Сабора Влади од Сабора поднесено, двапут од Владе позван, да поднесе сепаратни вотум, — што је Епископат сматрао за дужност, јер је држао као неку заповест, да тај сепаратни вотум у препису Влади пошаље“.

Овако је могао говорити Епископ Стојковић као саборски Председник, везан за пословник, какав је израђен био за чисто световну скупштину.

Као Архијереј и заменик Митрополитов изразио се Епископ Стојковић у Ђурђевданској значајној својој беседи о том: **шта не треба радити на Сабору** овако: „Нека далеко буду од нас (то јест од чланова Сабора) такова захтевања, која би на то смерала, да се света Црква, њена предаnија, и на њима основани, сад постојећи, Цркву нашу одликујући ред поколеба, и да се промене такове учине, које засецају у суштност православија, — касало се то догмата, освећеног реда или црквеног благочинија, — које иду на понижење Цркве и установљеног права, и понижење достојанства Јерархије, и које се са светим канонима не слажу, — и од којих помесна наша Црква одступити не може, а да против целе православне Цркве, у раздор и одступништво не падне“.

Да се ad acta бачени Votum Separatum преко администратора митрополије поднесе Влади прихватили су Епископи, **драговољно — као што сам напред напоменуо — нити су они „држали то као неку заповест“ (световне власти), него су то заиста „сматрали за дужност“, и то за дужност — према својој Цркви.**

Сепаратни вотум Епископата написан је на немачком језику; ја ћу га овде саопштити у српском

преводу,[1]) јер колико је мени познато, нема га нигде с мотивима, што је главно, до сада штампаног.[2])

Сепаратни вотум

који је Епископат 5. јунија 1870. предао српском народном Сабору против Устројства саборског.

Пошто српски народни Сабор молбу Епископата, да се против саборског Устројста сепаратни вотум из тих разлога уложени, што од стране Епископата против саборског Устројства учињене исправке нису уобзир узете, нити су у записник стављене а са споменутим саборским Устројством компетентном месту поднесене — није нашао за вредно испунити, већ је исту (молбу), односно тај сепаратвотум оправио у саборску архиву, то се споменути сепаратвотум, ако би се од њега хтела чинити званична употреба, овим мотивира, и то:

1.) У погледу самог назива Сабора: **да је овај Сабор и по закону и по самој природи својој српски и црквено-народни Сабор.**

Јер а.) сами предмети, који се на том Сабору претресају, већином су црквене природе; б.) Сабор од год. 1865. сам се назвао српским црквеним народним Сабором; в.) овај назив даје му сам IX. законски чланак од год. 1868.

Ма да је дакле Епископат, придржавајући се својих учињених измена, своје назоре бранио, то ипак, што се не да порећи, да су се сви пре године 1865.

---

[1]) На ком усрдно захваљујем гд. професору Ф. Оберкнежевићу.

[2]) Сепаратни вотум, који је Епископат Сабору предао, па је онде у архиву оправљен, саопштио сам напред у свој опширности по Застави. Увод је у оном друкчији и оштрији, а поједине тачке засебног мњења изгледају ми као екцерпт, и немају никаквих мотива.

одржани Сабори српско-народни Сабори, без додатка речи „црквени“ називали, не би Епископат био противан, кад би се Сабор и у будуће својим старим именом називао.

2.) У погледу прве алинеје I. чланка Устројства саборског: **да Сабор у границама државног закона и црквених установа уређује самостално у споразуму са епископским Синодом односаје и т. д.**

Захтев Епископата, да Сабор уређујући самостално своје односаје све то чини у границама државних закона и црквених установа, и да се тога ради стави у нужни споразум са епископским Синодом — оснива се на овим разлозима:

а.) Што се односаји, које би Сабор имао самостално уредити, не могу друкчије ни замислити, него као они, у којима би Сабор имао стојати према држави и епископском Синоду, или Синод према државној власти, или најпосле као они, у којима би православна српска црква имала стојати према другим вероисповестима; б.) што се уређење свију тих разноврсних односаја, како би ово било спасоносно и по Цркву и по народ, и како би се сваки фактор у свом делокругу могао слободно кретати с једне стране, — а с друге стране, да би се избегао сваки сукоб у сваком правцу — у границама државних закона и црквених установа има предузимати и извршити.

в.) Што је епископски Синод овостране српске православне Цркве још од пре био меродаван фактор, који је државна власт вршећи своје право располагање као таквог признала, и што се с њим у оним стварима, које се тичу цркве, стављала у нужни споразум; по томе се даје које из овог примера, које из природе ствари извести потреба, да и народни Сабор, на кога је то право располагања у смислу IX. законског чланка од год. 1868. пренесено, у споразуму са епископским Синодом правне односаје у сва три правцâ има да одреди у толико пре, што би се на-

против лако могло догодити, да би Сабор на пр. уређујући правне одношаје према Синоду у свој делокруг могао узети таке предмете, који по својој природи искључиво спадају у делокруг Синода.

3.) У погледу II. алинеје истог чланка: **да Сабор споразумно са Синодом одређује број и обсег дијецеза и да утиче у избор Епископа.**

Што се тиче броја и обсега дијецеза нема сумње, да епископском Синоду искључиво припада право да то одреди, као што потврђују каноничне установе и постојећа пракса; јер то доноси собом и сама природа ствари, а осим тога је баш црквена управа на то позвана, да пази на духовне потребе народа и да упозна постојеће одношаје, да би према томе могла одредити, колико дијецеза по броју постојати и колики обсег ове имати морају. — Ово је право Синод у овостраној држави вршио са знањем и одобрењем највише државне власти. Но пошто српски Народ своје Епископе сам издржава, те по томе и с правом захтевати може, да се издржавајући своје Епископе прекомерно не оптерети, то Епископат, с обзиром још и на ту околност, што је у смислу законског чланка IX. од године 1868. право располагања, што је пређе највиша државна власт вршила, то право пренесено на српски Народ, односно на српски народни Сабор. има довољно разлога, да на то пристане, да Сабор број и опсег дијецеза одреди, али поразумно са епископским Синодом.

Што се тиче избора Епископа, ма да се не може порећи, да је народ у почетку хришћанства, за време Апостола и у првим хришћанским вековима у том избору у неколико учествовао, и пристајао на ову или ону личност, која би се имала изабрати за Епископа, а кад и кад и сам Епископе бирао, ипак није нико у стању доказати, да се сам тај обичај, по коме је народ у неколико утицао у избор Епископа, оснивао на каквим и у пракси постојећим законима; а не може се ни то доказати, да се народ у

оно време свуда, увек и у свима околностима држао тога обичаја. Тај је обичај заведен у Цркви само пристајањем и дозволом Апостола и апостолских људи и постао је све дотле, док се приликом тих избора нису изродили немири и изгреди, те се изјавила потреба, да се укине на тај начин обављен избор Епископа, и да се каноничким уредбама право избора Епископа пренесе на Епископе, којима то право као наследницима апостолским свакако још од почетка Цркве припада.

Кад се дакле ма какво право, као што је у овом случају, право народа, да бира себи Епископа, не оснива ни на каквом позитивном закону, већ ни на обичају; и кад се такво право због тога, што се у току времена, и то за кратко његово трајање, показало нецилисходно, те се морало укинути и на другога пренети; онда из тога ништа друго не излази, да није нужно да таково право опет ступи у живот; напротив из тога произлази логична доследност, да се оно право, по ком Епископи Епископе бирају, у својој крепости неповређено одржи, пошто је позитивним законом зајамчено, вековима санкцијонисано непрекидно вршено, у својој употреби се као целисходно показало.

За доказ, да је право, бирати Епископе, дано Епископима, и да су га ови непрестано вршили, нека служи ово, и то:

а.) 4. канон I. васеленског Сабора Никејског, који по Беверегију овако гласи:

А.) Episcopum oportet, maxime quidem ab omnibus, qui sunt in provincia, constitui, si autem sit hoc difficile, vel propter urgentem necessitatem, vel propter viae longitudinem tres omnino in locum congregatos, absentibus quoque suffragium ferentibus, scriptisque absentibus, tunc ordinationem facere: eorum antem, quae fiunt confirmationem, in unaquaque provincia a Metropolitano fieri.

б.) 3. канон II. Никејског, VII. васеленског Сабора, који по Беверегију гласи овако:

B.) Omnem electionem Episcopi, vel Presbyteri, vel Diaconi, quae fit a Magistratibus irritam manere ex canone S. S. Apostolorum 30-o dicente: Si quis: Episcopus saecularibus Magistratibus usus, per eos Ecclesiam obtinuerit, deponatur et omnes, qui cum eo communicant. Oportet et enim eum qui ad Episcopatum promovendus est, ab Episcopis eligi, quemadmodum a Sanctis Patribus Nicaeae decretum est in canone 4-o qui dicit: Episcopum oportet maxime quidem ab omnibus etc. ut supra sub a.) demonstratur.

в.) 19. канон Сабора Антијохијског, који по Беверегију овако гласи:

C.) Episcopus ne ordinetur obsque Synodo et praesentia Metropolitani provinciae: eo autem praesente omnino melius est omnes una cum eo adesse comministros, qui sunt in provincia et oportet per Epistolam Metropolitanum eos convocare, et si omnes quidem accesserint, melius est: sin autem hoc fuerit difficile, plures omnino adesse oportet, vel per litteras una cum illis suffragium ferre, et sic cum plurium praesentia vel electio ne fieri constitutionem.[1]) Sin autem aliter praeter hanc, quae decreta sunt, fiat, non valet ordinatio.

г.) 13. канон картагенског Сабора, који по Беверегију садржи ово:

D.) Quod non licet Episcopum nisi a multis eligi: sin autem necesse sit, etiam vel a tribus eligatur Episcopus. Aurelius Episcopus dicit: quid ad haec dicit Vestra Sanctitas! ab omnibus Episcopis dictum est, veterum Statuta debent a nobis servari: quae quidem temere et inconsulte qui in quavis provincia primatum obtinent, non audens negligere. Multi ergo congregati Episcopi Episcopum eligent. Sin autem necessitas incumbat, tres Episcopi in quocunque loco fuerint, Primatis jussu eligent Episcopum etc.

---

[1]) „Vel electio ne fieri constitutionem“ није разумљиво; ал тако стоји у легализираном препису тог акта, који сам добио из министарске архиве.

д.) Право, постављати Епископе у овостраној православној српској Цркви; т. ј. бирати, посвећивати и дијецезалним епархијама представити, припада у смислу Највише привилегије од 10. августа 1691. српском Митрополиту и његовом Синоду.

е.) Изборно право вршили су српски православни Епископи у смислу напред споменутих канонских правила и привилегија непрестано све до најновијих времена.

ж.) Молитва, која се при посвећењу Епископа чита посвећенику, не сме се произвољно изменити, јер спада у суштину саме тајне; али би се морала изменити, кад би ко други, а не епископски Синод, обавио избор Епископâ.

И ако су досад искључиво Епископи, односно епископски Синод обављали избор Епископа, то је ипак из разлога, што српски Народ, односно народни Сабор, и при постављању својих Епископа жели имати утицаја, и што је он по обичају, који је у старије доба постојао, такав уплив имао, али без ограничења права епископског Синода, Епископат, покрај свега тога, што је баш сад Митрополитска столица упражњена и што се тако важна промена, као што је ова, коју народ жели, не сме предузети — готов, да се по могућству жељи Сабора одазове и да на то пристане, да Сабор при избору Епископâ има утицаја, и да тај утицај добије свога израза у кандидацији, коју би Сабор обавио.

4. У погледу VI. чланка Устројства саборског: **Да Епископи и свештеници, како монашеског тако и мирског реда, сачињавају половину саборских посланика.**

Пошто се на Сабору расправљају већином такови предмети, који се тичу користи Цркве, црквених личности и како су ови per excellentiam на то позвани да заступају како црквене тако и своје интересе, то право и правичност собом доноси, да по-

ловина заступства, која би се поделила међу Епископима, монашеским и мирским свештенством с једне стране, а с друге стране међу осталим народним посланицима, нађе свога места и на српском Сабору, као што то постоји и код других образованих народа. Истина не може се порећи да је клир, изузевши Епископе, досад сачињавао само трећину саборских посланика и да је у том размеру на Сабору био заступљен, но Епископат мисли, да може ставити горњи захтев, јер би иначе клир при решавању оних предмета, који засецају у црквене установе, могао бити надгласан.

5. У погледу чланка XIII. Устројства саборског: **да се Патријарху односно Митрополиту не ограничава право Сабор сазивати.**

Пошто се Патријарху-Митрополиту на основу IX. законског чланка од године 1868. уступа право, да сазива Сабор, нема разлога, да му се то право ограничи, али то ипак бива, јер XIII. чланак саборског Устројства наређује, да Патријарх Сабор сазива само у смислу одлуке сталнога одбора или на жељу једне трећине посланикâ: но највише се ограничава то право патријархово оним наређењем, што се налази у том чланку, по којем и председник сталног одбора, који по предлогу саборском није Патријарх, Сабор сазивати може.

6. У погледу XV. чланка: **да буде председник Сабора Патријарх, а кад је столица упражњена, најстарији Епископ, а Сабор да бира потпредседника.**

Већ сама природа Сабора, пошто се на истом расправљају и одлучују ствари, које се непосредно односе на Цркву, школу, (која је с Црквом тесно скопчана) и на фундације, као добротворне установе, — доноси са собом, да председник Сабора буде Митрополит, односно српски Патријарх, као глава Цркве; с тога су и оно доба, када су Сабори без ц. и кр.

комесара према захтеву Цркве и народа, што се чешће дешавало, свагда српски Митрополити ове (Саборе) сазивали, на њима председавали, и расправу предмета руководили, тако, да се не може знати а још много мање доказати, да је икад неко други био председник Сабора, до ли Митрополит или његов заменик. А и зашто би се у привилегијама, што су их српском Народу дали блажене успомене римски Цареви и мађарски Краљеви, изриком рекло, да српски Народ у црквено-народним пословима зависи од свога Митрополита, као духовне поглавице, да је осим Митрополита било још другог некога, који би исте ствари на Сабору имао руководити.

Али при свем том Епископат од своје стране не би имао ништа против тога, да Сабор бира себи потпредседника.

7. У погледу XVIII. чланка Устројства: **да Патријарх-Митрополит, или најстарији Епископ. као председник Сабора, може распустити Сабор.**

Кад Патријарху-Митрополиту по IX. законском чланку од год. 1868. а у неколико и у смислу XIII. чл. Устројства саборског припада право Сабор сазивати, то онда мора имати и право, да може Сабор распустити; јер та права одговарају тако једно другом, да се једно без другога не може ни замислити. А пошто је право председништва на Сабору у дотичном исправку Епископата задржано најстаријем Епископу, то излази само од себе; да најстарији Епископ може распустити Сабор, кад је столица упражњена. —

8. У погледу I. алинеје чл. XIX.: **да се Митрополит и Патријарх српски из српских Епископа бирати има.**

За разлог овој измени нека служи ово:

а.) Што Највиша привилегија од 20. августа 1691., која је дана српском клиру и народу гласи, да онај,

који се има изабрати за српског Митрополита, мора бити српског порекла (ex gente rasciana).

б.) Што се онај, који је за Патријарха-Митрополита изабран, ако већ није Епископ, најпре за Епископа мора посветити, што тек пре не сме бити, док се синодски не испита, да ли је способан за епископско достојанство; и што Епископи без свога Митрополита нити Синода држати, нити Епископа, а још мање старијег од себе, односно свога старешину, посветити могу и смеју.

в.) Што у православној Цркви постоји пропис, односно обичај, по коме Епископ приликом свога посвећења има да очита символ вере и да пред лицем Цркве а у руке Митрополитове положи заклетву. Отуд излази, да о посвећењу Епископа, а још мање о посвећењу онога, који ће бити Митрополит, не може бити ни разговора нарочито онда, кад нема Митрополита, и онај Епископ, који би се дотле заборавио, да присвоји себи право и власт Митрополита, навукао би на себе тешку каноничку осуду.

г.) Што би такову, за Митрополита изабрану личност, ако већ није за Епископа посвећена, морао посветити какав Патријарх, који станује у страној држави, а то је и против закона и скопчано са великим трошковима.

9. У погледу XXI. Чл. Устројства: **да начин о избору Епископа одреди Патријарх-Митрополит српски са Синодом и Сабором.**

Пошто Сабор у свој искључиви делокруг узима избор Епископа и за овај већ прописује и начин избора, то Епископат с обзиром на то, што се овде о праву избора Епископа говори као о fait accompli (свршеном чину), образложава своју горе споменуту измену овако:

а) Пошто сад Патријарха-Митрополита нема, а како је овај по постојећем обичају у овостраној православној Цркви при избору Епископа одсудан фактор, јер је он све до најновијих времена имао право

кандидације оних лица, која су способна за епископско достојанство, то му се не може без Његова пристајања тако лако његово право одусети.

б.) Што Епископи са својим Митрополитом на челу сачињавају епископски Синод, као други фактор при избору Епископа; и што на основу каноничких, вековима и непрекидном праксом освештених установа Епископе бирају и том се приликом уобичајеним изборним начином служе.

в.) Што Сабор, одређујући изборни начин Епископâ у оно време, када нема ни Патријарха-Митрополита, и када правно не постоји ни Синод, једном или другом фактору одузима оно право, које му по канонима припада, и које му се без његова пристајања не може одузети.

г.) Што је Епископат из разлога, што Народ, односно народни Сабор жели, да утиче у избор Епископâ, уверен, да само његов под бројем 3., наведен исправак показује пут, којим се може доћи до споразума, и што се не само жељи народа одговорити. него и право Патријарха-Митрополита у неколико неокрњено очувати може.

10. У погледу XXVI. чл. саборског Устројства: **да је председник сталнога одбора Патријарх-Митрополит**.

С обзиром на то, што би овај стални одбор за време, кад Сабор своје седнице и не држи, Сабор у многом погледу заступати; даље, што би исти одбор као тело, које је произишло из Сабора, имао овај Сабор у многом погледу заступати и према држави и према народу, и најпосле, што би овај стални одбор између осталога имао неку контролу вршити, саборске одлуке обнародовати и предмете за Сабор спремати — мисли Епископат, да има разлога, ако захтева, да овом одбору председава Патријарх-Митрополит, као онај великодостојник, коме је очувано председништво и на Сабору.

11. У погледу XXIX. чл. Устројства: **да је место Сабору онде, где је резиденција Патријарха-Митрополита.**

Тај захтев Епископата оснива се на овим разлозима:

а.) Што су, од како постоји српска православна Црква у овој Монархији изузевши један случај, сви Сабори одржани у месту резиденције Митрополитове.

б.) Што би Сабор расправљајући разне предмете лако могао зажелети, да му се изнађу и предложе списи и други податци, који се односе на поједине предмете, што иначе не би било лако, кад се Сабор не би држао онде, где је резиденција Митрополита и Патријарха.

в.) Што би за Патријарха-Митрополита, као највишег Црквеног великодостојника било доста неугодно, кад би Сабор своје седнице држао изван места његове резиденције и онај био приморан на дуже времена оставити своју резиденцију.

г.) Што ни у једном месту нема таковог локала, какав сада има резиденција Митрополита-Патријарха, и што би се с тога за скупе новце морао најмити локал.

У Карловци 1. септембра 1870.

У име свију епископа:

Стојковић с. р. Кенђелац с. р. Грујић с. р.
Николајевић с. р.

Готов сам са Устројством Сабора, на које сам морао највише времена утрошити, јер је то Сабору први и главни задатак био. Сад ћу прећи на **Изборни саборски ред**, који је служио као допуна саборском Устројству.

Овде ми целине ради ваља гдешто поновити, гдешто и допунити, што сам напред о пређашњем на-

чину избора саборских посланика у Лет. 196. стр. 76—78. (II. св. стр. 6—8,) и Лет. 204. стр. 39. 40. (III. св. стр. 41. 42.) писао.

Избори су у провинцијалу по старом начину само у Новомсаду и Сомбору били непосредни, где је представништво црквене општине директно бирало посланика за своје место; иначе су били посредни, где су више црквених општина заједно, без разлике, колико која душâ броји, слале свака по два изборника, који су се скупили у обичајеном месту, и онде избор посланика предузели, у присутности солгабирова и јурасора (пристава) као „testimonium legale". Гдегде су бирани били посланици ex concreto целе епархије, гдегде је епархија подељена била на више изборних срезова.

У Граници је важила уредба ц. кр. дворског ратног Савета од год. (мислим) 1790., по којој су могли изабрани бити за посланике (овим редом), најпре: граничарски активни, затим пензијонирани официри, војнички званичници, племићи, хонорацијори. Од војничких комунитета (тако су се звале у Граници вароши (с магистратом) слали су Карловци и Земун, свака за себе посланика, а у регементским окрузима бирани су они били (заједно с војничким комунитетима (ex concreto) целе регименте (односно шајкашког баталијона).

Девети чланак закона 1868. наређује у §. 5. „да се преко Карловачког Архиепископа српског Патријарха сазове грчко-ист. вере срп. нар. цркв. Конгрес, који ће се састојати по стародавном обичају, ван дотичних архипастира, из 25 црквених и 50 световних посланика међу којима се имају 25 граничарских изабрати".

Варадинска војничка Команда интерпретирала је израз „старо давни обичај": да се избори у Граници имају извршити према Уредби некадашњег дворског војничког Савета: загребачка Генералкоманда пе. Отуд двојаки поступак код избора посланикâ у горњој и

доњој војничкој Крајини, отуд 1869. и 1870. сукоб у тој ствари међу Сабором и Варадинском Командом.

Румуни су у органичном статуту своје Митрополије примили од нас институцију Конгреса и његов изборни ред, као што је доонда постојао с повишењем броја посланикâ. Према томе састоји се њихов редовни Конгрес — осим црквених предстојника — из 90 посланикâ и то: из 30 свештеничког реда, које свештеници, и 60 световног, које световници бирају.[1])

Кодификацијони Одбор Сабора држао се овог стародавног узуса, те је првобитни нацрт његовог Изборног реда, који је пред Сабор изнесен, удешен био по изборном начелу доондашњих наших Саборâ са два сталежа: Ecclesiasticus & Secularis. Да се монашком реду не да особено заступништво, у том су у Одбору сложни били сви: само је референт др. Милетић (са још два члана) ставио предлог мањине: да се свештеничком реду одузму и учитељству даду пет посланичких места.

Овај принцип сталешког заступништва напуштен је код расправљања саборског Устројства IV, односно V. (новог) чланка. Ја сам то расправљање опширно напред описао, и показао, да је Епископ Кенђелац први од свију био, који је овај принцип поколебао, стављајући ex abrupto предлог: да у народном Сабору буде равноброjно и половично заступништво **„те да и свештеничке посланике бира народ, па смо сви у руци народа.“**

Иако је др. Милетић у овом предлогу нашао „сталежност и то још у већој мери изражену“,[2]) и изјавио, „да га не може примити“, извадио је ипак из њега једну половину, ставио са-

---

[1]) Конгрес, на ком се њихов Митрополит бира, састоји се из 120 посланика.

[2]) То се за Кенђелчев предлог, као што сам већ једном приметио, не да никако рећи.

свим равногласан предлог или исправак: „да народ бира и једне и друге (то јест и свештеничке и световне) заступнике“, а изоставио је другу половину: „уз равнобројно и половично заступништво“ (свештеничког и световног реда), ма да су та два дѣла junctim састављала целину Кеңелчева предлога.

Споменуо сам напред, да од Епископата против ових пропозиција није реагирао нико, — да је Епископ Грујић пристао додуше на противисправак архимандрита Анђелића, (који је као посланик status quo бранио), ал да се Грујић том приликом борио, као да није хтео да победи — pugnabat tamquam qui vincere nollet; — да епископ Николајевић и Администратор Митрополије нису у тој ствари говорили ништа; — напокон, да је предлог или исправак дра Милетића „огромном“ већином гласова̂ примљен, и према томе у саборско Устројство нов (V.) чланак уврштен: „**Чланове Сабора како световног тако и свештеничког реда бирају свештенички и световни бирачи заједно.**“

Ово одређење V. чл. саборског Устројства прешло је и у нацрт Изборног реда у прерађен му §. 1. који је примљен у саборској седници 3. јунија 1870. и овако гласи: „За српски народни Сабор бирају свештенички и световни бирачи Православне Цркве у опсегу митрополије и патријаршије српске заједно 25 особа свештеничког и 50 особа световног реда.“

Не држим за важно, што су при трећем читању Уредбе о Изборном реду Епископи Кеңелац и Николајевић за Уредбу ту гласали; јер ко прима V. чл. саб. Устројства, тај мора eo ipso примити и 1. §. Изборног реда.

Епископи наши, — остављајући недодирнут 1: чл. V. саборског Устројства, — тражили су у сепаратном вотуму: „да Епископат и свештенство

како монашког тако и мирског реда половину саборских чланова саставља.“

Кад сам с нашим Епископима имао разговора о сепаратном вотуму, (о чем сам напред опширније писао), представио сам им свакоме појединце, да у њиховом сепаратном вотуму, што су га Сабору поднели, па је онде ad acta бачен, нема категоричне изјаве о начину избора свештеничких посланика, него се тамо говори само о равнобројном заступништву свештених и световних заступника, те да би, по мом индивидуалном мишљењу ваљало,[1]) да они на V. чл. саб. Устројства, изјаву своју у сепаратном вотуму прецизније формулирају. Добро се опомињем, да је избрани Епископ Анђелић, (који је у епископским конференцијама имао само конзултативан глас), на ову моју идеју од свег срца пристао, указујући на свој исправак, који је он на Сабору ставио: да се досадашњи сталешки изборни начин задржи. Овако се изразио и Епископ Грујић, који је на Сабору уз исправак Анђелићев бар формално пристао. Та два Епископа нису за Уредбу о изборном реду на Сабору гласала.

Друкчије је стојало са Епископима Кенђелцем и Николајевићем, који су обојица код трећег читања глас свој дали за Изборни ред, дакле и за његов 1. §. За Кенђелца била је ствар још тежа, што је он с предлогом својим — да уз равнобројно заступништво народ бира посланике обојег реда, — први ово питање покренуо на Сабору те и прокрчио пута Милетићевом исправку и новом чланку V-том у саборском Устројству.

Према овом није могла моја пропозиција онако својски примљена бити код Епископâ: Кенђелца и Николајевића па ни код Администратора Митрополије, као код Грујића и Анђелића. Напоменуо сам напред

---

[1]) Велим индивидуално мишљење, јер се Министар о тој ствари није са мном разговарао.

да је Администратор Митрополије позвао био изабраног Епископа Анђелића, да изради мотива за сепаратни вотум и репрезентацију, којом ће се исти вишем месту подастрти, ал да се реферат његов није допао, те да га је на позив Администратора Епископ Николајевић (као што ми онда рекоше) прерадио у блажијој форми. — Говорило се онда, да је Анђелићев реферат сувише оштро испао те с тога и није примљен био; ал ја мислим да је томе пре могао бити узрок V. чланак Устројства, односно 1. §. Изборног реда, код ког су се начелно разилазили назори наших Архијереја, и коме је изабрани Епископ Анђелић одсудно опонирао.

Што није вођен записник о епископској конференцији, у којој је примљен реферат Епископа Николајевића, и што се не може нигде да нађе комитива, којом је вишем месту поднесен вотум сепаратум, (о чем сам напред писао), на то ја не полажем велике важности. — За пресуђење питања довољно је, де се Епископат (ако и не с „єдиномысліємъ“) у сепаратном вотуму задовољио половичним заступништвом световног и црквеног (свештеничког и монашког) реда, а да **у главној ствари, против утаначеног начина избора свештеничких посланика није учинио никаква приговора.**

Можда је боље за Епископе, што им се жеља њихова за половичним заступништвом у горњој форми није испунила, јер онда би се тек за њих с правом могло рећи, да је нашем народно-црквеном Сабору са сталежношћу одузет и тип Црквености „Архїерействꙋ содѣйствꙋющꙋ.“

Ал и овако се мора за обе стране казати: „Iliacos intra muros peccatum erat et extra.“ (Грешили су и Тројанци и Грци код опсаде Илијума).

Прешао сам, што је главно у Изборном реду: **начело избора саборских посланика.** Друго је све мање више техничког садржаја, за који се мо-

же рећи, да му се са редакцијоног погледа нема шта забавити.

Нацрт Изборног реда, какав је расправљан био на народном Сабору, држим да не морам овде саопштити; јер је саборски предлог добио највишу потврду без икакве измене, те се од то доба по том Изборном Статуту врше избори за народни Сабор већ тридесет година.[1])

О Изборном реду писаћу још, кад дођем на министарску расправу о њему.

Сабор је узео у ревизију и I. поглавље краљевске Уредбе од 10. авг. 1868. о дотацији и редукцији свештенства.

Овде ћу приповедити једну епизоду из саборске расправе о овој ствари. Ваљало је прегледати §§. 20. и 30. истог поглавља о личним парохијским помоћницима, и формулиран предлог поднети Сабору; нашто

---

[1]) На пријатељском ручку код покојног Стеве Ристића, асистента народних фондова, — одмах после гласања на V. чланак саборског Устројства, — било нас је неколико позваних: архимандрити Анђелић и Стануловић, парох Стеван Анђелић, Стефан В. Поповић и ја. Је л' још кога било, не сећам се ни ја ни Ст. В. Поповић. За ручком се поведе разговор о том саборском закључку. Архимандрит Стануловић и Стеван Анђелић ликоваше, што је „клирикалцима" (по њиховом мишљењу) пошло за руком надмудрити „народњаке." Од сад смо ми, рече Стева Анђелић, господари ситуације код посланичких избора, бар у Срему, Славонији и Хрватској, — јер кад ми (свештеници) уђемо у народ, да с њим заједно бирамо посланике, у нашој су руци избори." Архимандрит Анђелић није говорио ништа. Враћајући се с ручка са Ст. В. Поповићем, састанем се на путу са Св. Милетићем, и приповедим му како се у оним круговима схваћа нов начин посланичких избора, на што се он поче сумњати о ваљаности његовој, и мишљаше најпре, да ту ствар реасумира на Сабору. Ал како се то не би могло извести по пословнику, одгоди он то до свог предлога „о епархијским скупштинама", за које заиста изради и састави изборни ред, **сасвим по другим начелима.**

Сабор из седнице 19. јунија 1870. изашље пододбор, и то Епископа Грујића као председника, дра Милетића као референта, а проту Ђорђа Бранковића, Константина Пуљу и мене као чланове.

Ми смо с овим послом брзо били готови, па онда, док смо још сви заједно били, поведе се разговор међу Епископом Грујићем и дром Милетићем и о уређењу дотацијe Митрополита и Епископâ. Милетић је рекао, да је он наумио поднети предлог Сабору: да се и митролитски приходи комасирају са приходима свих Епископâ, и да се и Митрополиту, (онако као Епископима) даде у готовом дотацијâ, (мислим, да је казао 24 хиљаде форинти, осим додатка за репрезентацијоне издатке), а рест да уђе у народни фонд. Нас тројица нисмо се у тај разговор упуштали; ал кад Владика Грујић дру Милетићу рече: да он на његов предлог пристаје, приметим му, да такав саборски закључак, по мом мишљењу, тешко да би на Највишем месту одобрења добио и изнесем против тог предлога разлоге и с правног гледишта и опортунитета. На то ми Епископ Грујић одговори: кад сте могли 1865. пустару Сириг Бачког Епископа комасирати, па се то горе примило, не знам, зашто се не би могао и Даљ комасирати?[1])

Предлог пододбора о измени §. 20. и 30. I. поглавља кр. Уредбе од 10. авг. 1868. о личним парохијским помоћницима реферирао је др. Милетић у саборској седници, али како је цело то поглавље онако остало, као што је некад о дотацији свештенст-

[1]) У Лет. 198. стр. 53—58. (II. свесци Успоменâ стр. 39—43) писао сам опширно, како је 1865. уређена дотација Митрополита и Епископâ и казао сам, да је 1864. баш архијерејски Синод био, који је изрекао начело комасације и једнаке дотације за све епископе, што је и у Синодском Одбору усвојено, и чему се 1865. и народни Сабор акомодирао. Епископ Грујић, који се у тој ствари пасивно држао, говорио ми је после седнице пред архимандритом Анђелићем, да не ваља, како

ва утврђено било, држим, да није нужно, да о раду Сабора 1870. около ревизије тог поглавља више шта пишем.

У саборској седници 30. јунија 1870. заиста предложи др. Милетић: „да се приходи црквено-народни комасирају са приходима осталих епископских и црквено-народних добара, и да иста добра дођу под управу црквено-народних добара и фондова, те да се из комасираних добара одреди плата у готовом како Митрополиту, тако и Епископима. А одбор од 7 лица да поднесе план о дотацији Патријарха-Митрополита и Епископа̄, на основу комасације речених епископских и митрополитских црквено-народних добара.“

Расправу о дотацији Митрополита саопштићу кад успишем о радњи Сабора треће његове сезоне 1871, а садржај краљевске Резолуције од 7. јула 1874., онда кад дођем на догађаје, који су ишли пред Сабором 1874/5.

У истој седници од 30. јунија поднесе др. Милетић своје (не одборске) предлоге „о **епархијским скупштинама и епархијским властима (конзисторијама, административним и школским одборима) и о митрополитско-црквеном Савету (апелаторији) и школском Савету.**“

Није тај програм с почетка поставио себи Сабор а није то ни био посао овом Сабору. Кодификацијони саборски одбор сасвим је коректно обележио

је та ствар решена на Сабору, јер (рече ми) досад сте имали бар једног (бачког) Владику магната, а сад сте све начинили жебрацима.“. Саборски предлог о комасацији митрополитских прихода не добије потврду на Највишем месту, и краљевска Резолуција, која је у тој ствари 7. јулија 1874. изашла, оправљена је митрополитском звању у Карловце баш онда, кад је Епископ Грујић администратор био српске митрополије.

задатак Конгресу, ком је референт др. Милетић прецизног израза дао у говору своме у саборској седници 11. маја 1870, кад је нацрт саборског Устројства поднео на расправљање. „Одбор се ограничио, (тако је рекао др. Милетић), да **саборски ред (то јест Устројство)** створи, као орган, који ће од сад на црквено-народном пољу радити; и то већ из тог разлога, што овај Сабор сад као што је, није састављен, тако рећи, на извесном опредељеном начелу, а најмање на репрезентативном начелу, него више по сталешки, и што се самог састава тиче избран је тако, да се не би могло рећи, да је овај Сабор потпун израз воље народне[1]) и да само континуитета ради то право имати може, да реорганише,[2]) **а да оном реорганизираном (то јест организираном) Сабору остави, да све уреди, а особито да штатуте изради, не само што се тиче Сабора него што се тиче и епархијâ и скупштинâ, а овај Сабор да се ограничи на Устројство Сабора** да пре-

---

[1]) Тим су се аргументом служили и људи од странке, коју су у оно доба клирикалном називали, те су доцније и то ван Конгреса исто тако хтели доказати, да Сабор овај није био потпун израз воље народа, и да би ваљало нов Конгрес по старом обичају сазвати, да узме у ревизију и поправи све што је рђаво било рађено на овоме Сабору.

[2]) Мађарски Земаљски Сабор, који је одржан 1847/8. у Пожуну, био је тако исто на сталешкој основи састављен, осим тог је у доњој Табли (Tabula Statuum) племићки сталеж у старија времена сам себи присвојио искључиво право решавајућег гласа на земаљским Саборима, а посланике црквеног сталежа (капитулā) и грађанског реда (слободних краљевских вароша) фактично скучио на један колективан глас. На то није ништа сметало, да овакав земаљски Сабор своју сталешку конституцију покоси: репрезентативну систему и парламентарну владу постави, жупаније и вароши на тој основи уреди; — да укине авитицитет, донацијоналну систему и урбарске одношаје; растерети колоникалне земље; изједначи становнике у политичким правима и т. д.

ради штатуте од пре и да их поправи, даље да реши од других ствари, које се решити имају, до другог Сабора.“

Операти, које сам напред споменуо, израђени су били на брзу руку, с чега се и види на њима, (бар на већем делу њиховом) „quod cito fit male fit.“ Што се на брзу руку ради, рђаво испадне.

Одмах код епархијских скупштина наглашује се провизоран карактер тог њиховог уређења овако: „И доонде, (тако стоји у Уводу) док Сабор унутрашњи строј епархијâ, делокруг и одношај органâ у њима коначно не уреди, уређују се епархије привремено, као што сљедује.“

То се исто наглашује и код Митрополитско-црквеног Савета или апелаторије, и код народно-школског Савета овим речима: „Доонде, док Сабор коначно не уреди средсредње духовно-судске и црквено-школске власти у опсегу српске патријаршије и митрополије уређује се привремено духовно-судска и народно-школска управа, као што сљедује.“

Код делокруга епархијских и централних власти Сабор се просто позива на постојеће норме, и оставља их у крепости, док не буду замењене новим уредбама.

Нарочито код делокруга епархијских конзисторија (чл. XXVI.) изјављује Сабор: „да им је делокруг онај, који је у постојећој Конзисторијалној Системи[1]) и Уредби народног Сабора од год. 1865. IV. A. §. 10. од а. до к., првом одсеку конзисторије означен“. (Краљевска Уредба 10. авг. 1868.) а у чл. XXXIX. нарећује, да се доја-

---

[1]) Конзисторијалну Систему „Consistorial System“ издао је 1782. Цар Јосиф II. ван Сабора и Синода, те како та октројирана Уредба није никаковим автономним Статутом досад замењена, стоји она (осим састава тих власти) и данас у крепости.

кошњи судски поступак до даље наредбе задржи.

Тако је исто Сабор и код епарх. административног одбора кратко ствар свршио, изјављујући у XXX. чл.: да му је делокруг онај, који је у Уредби саборској од г. 1865. IV. A. §. 10. од алфа до делта другом одсеку конзисторије означен.“

. Напоменуо сам опширније у Лет. 198. стр. 81. (II. св. стр. 67,) да је §. 21. у IV. поглављу Уредбе Сабора од 1865. који говори о главној управи школској, посве површно био на Сабору редигиран, те га је с тога ваљало код култусминистарства сасвим из нова израдити и делокруг школске Управе из појединих §§-а у III. поглављу „Уредбе о српским школама“ извадити и тачно описати. Сабор год. 1870. није ни у овим Уредабама одредио делокруг ни епархијским школским властима ни централној школској управи код школског Савета, него је §. 10. и 21. старог школског Статута од год. 1865, ма да је цео §. 21. код Министарства редигиран, дакле у формалном погледу био октроjиран, просто оставио у крепости, те је то тако трајало, док их нова школска Уредба народног Сабора год. 1871. о школама (потврђена краљевском Резолуцијом 17. јулија 1872.) —, §§-има 134. и 142. није заменила.

И судски поступак код вишег духовног суда није Сабор израдио него се задовољио да код Уредбе митропол. црквеног Савета изјави: да се дојакошњи судски поступак задржава до даље наредбе.

О тој ствари писао сам у Лет. 200. стр. 41. 42. (II. св. стр. 123. 124.): да је Сабор 1865. у седници 11/23. марта „изјавио у записнику жељу,“ да св. Патријарх изволи саставити један одбор, коме ће задатак бити, за идући Сабор приуготовити целисходан предлог о судском поступку и пословном реду код духовних судова“, — али да је на тој жељи остало и до данас за читавих тридесет и шест година.

Сабор 1870. ограничио се поглавито на то, да зготови састав црквено-народних власти а све остало. што би много више посла стало, отпсну је ad feliciora tempora. Али не долазе увек срећнија времена.

Тако су се код нас задржале, (да не кажем овековечиле) октројиране норме још из XVIII. века, које према IX. чланку 1868. изгледају као парадоксон, али стоје и данас у крепости, јер их Сабор није заменио автономним уредбама; — non cudebat dum ferrum candebat, није ковао док је гвожђе усијано било.

Оскудица треће автономне инстанције не би добра била ни код других конфесија;[1]) код нас Срба̂ начинила је црквену автономију у врхунцу илузорном. Наши људи, говоримо само истину, нису научили поштовати автономне установе, и подчинити се властима, које је Народ сам себи поставио,[2]) него траже Јаковљеве лествице, да се пењу по њима у седмора небеса: с тужбама, призивима и жалбама.

---

[1]) Побринуле су се оне већ, да не трпе ту оскудицу.

[2]) „Man kann von ihnen sagen, die persönliche Kraft sei in ihnen zu mächtig: denn, indem Keiner sich innerlich fügen und unterordnen will, indem Jeder den, der ihm zunächst in Schranken hält, sei er Nachbar, sei er Oberer, hasst und verfolgt, entsteht eine Trennung der Jnteressen, die einer, auch mit geringerer Macht ausgestatteten Regierung, wenn sie nur die Bedingungen, unter denen sie regiert, nicht verkennt, — die Gewalt über das Schicksal Jedes Einzelnen in die Hände gibt“. („За њих се може рећи, да је у њима лична снага одвећ јака: јер пошто нико сам од себе неће да се покори и подвргне, пошто сваки онога, који га хоће у стеги да држи, био он сусед или старешина, мрзи и гони, — ту се онда разилазе интереси; што ма каквој влади, која и мањом власти располаже — ако само схваћа услове, под којима влада, — даје у руке моћ над судбином сваког појединог.“) Овако је Историк Лео карактерисао јужне Талијане. Има у тој карактерици доста и Српскога.

Али доста мана̂ и без тога има у нашем црквено-народном животу, којима се не може ни добрим установама помоћи, јер: „Vanae sine moribus leges“: **бадава закони, кад их неће да поштују људи.**[1])

Мого је Сабор све то лепо уредити, да се није упуштао у расправљање **о свему и о свачему:** „de rebus omnibus et quibusdam aliis“, као што је на пр. истрага у манастирима, управа Даљског властелинства, и још млого друго, што никако није био посао овом Сабору. „Sed praeterita magis reprehendi possunt quam corrigi“. Али што је прошло, то се пре корети може него исправити.

Састав и изборни начин за Епархијске Скупштине показује нам — кад се упореди са Устројством Сабора и његовим Изборним редом —

[1]) Још 1864. године израдио је Архијерејски Синод у Карловцима предлог за организацију „Врховног Црквеног Суда“, који је требао да дође на расправљање на народном Сабору 1865, али је то морало изостати, што је цесаро-краљ. Комесар изјавио Сабору, да по Највишој Инструкцији од 4. фебруара 1865, коју је он накнадно добио, та ствар спада у компетенцију „Генералног (општег) Синода за целу Царевину“, који је витез Шмерлинг мислио поставити за целу православну Цркву у „Аустрији“. (Лет. 198. стр. 72. II. св. стр. 58.) Оскудици (овој) III. инстанције, бар за брачне парнице, поможено је год. 1867. кад је, поводом једног инциденс-случаја, на представку културс-министра барона Етвеша Његово Величанство наредило да се она, код Апелаторије пресуђена и апелирана бракоразводна парница на Патријарха упути, и у Архијерејском Синоду, као врховном суду ревидира и коначно пресуди. Од то доба постоји та пракса и данас, само што се за такво суђење има од случаја до случаја измолити највиша дозвола. (Лет 198. стр. 74—76. II. св. стр. 60—62.)

Покушало се о расправном Синоду год. 1864.: да Сабор, у многом чему већ застарелу Деклаторију свестраној ревизији подвргне, и место оних фрагментарних операта, који су ушли у краљ. Уредбу од 10. авг. 1868. састави нацрт потпуног основног закона; али та се мисао није дала извести, што је томе на супрот стао саборски Комесар, (Види мој Експозе од год. 1866. барону Шењеји-ју, краљевском Тавернику (Лет. 198. стр. 45. II. св. стр. 31.)

сасвим другу слику. „Идијосинкразији“ против „сталешког“ заступништва нема више трага. Док је народни Сабор устројен као репрезентативно тело, у које само од народа изабрани посланици, — били они свештеници или световни — улазе, и у ком је председништво половно, — показује нам се Епархијска Скупштина, — у којој је Дијецезан природни Председник, — као Представништво, у ком седе и вирилни чланови, и заступници учевних корпорација и учитељског реда, и изабрани посланици световни и свештенички, које свештеници сами за себе бирају.

О епархијским и централним властима казао сам већ напред што сам имао казати, а овде ћу само још додати, да ми се дизмембрација (поцепање) тих власти на више одборâ и саветâ не види целисходна, јер то само послове умножава и компликује, и да није добро било скупштине епархијске ставити на таки широки базис, да бројем својих чланова надмашују број саборских посланика.[1])

Прешао сам све операте које је народни Сабор 1870. израдио и Највишем месту на потврду поднео:

---

[1]) У истом Експозеу од год. 1866. поднесеном барону Шењеи-ју, писао сам (кад сам му операте народног Сабора од год. 1865. реферирао, па је ред дошао на консисторије, то јест концентрирану епархијску управу): „Не би л' боље и целисходније било, и за боље напредовање школâ и за јачу контролу црквене администрације, особито црквеног иметка, да је Сабор уз епархијске власти поставио и изабране епархијске одборе? на то питање, (које сам себи стављам) мислим, да ће се тек онда моћи сигуран одговор дати, кад из искуства познамо резултат радње, које ће нам показати власти, што се имају сада поставити“ (Лет. 198. стр. 81. 82. II. св. стр. 67. 68). Али до тог „искуства“ нисмо дошли, јер Митрополитско звање није те наредбе активирило, а Сабор 1870. заменио их је новим наредбама по другим начелима.

Устројство Сабора, Изборни Ред за Сабор, Епархијске Скупштине, Епархијске и Централне власти. Узећу овамо и Школску Уредбу, јер и та је на Сабору 1870. већ зготовљена била, иако је тек из Сабора 1871. Највишем месту подастрта.

Народни Сабор 1869. одредио је школски одбор, да прегледа и преради **школски статут**. израђен на народном Сабору 1865. и потврђен краљевском Уредбом 10. авг. 1868., с погледом поглавито на то, што онај статут никад није у Карловцима извршен био, и што су поводом новог државног закона год. 1868. нужне постале многе у њему измене. У том одбору постави Сабор за председника мене. за референта Стефана В. Поповића, а за чланове дра Ђорђа Натошевића, — који је школски статут од год. 1865. израдио. — архимандрита Теофана Живковића и дра Теодора Недељковића. Одбор је још исте сезоне — 1870. — зготовио свој операт, али тај је тек треће сезоне у Сабору примљен и 29. јулија 1871. Највишем месту на потврду поднесен.

Целине ради антиципираћу: да је операт **о српским народним и вишим девојачким школама** Највишу потврду добио краљевском Резолуцијом 6. априла и 2. јулија 1872., којом се нека одређења тог статута у склад доводе са законским чланком XXXVIII. год. 1868. и са краљевском Резолуцијом од 25. маја 1871. „О уређењу епархијā и митрополитско-црквеног и школског Савета“. Овим је ван крепости стављено III. поглавље краљевске Уредбе од 10. авг. 1868. „о српским школама“, изузимајући гимназије и богословију, ал задржан је §. 111. који је ц. кр. ратно Министарство уметнуло у Граничарски Рескрипт од истог датума (Лет. 204. стр. 32. III. св. стр. 34.), те се позивање на тај параграф понављало и после, колико су год пута поднесени били на потврду операти народних Сабора, у којима је реч била

о нашим школама, школском одбору, школском савету.[1])

У тој ствари израдио сам 1872. н. п. представку (а. п. Vortrag) под министром Паулером уз суделовање саветника Павла Генција (Gönczi) као кореферента, који је и државни закон о основним школама од год. 1868. под министром бароном Етвешем израдио, те је он садржај наше нове школске Уредбе код неколико параграфâ у склад довео с одређењима XXXVIII. чланка закона 1868. — Ни Генци ни ја нисмо у том послу рефлектирали на §. 111. Граничарског Рескипта од 10. августа 1868.; јер тог §-а у краљевској Уредби под истим датутом, издатој за Мађарску, није ни било, и јер је Граница у то доба (1872.) и онако већ на

[1]) Др. Касапиновић поднео је у седници 23. јулија 1870. предлог: „да се Сабор обрати н. п. представком на Његово Величанство, да се параграфу 111. који је у цес. кр. Рескрипту од 11. августа 1868. (издатом за опсег Војне Крајине) за српске школе октроисан, и којим су сви остали §§. (110. на броју) илузорнима постали, — важност одузме.“ Из напред напоменутих краљевских Резолуција од 6-тог априла и 2-ог јулија 1872. види се, да је ова саборска репрезентација остала на вишем месту безуспешна. Ја сам о том §. 111. у овим Успом. на више места писао. У Лет. 198. стр. 80. 81. (Усп. II. св. стр. 66 и 67.) напоменуо сам, да се у том §-у изрично признаје: да постоје у Граници и српске верозаконске школе (serbische confessionelle Schulen.), каквих је у оно доба у Варадинској, две банатске регименте и у Тителском баталијону леп број био. За те је школе наређено у §. 111., да се српска школска Уредба од г. 1865. „уз придржај садашњих (то јест граничарских) школских установа“ изведе, и у ту цел да се преговори воде с митрополитским звањем у Карловцима: „да се граничарске школске установе имају споразумно са митрополитском власти довести у сугласност“. Али од тога не буде ништа, и наше српске православне школе у сремској, бачкој и банатској Граници изгубише се за нас, можда за навек. Ал изгубиле су се оне и у Хрватској и Славонији, и поред тога, што у њиховом н. в. Рескрипту од истог датума **није било спомена о граничарском §. III.**

„издиханију“ била, и састављала је за неко време две грађанске управне области, али још није била у Мађарску, односно Хрватску и Славонију сасвим инкорпорирана.[1])

У школском одбору употребио сам као председник прилику да ставим пропозицију: „да се 10 од најбољих наших учитеља изашљу у Немачку и Швајцарску на годину дана са стипендијом од 800 fl. ради студирања педагошке струке и прегледања тамошњих школа.“ Паралелно с овим предлогом стави и референт Стефан В. Поповић пропозицију: „да се четир учитеља изашљу у исте земље, да се приправе и изобразе за професуру на препарандијама.“

Предлоге ове прими Сабор једногласно у седници 19. јунија 1871. с том допуном: „да се с почетком школске године 1870/1. до десет штипендиста са штипендијом од 600 фор. и путним трошком од 200 фор. из клирикалног школског фонда пошљу на једну годину на немачке и швајцарске семинаре, — да се конкурз одмах распише с роком од 14 дана, — да компетенти знаду немачки, — и да се обвежу,

---

[1]) Законски нацрт 1868. реферирао је Павао Генци у анкет-комисији, у којој је Министар Етвеш за председника одредио Ђуру Јоановића другог државног секретара а за чланове саветнике: каноника Имру Сабо-ва, Адолфа Сентивани-ја, Костолањи-ја, Аладара Молнара, Јакова Ранихера, Јована Пушкарија и мене. (Чини ми се, да је и Карло Сас с нама био.) Ђ. Јовановић, Ранихер, Пушкарија и ја били смо за то, да се код надзора школског конфесионални моменат што боље очува; да на пример државни надзор над конфесионалним школама воде надзорници од исте конфесије. Осим тога, да се за слободне кр. вароши особени поставе по конфесијама школски надзорници и т. д. Сепаратни вотум, који смо нас четворица пријавили и хтели поднети Министру, изостане на његову жељу. Код саборског расправљања учине се конфесијама неке концесије заузимањем посланикâ протестантске, особито реформатске вероисповести којима је Коломан Тиса предњачио, у оно време вођа опозиције од левог центрума.

да ће шест година служити на српским школама; иначе да ће клирикалном школском фонду вратити новац с интересом, што су из њега за стипендије примили.“

Сабор је још исте сезоне (1870.) изабрао стипендисте и оправио их с почетком школске године 1871/2. на њихово опредељење. Ови су компетенти за стипендисте изабрани, и то за педагошку професуру: Вук Бакић, Јован Поповић, Ђорђе Звекић и Исидор Стојковић; а за учитељски течај: Аркадије Варађанин, Ђорђе Глибоњски, Ника Грујић, Димитрије Јосић, Јован Настић, Димитр. Нешковић, Тома Мирча, Ал. Рајић, Ђ. Теодоровић и Јован Бакић.

Избором Вука Бакића за стипендисту остане место саборског стенографа празно, које се није могло попунити онда због оскудице оспособљених лица, те на Сабору 1871. није више било стенографског записника.

Од ових стипендиста у животу су: Јов. Поповић проф. срп. учитељске школе у Сомбору, Варађанин управитељ срп. више девојачке школе у Нов. Саду, Нешковић краљ. школски надзорник у Беловару, Вук (др. Војислав) Бакић проф. на Великој Школи у Београду и Глибоњски пензијон. проф. срп. учитељске шк. у Горњ. Карловцу. — Умрли су: Ис. Стојковић и Јован Бакић професори срп. учитељске школе, онај у Сомбору овај у Горњ. Карловцу; Ник. Грујић учитељ срп. више дев. школ. у Сомбору, Јосић управитељ гимназ. у Вел. Градишту у Србији, Настић управ. основних шк. у Сентомашу; Рајић ђакон вршачки, и Теодоровић грунтовнички чиновник у Новомсаду, који су наставничку струку напустили; — напокон двојица, који су још као народни питомци умрли: Звекић и Мирча. Звекић је својом књижицом: „Расправа угарског Сабора у ствари грчко-источне

православне Цркве г. 1868. леп спомен након себе оставио.[1])

Министар барон Етвеш, кад сам му по повратку своме из Карловаца о овом саборском закључку у јесен 1870. реферисао, изјавио је потпуно задовољство с тиме, додајући. да и он намерава Стефану В. Поповићу, који је онда философске науке свршио, одобрити државну стипендију, да у страним земљама изучи више педагошке студије; али то се није дало извести због његових породичних прилика.

Сад ћу се још дотакнути неколико петицијā, које је Сабор у важнијим стварма поднео дотичним владама.

У саборској седници 23. јулија 1870. иницијирао сам осам петиција, које су све без дебате примљене и куд треба отправљене. У саборском записнику забележено је, да је те петиције у саборској седници предао и прочитао др. Ђ. Натошевић. Та ствар овако стоји. Ја сам тих 8 петицијâ диктирао на немачком језику Јовану Живојиновићу, за ког сам напред споменуо, да ми је од Министарства додељен био за концептске послове и скриптуристику на Сабору. Овако сасвим готове петиције предао сам дру Натошевићу и архимандриту Живковићу, молећи их, да сваки по неколико од тих (Живковић 1. 5. 6. и 7. Натошевић 2. 3. 4. и 8.) прикаже и прочита у Сабору, јер сам држао, да не би било у реду, да ја те петиције иницијирам и заступам као посланик на нашем Сабору, па да их доцније као саветник реферирам код Министарства. Ал како је Живковић одмах за тим на брзу руку отпутовао у Без-

---

[1]) За ових 14 стипендистā, које је Сабор 1870. изабрао, добио сам на моју молбу нужне податке од г. Аркадија Варађанина о том: који су од тих стипендистâ у животу, шта су данас и који су од њих помрли, и шта су кадгод били? Лепа хвала г. Варађанину на овим подацима.

дин. преузме их свих осам др. Натошевић и прочита на немачком језику у седници Сабора 23. јулија.[1])

Ово је био садржај тих петиција:

1) да се државна дотација за црквене цели Православних у Мађарској и Ердељу од годишњих 80 хиљада повиси на 120 хиљада форинти.

2) да се право накладе (Verlagsrecht) црквених и школских књига, које штампарији Пештанског Универзитета припада, пренесе на клирикални фонд. (Ово је управо пожурница петиције народног Сабора од године 1865.)

3) да се школском фонду у Пешти накнади штета, што су јој проневером нанели чиновници, које је влада код „Депутације“ поставила.

4) да се збрише „коморски предујам“, којим ерар терети пештанске фондове због плáтâ, што је некада издавао „краљевским“ директорима народних школа и „краљевским“ професорима српске и румунске препарандије.

Ове четири петиције дошле су ми у јесен 1870. код култусминистарства у посао.

На петицију 1. пристане драговољно министар Етвеш, и уврсти у свој буџет повишену дотацију на црквене цели већ за идућу годину 1871.

---

[1]) Др. Ђорђе Натошевић ставио је од своје стране у седници Сабора 8. јула девет предлога, (не петицијâ): да се пошаљу 2 до 3 учитеља на изучење за воћарство и виноградарство у Клостернајбург; за свиладељство у Горицу; за пчеларство у Емерзберг; за ратарска знања у Беч; за вртарство 1 стипендија; — за домаћинство 3. стипендије за женске у Немачку; — за учитеље слепих и немих; — за учитеље гимнастике, — и да се даде предујам штампаријама: митрополитско-гимназијалној у Карловцима и Платоновој гимназијалној у Новомсаду „за печатање књигâ за основне и друге школе“. Предлоге ове упути Сабор на школски одбор, откуд се ти предлози на саборско расправљање не врате никад.

Земаљски Сабор одобри повишење на 100 хиљадā форинти. Лет. 204. стр. 9. 10. (Усп. III. св. стр. 11. и 12.)

Петицију 2., за право накладе црквених и школских књига, реши Министар: да се ником не може дати искључиво право на штампање таковых књига али да свака конфесија може своје црквене и школске књиге штампати у којој хоће штампарији у краљевини. Лет. 200. стр. 53. 54. (Усп. II. св. стр. 135. и 136.)

На петицију 3-ћу због накнаде штете, нанесене пештанским школским фондовима и 4-ту због збрисања коморског предујма, којим ерар исте фондове терети, изјави се барон Етвеш, да би најбоље било да се то потраживање ерара, и против потраживање фондова — међ којима у своти нема велике диференције — путем компензације изравна; у том смислу започну се одмах преговори с министарством финансија, и после једно 3—4 године доврше се под министром финансија Коломаном Гици-јем. Не знам, кад је компензација овог потраживања и противпотраживања извршена? али могло је то бити 1873. или 1874. Лет. 200. стр. 38. III. (Усп. II. св. стр. 120. тачка III.)

У петицији 5-тој и 6-тој молио је народни Сабор да се на православне црквене цели одобри у Хрватској и Славонији годишње 25. хиљада, у Граници 40 хиљада фор. из државних средстава, односно из граничарског провентног фонда. Једну петицију оправи народни Сабор хрватско-славонској земаљској влади, другу ц. кр. ратном министарству. С каквим успехом? не знам.

Петиција 7: да финансијска управа нареди: да се камате на државне обвезнице народним фондовима тачно исплаћују. Министарство финансије, ком је ова петиција поднесена била, уклонило је неред, што је дотада владао около исплаћивања каматâ.

Најпосле петиција 8-а: да се паритетеке (то јест комуналне) школе у горњој Крајини укину, (оправљена цес. кр. ратном министарству) имала

је исту судбу, као и првобитна така петиција, коју је народни Сабор год. 1865. ратном министарству поднео. О паритетским школама писао сам опширније у Лет. 198. стр. 78—81, Лет. 200. стр. 50—54. (Усп. II. св. стр. 64—67. и 132—135.[1])

Народни Сабор 1870. отворен је на Ђурђев дан а одгодио се 25. јула (7. августа) 1870. саборисао је дакле три месеца дана.

Res gestae Сабора, које су довршене и подастрте влади на потврду — ове су:

а.) **Устројство Сабора,** б.) **Изборни ред,** в.) **Уређење епархијских Скупштина, и епархијских Власти. и митополитско-црквеног школског Савета.**

---

[1]) Овде ћу штогод споменути и о државној субвенцији за српску гимназију у Новомсаду о којој сам на више места у овим Успоменама писао. Казао сам напокон у Лет. 198. стр. 83. (Усп. II. св. стр. 69.): да је Његово Величанство Н. в. Решењем 8. јулија 1865. годишњу припомоћ од 9295 форинти а. вр из државне благајне гимназији н. м. одредило, — уз одржање конфесионалног и народносног карактера и автономних права тог завода. Ова поста издатака прешла је и на успостављену 1867-ме године мађарску парламентарну Владу, односно на министарство култуса и просвете.

Кад се радило код министарства о састављању државног буџета представим Министру барону Етвешу, да би нужно било, према умноженим потребама завода субвенцију ову бар на 8000 фор. а. вр. годишње повисити; на што ми Министар одговори, да ће он то драговољно учинити, ако се на њега с таком молбом или патронат гимнасије или Конгрес обрати.

О Сабору 1870. у Карловцима поразговорим се о тој ствари с др-ом Јованом Суботићем, који је у оно доба замењивао оба председника у гимназијском патронату, и он узме на себе, да ту молбу од стране патроната спроведе мотивирано министарству.

Услед молбе патроната од 11. (23.) јунија 1870., да се годишња припомоћ повиси на 9744 фор, а. вр. — која ми по повратку из Карловаца дође код министарства у руке, — уврсти барон Етвеш у ту сврху 8000 фор. у свој буџет, и преда га с таким предлогом Земаљском Сабору.

Од ових су предлози б) и в) на Највишем месту потврђени; први је (а) одбијен.

Израђена је и нова **школска Уредба**, али је тек из Сабора 1871. Највишем месту поднесена и 1872. потврђена.

Одређене су **стипендије за учитељску и вишу педагошку струку** и избор питомацâ одмах и извршен.

Више **петицијâ у важним стварима** поднесено је дотичним Владама, од којих су неке имале доброг успеха.

Није доспео, да се подастре Влади ревидиран Статут о редукцији и дотацији Свештенства и Уређењу црквених општина, те је то остало по старом.

Одређена је **потпора гимназијама** Карловачкој и Новосадској.

Као што је лепо почела ствар субвенције за новосадску гимназију, тако се жалосно по Србе свршила.

Барон Етвеш био је злеуде среће, те су му код његовог буџета за 1870. (последњег са његова министровања) као ex condicto на сваком кораку правили све могуће препоне. „Eine kurzsichtige Parteipolitik (писао је 1876. професор Швикер, говорећи о осујећеном Етвешевом предлогу за подизање православног богословског факултета на Пештанском Университету) verkannte die Intentionen des Ministers, und richtete gegen denselben **jene unerhört heftigen Angriffe, die zu seinem frühen Tode nicht wenig beigetragen haben.** Confessionelle und nationale Feindschaft legte sich namentlich dem Projecte wegen der Errichtung der theologischen Fakultaet in den Weg“ Лет 198. стр. 88 и 89. (Усп. II. св. стр. 74. 75.). Није друкчије било ни код питања о повишењу субвенције за српску гимназију у Новом Саду.

Земаљски Сабор закључи додуше да се досадашња државна субвенција од 6295 фор. према министровом предлогу повиси на 8000 форинти али стави услове: да одсад државна власт прописује учевни план и наименује оне професоре, који ће добивати плату не само из те повишице него и из првобитне субвенције од 6295 форинти, коју је Његово Величанство 1865. год. гимназији, уз одржање њених автономних права одобрило и која је гимназији доонде увек била уредно издавана; и за време „Провизорије“ и од доба успостављене парламентарне владе за живота министра Етвеша.

Поднесена је представка Његовом Величанству у размирици српско-румунској, која је идућег Сабора 1871. „поравнањем“ свршена.

Израђен је пословник за Сабор који се и поред краљевске Уредбе од 14. маја 1875. §. 10. до данас фактично одржао.

Активиран је Sub spe rati: Саборски Одбор, митрополитско-црквени Савет, школски Савет, и постављени су епархијски школски реферpredi.

У Саборски Одбор изабран је: за председника администратор Митрополије, за чланове: др. Ј. Суботић, др. Св. Милетић, прота Ђ. Бранковић, јереј Јов. Јовановић, др. Стеф. Павловић, др. Св. Касапиновић и др. Бранко Стефановић.

У Митрополитско-црквени Савет изабрани су уз администратора Митрополије као природног

Ове услове није могао примити гимназијски патронат а да не повреди Основно Писмо, у ком се налази „Clausula commissoria“: ако би којиму драго Патронату правио таку сметњу, да он не би могао у смислу Основног Писма поступати. (а ту се као главно означује: право наименовања професорâ, одређење наставног плана и т. д.) то онда да пада, и да се уништава цела фундација.

На изјаву Патроната у овом смислу одбије Земаљски Сабор не само од министра Етвеша у свом буџету стављен предлог за повишење субвенције на 8000 форинти, него збрише, и већ од шест година постојећу узуроборирану државну субвенцију од 6295 фор. коју је Његово Величанство милост имало 1865 год. без оних услова српској гимназији у Новомсаду одредити.

Мени је ово тавна партија, коју ја не могу расветлити. Јеванђелије каже: иштите, и да ће вам се, а овде гимназија моли да јој се нешто дâ па јој се узме и оно, што је имала.

Ову ће нам тавну тачку моћи само мој стари пријатељ др. Стефан Павловић као testis temporis расветлити, који је у оно време био посланик на Земаљском Сабору, у тој ствари онде важан говор држао и за њу се живо интересирао. Нек буде уверен, да ће све пријатеље наше гимназије, којој је он већ од скоро 30 година Патрон, обвезати, ако нам о тој ствари вештим својим пером напише исцрпљиву студију.

председника, за чланове: архимандрит Гед. Цветић, прота Л. Стефановић, парох Лаза Поповић, др. Стеф. Павловић, Ђока Димитријевић и Паво Грчић.

У школски Савет изабрани су: др. Ђ. Натошевић као референт, др. Св. Касапиновић, др. Н. Максимовић, Ник. Вукићевић, Теофил Димић, јереј Јов. Јовановић и проф Ст. Лазић као чланови.

На послетку изабрани су за епархијске школске референте: др. Ђ. Натошевић и Стеван В. Поповић.

Прегледано је стање народних фондова и поднесен извештај Сабору.

Спроведене су истраге против два манастирска настојатеља, — изаслате су комисије у манастире, да извиде економско и финансијско стање, — и постављен управитељ добарâ Даљског властелинства, који само Сабору има одговарати.

Намера је добра била, али је резултат показао, да није погођена права цил и одржана права мера, („richtiges Ziel und richtiges Maass, — регула у политици) те да се много празне сламе млатило: и да је — особито код управе митрополитских интеркаларних прихода — гори био лек од болести: peior medicina morbo.

Напокон потрошено је преко мере времена на многе предлоге и дуге говоре без икаква садржаја, — на исте таке интерпелације, небројне петиције и сваковрсне тужбе, — на молбе за новчану припомоћ, и још много шта друго.

Људи су се навикли сматрати Сабор као: „forum universale cum derogatione omnium aliarum instantiarum“, а ту им је Сабор дао повода, мешајући се доста пута у послове, што су спадали у законити делокруг постојећих црквених власти.

Застава је прорачунила, да је на Сабор 1870. и 1869. потрошено педесет и пет хиљада фор. а. в. (5 крајцара на сваку главу), али да се на то не

треба осврtати, јер се ту не пита: „шта кошта, него шта вреди.“ [1])

Кад сам се вратио из Карловаца у Будим, јавим се Министру, коме је здравље већ онда јако порушено било. Желио је, да му још једанпут опширно објасним, како су текле ствари на Сабору, што је он са жалошћу саслушао. Како саборски операти још нису били подастрти министарству, преузмем управу свога департамента са обичним пословима. Тек у јесен стигну операти; али међу тима није се налазио сепаратни вотум Епископата, а није било у извештају ни спомена о њему. Кад га ни после дужег времена не пошље администратор Митрополије, позове га Министар, да тај акт поднесе, и после једно месец дана пожури га, да то што пре учини. Тек с почетком децембра дошло се до тог списа код Министарства.

Међу тим су, по наредби Министра саборски операти и други списи у преводилачком одељењу на мађарски преведени и у 30 примеракâ литографирани. То је учињено и са сепаратним вотумом, који је доцније приспео и на немачком језику написан био.

Операте Сабора и сепаратни вотум са извештајима, којима су исти подастрти били, прочитао сам Министру у својој опширности, неке у Министарству, неке у његовом стану, кад већ није могао долазити у звање, ал је још на ногу био и код куће важније ствари обављао. Министар је те операте онако исто темељно проучио, и на све важније тачке изискао обавештења, као што је чинио и год. 1868., кад сам му реферирао закључке народног Сабора од 1865.

---

[1]) Уредништво Заставе прешло је 16. септембра 1870. с бројем 108. у руке Стевана (Севера) Поповића Вацког, чиме погрешку своју у Лет. 204. стр. 55. III. св. Успомене стр. 57. поправљам.

године. Из Министарства није ту био присутан нико: ни државни секретари, ни његов председнички секретар.

На **Саборско Устројство**, које је први и главни задатак саборској радњи био, приметио је Министар, да се у „**Наслову**“ назив Сабора „народни“ мора у смислу закона изменити на „народно-црквени“, што и за све остале операте има важности.

На „**Увод**“ је приметио, да је положен на погрешној основи; јер, — пошто се у њему набрајају сви послови, што спадају у делокруг какве црквене Скупштине, — долази и додатак, да у делокруг Сабора спада и све оно, што се оснива на српским привилегијама, — нимало не узимајући у обзир клаузулу XXVII. чланка 1790/1. године: „које (привилегије) не стоје у опреци са фундаменталном конституцијом Краљевине“. —

Исто тако не могу се примити ни она одређења у саборском Устројству, којима се „**право сазива, одгођења и распуста Сабора**“ одузима Митрополиту и преноси на стални Одбор, — и којима се „**Митрополитово председничко право**“ ограничава „**на почасно**“ председавање у Сабору а сасвим му се одузима у сталном Одбору.

За **стални Одбор** казао је Министар: да је цела установа тако удешена, да с једне стране нулифицира углед постојећих црквених власти, а с друге стране апсорбира делокруг Сабора, који се тек сваке треће године састаје, и тако сву власт у црквеним школским и фундацијоним стварима себи присваја.

О **извршљивости саборских закључака** приметио је Министар, да је тавна она ставка, која гласи: „која одређења постају у самосталном делокругу Сабора,“ — и да чини утисак, као да се ту посредно намерава државни надзор ограничити.

Код **избора Митрополита и Епископа** игнорира се право Н. в. потврде, што Њег. Величанству код тих избора припада, и не спомиње се **заклетва верности**, коју изабрани црквени велико-достојници

имају пре свог посвећења односно пре интронизације положити Његовом Величанству.

Ово су били разлози, које је са државног гледишта навео Министар против нацрта саборског Устројства. С погледом на сепаратни вотум Епископата приметио је само то, да се он не ће да упушта у суштину тих из чисто црквених обзира подигнутих тегоба, и да му је довољно, да се констатира факт, да на предложено саборско Устројство не пристаје Епископат, што је по јерархијском карактеру гр. источне Цркве битан услов за правоваљаност овог Статута.

Како сам о овим тачкама, мал'те не свима, већ на Сабору, — кад се расправљало Устројство, — „Исправке" своје, ако и без успеха, ставио, није ми нужно било код реферадe о Устројству са својим, ма каквим предлозима поново излазити.

Сад се прешло на читање предлога о саборском Изборном реду.

Кад сам прочитао тај операт Министру, и дао му изискана обавештења о досадашњем „консветудинарном" поступку при изборима, изјави он, да нема приговора против предложеног Изборног реда, па ни против његовог §. 1., по ком и свештеници и световни бирачи заједно бирају свештеничке и световне посланике.

Ја сам против тог §-а изнео све оне разлоге, што сам их напред навео код саборског расправљања около V-тог чланка Устројства, — указујући при том на састав и изборни начин Епархијске Скупштине, који је после саборског Изборног реда израђен али на рационалнији темељ стављен, — и позивајући се на Изборни Ред румунског Конгреса, који је по дојакошњем начину српских Сабора устројен; — па сам онда изишао с предлогом: да се предложени Изборни ред pro parte потврди, у колико се тиче избора световних посланика, а онај део да се in sus-

peπso остави, који се тиче изборâ свештеног реда; — задржавајући код њих досадашњи изборни начин, док нов организиран Конгрес ту ствар поново не прегледа и не реши, и док архијерејски Синод, — кад митрополитска столица већ буде попуњена, — не каже о том свог мишљења. Министар ми рече, да би овако решење ипак октројка била, и да он није пријатељ октројакâ, а у овом случају да не би томе ни оправдана повода било, **кад је и Епископат то питање оставио недодирнуто.**

На остале операте: **Епархијске Скупштине, епархијске власти, и централне Власти** није Министар с државног гледишта начинио никаква приговора, само је приметио: да му се не допада та дизмембрација власти у епархији и центруму, које овако без икакве органске везе стоје међу собом; — да је за црквене власти (више и ниже) ваљало судски поступак израдити, и не стегнути се само на израду састава тих корпорација, — нанокон да се изборни начин и састав епархијских Скупштина, кад се упореди с Конгреским изборним Статутом, мора истина као угодан напредак означити, али да је базис, на који су постављена та представничка тêла, сувише широк, и да им је велика мáна то, што им делокруг није тачно одређен: у осталом — рече Министар — тô су само његови индивидуални назори; а ствар по себи спада у автономну сферу народног Конгреса.[1])

Онда ми Министар даде налог, да према примљеним упутствима напишем на Његово Величанство најпонизније „Представке“, allerunterthänigste Vorträge, за саборско Устројство с пропозицијом да му се н. в. потврда одрече, за остале операте, да им се н. в. потврда подели, — и да му нацрте тих „Представака“ што пре поднесем.

---

[1]) Те сам исте примедбе чуо у министарском већу, кад сам онде после смрти барона Етвеша, у пролеће 1871. реферирао ове исте саборске операте.

Док сам још около тога радио, падне Министар у кревет, из ког се више не дигне.

После кратког времена известим Министра преко председничког секретара, да су „н. п. Представке“ на Његово Величанство готове и да би их могао реферирати. — Добивши позив, понесем све зготовљене „Представке“, од којих две најважније (о саборском Устројству и Изборном реду) Министру реферирам, који их лежећи у кревету помљиво саслуша. Пошто Министар изјави, да је с нацртима те две „н. п. Представке“ споразуман, и да их одобрава, — дода, да ће одредити дан, кад да се настави читање о осталим „п. н. Представкама“.

Кад у одређени дан опет дођем Министру, састанем се с дром Маркушовским, његовим редовним лекаром, који ми — излазећи из собе болника, — рече, да је Министар у грозници, и да ће тешко моћи мој референт саслушати. Али како ме одмах пустише Министру позове ме он, да му прочитам нацрте и осталих најпонизнијих „Представака“. Читајући му те списе, опазим на њему, да врло мало учешћа поклања ствари, и да му јако тешко пада слушати моју реферaду, коју он — против свог обичаја — није ни једним питањем прекинуо, ни једном опаском пропратио. Кад сам готов био с рефератом рече ми — по дугој паузи болан Етвеш: Ја не знам, не би ли боље било, да ми све те операте вратимо Конгресу, да их преради, и поново овамо подастре.

У том би случају — приметим, — нужно било: да се онако, као што је код саборског Устројства већ учињено, уради и код осталих саборских операта то јест, да се тачно прецизирају разлози са државног гледишта, због којих се тим предлозима мора укратити Највиша потврда. Уједно упозорим Министра: да ће тешко бити — док траје Sedis vacantia, — у тој ствари доћи до повољнијег ре-

зултата;[1]) баш и кад би хтели нов Сабор сазвати; јер би томе највећа сметња била, што не би било за сазив новог Сабора утврђеног Изборног Статута.[2])

На то ми Министар рече: Нека дакле остане на том као што сам вам већ казао пређе, кад сте ми читали операте Конгреса, и ја вам дао упутке, како да напишете о њима н. н. Представке: — али ја бих желио, да ми те нацрте, што сте ми прочитали сада, прочитате још једанпут, и одредићу вам зато дан.

То ће да буде уочи наше нове године 1871. (12. јануара 1871. по новом). Министра сам нашао без грознице и добро расположена. Саслушао је сад по други пут али помљиво н. н. Представке о **епархијским Скупштинама, епархијским и централним властима,** и изјавио је, да је с прочитаним нацртима споразуман и да их одобрава: па онда ме позове, да те немачки написане нацрте предам дру Лудв. Кандиду Хегедиш-у, одсечном саветнику,[3]) да их на мађарски преведе, а он ће му то већ обашка по председничком секретару поручити.[4])

---

[1]) Јер су на таквом Сабору сви Епископи кандидати митрополитске столице; — на све пазе, добро броје своје речи, да се како не затрче, и хоће много шта да „благоразумно премолче". Сваком од њих опажа се на лицу: „Видиш Јолдаш да се нечем нада". Кад је на највишем месту одбијено саборско Устројство враћено било Сабору 1871. да га према учињеним примедбама преради, и вишем месту наново подастре, Сабор се неким примедбама краљ. Резолуције одазвао и измене у „Нацрту" предузео, у важнијем делу пак оставио га је онаквог какав је био; с чега му и тај поправљен нацрт није добио Највише потврђење.

[2]) Није Министар ни говорио шта о распусту овог, и сазиву новог Сабора. Ја сам се тога само као „евентуалитета" дотакао у разговору с њиме

[3]) Др. Хегедиш био је члан мађарске Академије, и члан државне испитне комисије у Пештанском Университету.

[4]) Најпонизније представке (а. н. Vorträge) подпашане су Његовом Величанству на мађарском и немачком језику. Мађарски текст враћао се с Краљевском Резолуцом натраг Министарству, немачки је с нацртом Резолуције остао у царско-краљев. Кабинетској Канцеларији.

Затим се пустио Министар, као што је то често чинио, у интересантан разговор о разним политичким и другим стварима. Тужио ми се међу осталим како му идеја о комуналним школама тешко хвата корена и слаб показује напредак, и јадао ми се горко, што му на земаљском Сабору, у наставној и другим комисијама против будета на сваком кораку праве тешкоће.[1])

Кад је дошао разговор и на сремске изборе за хрватско-славонски Сабор, — где су Епископу Стојковићу подметали непријатељи његови, да је радио преко свештеникâ за кандидате опозиције, — рече ми Министар: „поздравите ми доброг старог господина, кад се сâстанете с њиме и кажите му нек не узима те подвале к срцу, и нек помисли на мене, какве сам ја морао досад издржати нападаје“.[2])

Онда се опростим с Министром, и нисам га никад више видио.

Месец дана после тог, — 2. фебруара 1871. — испустио је барон Јосиф Етвеш, после тешког боловања, своју племениту душу. **С њим се завршио златни век српске народно-црквене автономије.**

Кад ми год изађе пред очи светла слика тог **философа-државника**, племенитог и врлог Етвеша, који је у своме чистом човекољубљу, (то је моје тврдо уверење) **од срца желио добра и нашем народу**; онда и нехотице помишљам, шта је узрок, да се зграда наше народно-црквене автономије није могла и дози-

---

[1]) Да напоменем само, (што се нас најближе тиче), Министрове предлоге да се нашој гимназији у Новомсаду повиси државна субвенција и да се подигне православни богословски факултет на Пештанском Универзитету, Лет. 198. стр. 87—90 (Усп. II. стр. 73—76.) која су оба на земаљском Сабору одбачена.

[2]) Ја сам Министров поздрав сутра дан — на нашу нову годину 1871. — испоручио Епископу Стојковићу, који се онда у Будиму налазио.

дати и тако уредити, како би од ње имали што веће користи.

Узрок тој нашој недаћи морам приписати поглавито одвећ бујном темпераменту нас Срба̂, који, кад год нам сине слобода, изгубимо оне врлине умерености, трезвености и хладне разборитости, што озбиљно рачунају с реалним приликама, увек мере снагу народа, те не раде ништа на пречац и без обзирце, већ теже за праведним и складним изједначењем свих различних и противположених интереса.

Тешка, судбоносна погрешка је била нашег народа, — а ту не могу да изузмем ни јерархију нашу, — што добивши државним законом право, да своје народно-црквене ствари, у оквиру закона самостално уређују, нису пре свега у општем интересу тражили и постигли узајмног споразума, који једино може да ујемчи успешан рад на пољу нашег црквено-просветног живота.

Овако није код Срба̂ нашао Етвеш с ким да ради, да може и за њих (по жељи својој) што да уради. Срби су смешали појмове црквеног Сабора с политичком Скупштином, и хтели навалице да црквене установе укалупе у доктрине модерног либерализма; које се истина лепо дају бранити у теорији, али које апстрактно примењене на поље практичне и то црквене политике, морају уродити само негативним резултатом.

Друкчије су радили Румуни: за њих се може рећи: „Єлицы же прїѧша его, даде имъ область чадѡмъ божїимъ быти“, те су они и изабрали себи „благую часть“, која се у њих задржала и данас.

Кад су Румуни већ сасвим готови били с целом зградом своје црквене автономије, (док још Срби ни темеља својој нису ударили били), чуо се на нашем Сабору месеца маја 1869. глас: „да су Румуни од нас на том пољу млађи, и да се ми немамо да угледамо на народ, који у том послу мање има

искуства од нас.“ Лет. 204. стр. 39. (Успм. III. св. стр. 41.)[1])

Видили смо какав су **практичан** рад Срби као „**старији и искуснији**“ на својим Саборима 1869. и 1870. развили, и како су умели да се користе оном лепом приликом, коју им је пружала **Етвешева ера**.

Ту су они Богомдану себи прилику, која им се никад више не ће вратити. (occasionem hanc a Deo sibi datam et nunquam amplius redituram) **лакомислено пропустили, па сад седе као** rusticus ad amnem „**као оно простак код реке, чекајући да отече река**“, (exspectant dum defluat amnis): „**али река тече и тећи ће док је света и века**“- (ast ille labitur, labeturque omne in volubile aevum).

Друкчије су Срби радили на свом Сабору 1865., који је био последњи деклараторијски, са свом стегом и свим препрекама, којима су изложени били сви наши Конгреси, што су одржани пре државног закона 1868.

На том Сабору, — **на ком није било политичких странака ни њихових нових имена**, — били су народни посланици и међу собом и с јерархијом својом **у главноме** једних мисли, и развили су практичан и користан рад; при чем су озбиљно рачунали с реалним приликама, нису прецењивали снагу народâ, те

---

[1]) Говорим о Румунима само с те стране: како су они са својим честитим Митрополитом Шагуном и разборитим првацима својим, — користећи се државним законом 1868. и Етвешевом ером, — мудрошћу и тактом подигли себи зграду црквено-просветне самоуправе, и тачно означили границе автономним правима својим према државном надзору, — те, у тим границама, немају презати од опасности која би могла доћи од „евентуалне министарске омнипотенције.“ У оцену одређењâ о унутрашњој автономији Румунâ не упуштам се, — то је њихова ствар; — али не могу да не напоменем, како њихова црквено-просветна самоуправа постоји и функционира од 1869. године и данас „цела и невредима“ док у нашем црквено-народном животу вечито владају трзавице — ево има тридесет година.

*

су својим радом и у оним онако незгодним околностима постигли што више повољна успеха.

Кад опет једном оваке настану прилике, кад се утврди слога међу јерархијом и народом, кад се изгубљене у нас врлине умерености, трезвености и хладне разборитости натраг врате: онда ће се моћи бериќетном раду наших Сабора надати. — **пре тога не, без тога не.**

По смрти барона Етвеша управљао је његовим министарством врло кратко време Јосиф Слави, Министар трговине. — па онда је Његово Величанство Н. в. Решењем од 10. фебруара 1871. наименовало дра Теодора Паулера, професора права у Пештанском университету, Министром црквених послова и просвете.

О министровању дра Паулера више ћу шта писати у идућој завршној књизи ових Успомена: овде ћу само још да напоменем, како је текло и свршено расправљање о оператима овог Сабора у министарском Већу, и какве су на њих изашле Краљевске Резолуције.[1])

Министру Паулеру требало је више времена, да се упути у послове свога ресор-а, те је тако тек доцније доспео, да о радњи нашег Конгреса 1870. изиште и саслуша мој летимичан усмен извештај.

У пролеће каже ми Министар, да ће гроф Андраши скорим одредити дан, кад да се операти народног Сабора реферирају у министарском Већу, и да спремим све, што је нужно за реферат, јер гроф Андраши — споразумно с њиме — жели, да ја о тим стварима у министарском Већу држим реферату.

---

[1]) Ја сам и код Министра дра Паулера ону исту наклоност и оно поверење стекао, које сам код покојног барона Етвеша у пуној мери уживао.

Према овом налогу однесем председничком секретару, саветнику Александру Ревицком на мађарски преведене и литографиране саборске операте, које он по наредби грофа Андраши-ја свим Министрима достави, да их могу проучити до седнице министарског Већа, а ја спремим давно већ зготовљене и на чисто преписане н. п. Представке (а. и. Vorträge) с осталим списима и антеактама, што се тичу радње овога Сабора.

У одређени за седницу дан (не опомињем се више на датум, али биће, да је било месеца априла), одем пре седнице у министарско председништво, и предам председничком секретару — који ће записник водити у министарском Већу, — мађарски превод свих н. п. „Представака“, а немачке и српске списе и архивска акта метнем на министарски сто.

Кад уђе гроф Андраши са свима Министрима у салу, и отвори седницу министарског Већа,[1]) позове ме, да заузмем место у доњем челу, међу Министрима др-ом Паулером и грофом Пејачевићем, и саопшти Министрима, да ме је овластио, да реферирам конгреску ствар на немачком језику, јер ће тако ствар боље и брже ићи, а и мени ће бити могуће у сав детаљ предмета тог ући, и разлагању своме бољег дати израза.

На позив Министра-председника разложим сасвим укратко како су ствари наше и Цркве и Народа пре 1868. стојале; какво им је правно стање према

---

[1]) Под председништвом Министра-председника грофа Андраши-ја, (који је уједно био и Министар домобранства), били су у тој седници министарског Већа сви Министри, којима је седиште у Будиму и Пешти: Виљелм Тот унутрашњих послова; Карло Керкапољи финансије; Стеван Горове комуникације; Валтазар Хорват правде; Јосиф Слави трговине; др. Т. Паулер цркв. послова и просвете и гроф Петар Пејачевић Хрватске и Славоније. Записник је водио Александар Ревицки председнички секретар.

IX. чланку 1868. данас. — дотакнем се догађаја̂ на народном Сабору 1869; приповедим радњу Сабора 1870, и напоменем, шта је докопано о тим саборским оператима за живота министра Етвеша.

На то се прешло на I. о п е р а т о „**Устројству српског народног Сабора**“, ког није било нужно у свој опширности прочитати, пошто су Министри изјавили, да су они и тај и све друге саборске операте већ проучили; те се могло одмах ући у његово мериторно расправљање.

Према позиву Министра-председника прочитам нацрт н. п. „Представке“, као што је утврђен био под Министром Етвешом, и сепаратни вотум, који је дао Епископат на исти операт.

У свом резуме-у о овим списима изјави гроф Андраши, да и „Назив“ Сабора и чланци I. XII. XIII. XV. XVI. и XVIII. по његовом мишљењу у опреци стоје с IX. чланком закона 1868, с чега се, и с погледом на сепаратни вотум Епископата, не могу прихватити; — те тако и у министарском Већу буду „камень притиканіа“ оне исте тачке из нацрта Устројства, које је већ барон Етвеш, — кад сам му операт тај реферирао, — означио као т а к о в е, због којих се саборски закључак о Устројству неће моћи препоручити н. в. одобрењу Његовог Величанства.

Из овога резуме-а грофа Андраши-ја и из писама, која ми је барон Етвеш слао у Карловце, и која сам ја напред у ексцерптима саопштио, види се: да су оба Министра још у лето морали споразум утврдити међу собом у тој ствари, — те је и расправа около саборског Устројства била сасвим кратка: — тек ако је један или други Министар кадгод изискао, — и одмах и добио, — обавештења о овој или оној тачци саборског операта.

Како су сви Министри прихватили резуме Министра-председника, — изрече гроф Андраши: да се нацрт саборског Устројства н е м о ж е Његовом Величанству препоручити за Највише потврђење, из оних

побуда, које су опширно изложене у најпонизнијој представци Министарства култуса и просвете.

Још је брже ишло с II. оператом „о **Изборном реду за српски народни Сабор**“, — где је било неких омањих теоретских примедаба: на пр. не би л' боље било, да се остави изборним срезовима: да сваки за себе одреди дан за бирање својих посланика, или да се посланички избори обаве у целој Митрополији сви у један дан: што је повукло занимљиву академску дискусију за собом, — али наравно без практичног резултата.

Иначе није учињена против тог операта никаква замерка, изван назива Сабора, за који је наређено, да после речи „народни“ уђе уметак „**црквени.**“

Као што сам напред напоменуо ја сам министру Етвешу на 1-ви параграф Изборног реда, који гласи: „**свештеници и световни заједно бирају свештеничке и световне посланике**“, ставио пропозицију: „да се Изборни ред потврди у оном дéлу, што се тиче избора 50. световних посланика, а Највиша потврда да се одгоди код оног дéла, у ком се налазе одређења о избору 25. посланика свештеничког реда, — док не буде избран Митрополит и док на то позвани архијерејски Синод не узмогне у тој ствари дати свога мнења.

Ову сам пропозицију (с разлозима, које прелазим ћутке, да не буде inanis repetitio rerum) поновио и у министарском Béћу, — али мога предлога нити је онда прихватио барон Етвеш, нит је сада пристао уз њега гроф Андраши: обојица зато не: што Епископат против иновације „д а с в е ш т е н и ц и и с в е т о в н и з а ј е д н о б и р а ј у и с в е ш т е н и ч к е п о с л а н и к е“ — н и ј е с в о г а г л а с а п о д и г а о. Кад сам грофу Андраши-ју на стављено ми питање одговорио: да Епископат против тога начела није учинио никаква приговора, примети гроф Андраши: „**кад ваши Епископи против тог предлога не реагирају, не могу ни ја у тој ствари клирикалнији бити од њих**“.

Нацрт „Изборног реда за народно-црквени Сабор“ прими се без измене у министар. Вéћу, и нареди, да се н. н. Претставком културс министарства Његовом Величанству на н. в. потврду подастре.[1])

И сви остали саборски операти: Уређење епархијских Скупштина, Консисторијâ, административних и школских Одбора, Митрополитско-Црквеног и Школског Савета приме се у министарском Већу, с једном само изменом код назива Сабора, да се има звати: српски народно-црквени.

Било је иначе код расправљања о тим оператима више примедабâ: ја ћу само неке од тих овде изнети.

Пало је у очи и Председнику и члановима министарског Већа, (као некад и Министру Етвешу) што се у тим предлозима на толико места наглашује: да су одређења у њима привремена, и да само доонде важе, док их идући Сабор не попуни или не измени.

Особито је учињена примедба код епархијских Скупштина, (које бројем својих чланова и Конгрес надмашују), што им није делокруг тачно одређен: —

---

¹) Овим се расправљање о Изборном реду за Сабор приближило свом коначном решењу, и кратко време за тим постао је Изборни Статут: Lex lata.

Док је трајала дискусија о том саборском предлогу, док се још радило de lege ferenda, ја сам му се одсудно противио и у Карловцима и у Будиму; — кад је закључак тај постао lex lata, ја сам се тога Статута тврдо држао и бранио га на својој позицији против свих жестоких нападаја многих наших људи, који су почели одмах по свршетку Сабора год. 1871. и трајали скоро две године, док се нису под краљевским комесаром Жигмундом Хубером сасвим утишали.

Али своје мнење задржао сам и онда: да тај Изборни Статут, и ако је формално законит, стоји на сасвим погрешној основи; што су њиме у фундаменталној Привилегији Цара и Краља Леополда I. од 20. авг. 1691. означена, и кроз 180 година код свих наших Сабора, шта више и код чисто политичне Благовештенске Скупштине одржана два Статуса: **Status Ecclesiasticus et Secularis** покошена а тиме збрисан и тип Црквености са наших Сабора: звали се они српски народни или српски народно-црквени.

што се даље израда судског поступка код црквених судова и прве и друге инстанције сасвим обилази и привремено задржавају наредбе из Јозефинског доба; напокон што се епархијска управа за црквене, административне и школске послове дисмембрира на саме Одборе, — без целине и органске везе.

Министар финанције Керкапољи[1]) искао је обавештење: каква у нас постоји 3-ћа инстанција у судским, дисциплинарним, црквено-административним и др. пословима; јер у прочитаним саборским оператима говори се само о првој инстанцији и апелацији, а о трећој нема ни спомена.

За боље осветљење ствари прочитао сам најпре: а.) из Деклараторије тачку 53.; б.) из Система Конзисторијалне I. одсек §. 3., из II. одс. дотичне §§. и из IV. одсека §. 15; најпосле в.) из Краљевске Уредбе од 10. авг. 1868. IV. по-

---

И тога уверења, ког сам пре 30 година био и данас сам. Si in hac persvasione erro, libenter erro, neque mihi hunc errorem, dum vivam, extrahi sinam. „Ако се у том уверењу варам, радо се варам, и не дам себи ту погрешку из главе избити — за живота мога.“

Али ја држим, да се у том уверењу не варам,

Сабор, који је 1870. изборни статут израдио, он је одмах, неколико дана иза те наредбе, увидио, да је онде погрешку учинио, те се, — што мене теши, — пожурио, да код уређења епархијских Скупштина предузме темељну коректуру погрешног принципа, по ком је онај пређашњи Статут израдио

Коректура те погрешке — у којој погрешци лежи **vitiatio principii** — могла би наравно само онда бити потпуна, кад би се протегла и на саборски изборни Статут чим би се нашем народно-црквеном Конгресу повратио тип који његовој суштини одговара, и збрисао контраст, који данас постоји међу саставом нашег Конгреса и епархијских скупштина, а још више међу саставом највиших репрезентативних тѐла свих других вероисповести, биле оне јерархијског или пресвитеријанског карактера.

[1]) Министар Керкапољи био је пре тога чувен професор правā у реформатској Колегији у Папи.

главље Б) §. 24. и у вези с њиме §. 25..[1]) у којима се против решења Апелаторије. (митрополитско-црквеног и школског Савета) Recursus ad Thronum, односно „призив“ на Владу странкама задржава.

Напоменуо сам даље. да је архијерејски Синод у Карловцима године 1864. израдио предлог за „Врховни Црквени суд“. али да тадашњи државни Министар Шмерлинг није допустио, да синодски предлог 1865. дође на саборско расправљање. изјављујући: да та ствар спада у компетенцију Генералног Синода. који ће се организирати за целу Аустријску Монархију.

На даље захтевање Керкапоља Министра. да објасним: је ли било случајева, да су против решењâ митрополитске Апелаторије уложени били рекурзи ad Thronum, и на који су начин такови решени? одговорио сам, да су ми из актâ два случаја позната. оба у бракоразводним парницама: један из године (од прилике) 1820. други. већ под садашњим Министарством, године 1867.

У првом је случају Његово Величанство Краљ Франц I. одредио два Епископа. да као „Forum delegatum“ парницу ту ревидирају и у трећој инстанцији коначно пресуде.

Али како је Митрополит Стратимировић против овог Н. В. Решења више пута ремонстрирао, и изјавио. да он никако на то не може пристати. да његови суфрагани Епископи ревидирају пресуду Апелаторије. која је одржана под његовим председништвом: прилегне ствар сасвим. делегирани суд не ступи никад

[1]) У § 24. кр. Уредбе од 10. авг. 1868. IV. Б) задржан је судски поступак (из конзисторијалне системе) до даље наредбе, а у § 25 допушта се странкама призив на Владу против решења митрополитско-Црквеног и Школског Савета. Како се у Конзисторијалној Системи на дотичним местима задржава странкама против решења Апелаторије рекурз на Краљевски Престол, то су та два §§. у том пункту равногласна.

у функцију, умру оба делегирана Епископа, умре 1835. Краљ Франц, 1836. и Митрополит Стратимировић а бракоразводна парница не буде (за 16 година) никад ревидирана.[1])

Принципијалног значаја (казао сам) био је овај случај свакако: јер одређење делегираног суда за ревизију и коначну пресуду те бракоразводне парнице показује, да је на Н. В. месту постојало правно схваћање, да услед рекурзâ на Краљевски Престол, Највишем месту поднесене судске пресуде митрополитске Апелаторије не могу се административним путем ревидирати и решавати: само што маџарска дворска Канцеларија у том није била начисто: ком форуму да се ревизија и суђење у таким парницама повери.

Још већег значаја био је други случај из године 1867. јер је имао последицу, да се бар у бракоразводним парницама дошло до, ако и привремене, норме о трећој црквеној инстанцији.

Кад је, наставио сам приповедање, у једној бракоразводној парници 1867. поднесен био Министру Етвешу рекурс против пресуде митрополитске Апелаторије, приметио је Министар, ком сам тај рекурс приказао, да се та ствар не да политичко-административним путем решити, и да он не зна у Земљи форума, пред који би парница таква на суђење могла доћи.

Пошто се из архиве некадашње маџарске дворске Канцеларије набаве сва нужна acta (у канцеларијском стилу названа „Similia“,[2]) реферирао сам Министру „Casus“ тај, о ком сам напред писао, и који није оставио за собом трага. Приповедио сам даље о учиње-

---

[1]) Апелаторијалном пресудом растављени супрузи прешли су после и без ревизије парнице у други брак.

[2]) У ту су архиву дошла и акта илирске дворске Комисије и Депутације и илирске дворске Канцеларије; па сад се ти списи свих некадашњих Дикастерија налазе у „Земаљској Архиви“ (Országos Levéltár) у Будим Пешти.

ном 1864. по осујећеном покушају Архијерејског Синода: да се постави у Карловцима Врховни Црквени Суд, у чију би компетенцију спадало и суђење о бракоразводним парницама у последњој инстанцији;[1]) на сам онда ставио Министру предлог: да се ова парница — по добивеном Највишем овлашћењу, — на Архијерејски Синод упути, да се овај ad hoc као суд конституира и у тој парници донесе коначну пресуду.

Министар Етвеш изјавио се споразумним с мојом пропозицијом и измолио је тој ствари Највише Решење, према ком се та парница на Патријарха упутила, и у Архијерејском Синоду, као највишем суду, ревидирала и коначно решила.

Овако се у српској Митрополији услед једног инциденса дошло до провизорне норме о трећој инстанцији за бракоразводне парнице.[2])

[1]) Министар Етвеш изискао је оном приликом од Патријарха Машилевића телеграфским путем обавештење: какво је поставио Архијерејски Синод 1864. у пројекту своме о „Врховном Црквеном Суду" одређење за коначно решење бракоразводних парница? и добио одговор, да је то суђење у синодском пројекту „Врховном Црквеном Суду" задржано.

[2]) Ово је тако рећи, „октројка" била; али октројком том дошли смо ми до автономне треће инстанције у брачним парницама, која се одржала код нас и данас, бар за Хрватску и Славонију, од како је уведен у Мађарској грађански брак. Напоменућу још једну таку октројку из године 1874., кад је, по смрти Патријарха Машилевића, Највишим Решењем укинута накнада, која се по Краљевској Уредби од 10. августа 1868. I. § 27. из народног фонда издавала Патријарху у име укинуте конвенције и сидоксије; чиме је неприкосновеном фонду преко сто хиљада форинти ав. вредности, не рачунајући камате, до сад уштеђено. Моји пријатељи из народне странке оног доба нису се на ове октројке срдили, називајући их, у шали, „октројкама in melius"; а било је таковых октројака још неколико, где је ваљало или коригирати или суплирати: „дѣятелность", или и „недѣятелность" Сабора. Лет. 204. стр 28. 29. (Успом. III. св. стр. 30. 31.) Али боље је свакојако, да нестане код нас октројакâ, па ма оне биле и „dona ferentes": што поклоне носе.

За дисциплинарне процесе (causae fiscales) казао сам, да ми није познато из своје праксе (бар за ове 22 године), да ли је било таквих рекурса и евентуално како су у трећој инстанцији ревидирани и решавани били? — а за административне ствари, рекао сам, да су ми познати случајеви, да је тужбе и рекурзе такве (понајвише против консисторијских одлука) решавало мађарско Намесничко Веће.

Пошто се моје разлагање узме на знање, изјави Министар-председник, да се Саборски предлози о епархијским Скупштинама и Властима и о митрополитско-црквеном и школском Савету могу поднети Његовом Величанству на Н. В. одобрење; по пре завршене седнице стави ми још питање: како су ови саборски операти само на мађарском и српском језику зготовљени, не ће ли бити нужно, додати им још и хрватски текст?

Одговорио сам: кад је хрватско славонски дворски Канцелар барон Кушевић закључке српског народног Сабора од год. 1865. поднео 1868. године Н. В. месту на потврђење, да је на његову н. п. претставку изишао за Хрватску и Славонију 10. августа 1868. на српском језику и ћирилицом написан Највиши Рескрипт, и да је Његово Величанство потписало име Своје на њему „Франц Јосиф" Својом руком и ћирилицом.

Како и хрватско-славонски Министар гроф Петар Пејачевић на позив Министра-председника изјави, да је за оне Краљевине довољан само српски текст, нареди Министар-председник: да Министар др. Паулер пројектиране н. п. Представке оправи Највишем месту — и тим заврши саветовање у овој ствари.[1])

[1]) Гроф Петар Пејачевић, који је био властелин у Срему и у Славонији и пре 1848. године и Администратор Крижевачке жупаније у Хрватској казао је том приликом ово: У хрватском Провинцијалу (Загребачкој, Вараждинској и Кри-

Кратко време после овог Министарског Већа отпутује гроф Андраши у Беч, где ће се на Највишем месту решавати питање **војничке Крајине**, и куда је он као сурадника собом повео и Министра Керкапољи-ја.

Мало нешто за тим телеграфише гроф Андраши Министру Паулеру, да ме пошаље у Беч, да онде радим около експедиције Краљевских Решења, која ће се издати на н. п. Представке Министарства о оператима нашег Сабора.

Према овом налогу отпутујем у Беч, и пријавим се Министру-председнику, који ме за сутра дан у подне нареди. Кад му сутра дан предстанем, рече ми, — показујући н. п. Представке, — да ће ми на њих неке примедбе саопштити.

Но пре него што ми саопшти те примедбе, стави ми гроф Андраши питање: у ком се обиму има XXVII. чланак закона 1790/1. на закључке овог Сабора применити?; какво ми је питање већ 1866. год. ставио и Краљевски Таверник барон Шењеји, кад сам имао да му напишем „Експозе" о оператима Сабора 1865., који сам у Лет. 200. стр. 12—37. и стр. 56—59. Усп. св. II. стр. 94—119. и стр. 138. до 141. саопштио.

жевачкој жупанији) говори се једним језиком, који народ онде зове хрватским; а други је сродан му језик, који се говори у Приморју, Граници, Славонији и Срему. Тај језик зову они, који су источне вере, српским, и пишу га српским (ћирилским) словима; други га зову понајвише рацким, каткад и нашким, и још другим каквим именом, и пишу га латиницом, — још пре 30 и неколико година друкчијим правописом у Хрватској, друкчијим у Славонији.

На једно 15 или више година пре 1848. прогласи др. Гај **тај** језик за књижевни у обсегу здружених Краљевина, па и за провинцијал Хрватски, у ком се хрватским језиком говорило; даде том књижевном језику име „илирски" и изнађе нов правопис, који два стара правописа код Католика̑ сасвим изтисне. Илирско име изгуби се већ 1848., али књижевни се језик одржи и постане наскоро школски па и званични. Данас је (1871.) онамо један језик: и зове се „хрватско-славонски" и „хрватски илити српски".

У напоменутом законском чланку (одговорим на питање) само друга алинеја долази овде у обзир, која гласи: „**У осталом задржава Његово Краљ. Величанство и надаље Себи она права, која се тичу клира, Цркве, Религије, коју ће они сасвим слободно вршити фундацијâ, више наставе, и васпитања младежи, исто тако и њихових привилегија, које се не противе фундаменталном Уставу Краљевине, онако исто, као што их је Његово Величанство примило од Својих предака славне успомене.**“

Како овај законски чланак само набраја и узакоњава мајестатска права у ствари православне Цркве, а о правном стању тих црквених, школских, фундацијоналних и привилегијалних послова не чини никаква спомена, — држао сам за нужно разјаснити Министру-председнику: какво је то правно стање, које се из привилегијâ Српског Народа од год. 1691. развило, каквим је изменама у течају времена изложено било, и како је напокон исто правно стање у „Деклараторији“ (Rescriptum Declaratorium Nationis illyricae) од 16. јулија 1779. (која од тада као стална државоправна Норма у стварима православне Цркве важи) — дефинитивно уређено, и како је за српске Привилегије онде уједно изречено: да ће Њено Величанство Српски Народ у уживању њиховом „у смислу овог Нашег благоутробног изјаснителног Рескрипта заштиштавати.“

Споменуо сам као најважније из „Деклараторије“, да је у њој задржана установа „Српског народног Конгреса“ и његово право на избор Митрополита, али да састанку Конгреса нема одређена времена, (периjодицитета) и да га је само онда слободно држати, кад се на Највишем месту „резолвира“.

На делокругу Конгреса нису учињене никакве измене, те се може казати, да му се делокруг простирао на све оне послове, које сам напред изредио.[1])

---

[1]) Такав је делокруг био и српском народном Сабору 1865, последњем који је на темељу Декларторије одржан био.

У тим стварима ограничен је био Конгрес на пропозиције, (предлоге), петиције (молбе), гравамина (тегобе), по програму, на Највишем месту унапред утврђеном. Право располагања (Verfügungsrecht) у тим стварима било је у рукама Владарâ, које су они скопчали с правом врховног надзора и заједно га с њиме вршили.

То је правно стање измењено законом 1868. IX. чланком,[1]) којег §. 3. овако гласи: „**Верни обе горе-споменуте Митрополије (српске и румунске) имају право: да — придржавајући Његовом Величанству право на врховни надзор, који ће се уставно вршити, своје црквене, школске и фундацијоне послове, који се на њих (то јест на Цркву и Школу) односе, у границама земаљских закона, самостално обављају и уређују (önállóan intézni és rendezni) на засебним својим црквеним Конгресима, које ће дотични Митрополити уз предходну пријаву Њег. Величанству од времена на време (időszakonkint egybehivandó) сазивати, — и да тако исто тим својим пословима преко својих сопствених органа самостално рукују и управљају. (saját közegeik által önállóan kezelni és igazgatni) по Статутима, које ће они на овим Конгресима донети, а Његово Величанство потврдити.**[2])

[1]) Већ га је закон 1848. у чланку XX. §-ом 8-им изменио: „И грчко-несаједињеним ујамчава се право располагања: **(intézkedési jog)**, у њиховим црквеним и школским пословима под надзором државе (az álladalom felügyelése mellett); но овај закон није био узуробориран због догађајâ, што су нашли после год. 1849

[2]) Потпун текст зак. чланка IX. 1868. саопштио сам у Лет. 204. стр. 24. 25. III. св. Усп. на стр. 26 27; — а на стр. 16. писао сам, како је у српско-румунској конференцији у Пешти параграф 3. у нацрту министарског предлога према мојој пропозицији допуњен: да Православни обе митрополије имају право, да своје црквене, школске и фундацијоне послове на својим Конгресима самостално уређују и обављају (selbstaendig zu regeln und zu ordnen) и тим по-

Кад се ова два закона — 1790. и 1868. — један с другим упореде, наћи ће се међу њима у два правца разлика. Једна је разлика, што су jura majestatica, која се у закону 1790. набрајају као jura reservata, законом 1868. постала communicata, која Круна с Легислативом заједно врши. А друга је разлика, што се вернима грчко-источне Цркве ујамчују права, која они по старом закону у том обиму нису уживали и то: а.) **право на самостално уређивање и обављање** црквених, школских и фундацијоних послова на својим Конгресима, б.) **право на самостално руковање и управљање тих послова** преко својих сопствених органа, в.) **право перијодицитета Конгреса**, и г.) **право Митрополита на сазив Конгреса** уз предходну пријаву Његовом Величанству.

Како је IX. чланак зак. 1868. lex posterior нема сумње, да код пресуђења о народно-црквеном Конгресу 1870. и његовим закључцима **само тај закон** може бити меродаван.

Министар-председник изјави ми на то: да је он на своје питање, које ми је ставио, овим разлагањем потпуно информиран.

За тим пређе на п. п. представке Министарства с саборским закључцима. За представке: о саборском Устројству и Изборном реду за Саборе рече ми да нема на њих никакве примедбе.

На представку Министарства о Уређењу Епархијâ и Митрополитско-црквеног и народно-школског Савета прочита ми Министар-председник из бележакâ, што је пред собом имао, три примедбе, да према тима нацрт Највише Резолуције попуним.

Прва примедба је гласила: да се управа и надзор наших школа, уз одржање државног надзора,

---

словима преко својих сопствених органа самостално рукују и управљају (selbstständig zu verwalten und zu leiten).

има водити у Мађарској у сагласу са XXXVIII. чланком зак. 1868, — у Хрватској и Славонији и војној Крајини у сагласу са школским законима и правилима. која онде постоје.[1])

Друга је примедба била: да се према закључцима српског нар. Сабора 1865.. потврђеним Краљевском Уредбом од 10. авг. 1868., — избор главног школског Референта има Његовом Величанству, избор епархијских школских референта. да се има влади на потврду подносити.[2])

Трећа примедба. Да Његово Величанство задржава Себи потврђење избора Председника и у Школском Савету и епархијским школским Одборима, ако не би Конгрес ни накнадно изјавио, да право председавања Епископима односно Митрополиту пристоји, који у то црквено достојанство само по потврђењу Његовог Величанства ступити могу.[3])

Према овим примедбама по налогу Министра-

---

[1]) Казао сам (В. стр. 49. и Усп. св. III. стр. 126.) да су румунске ствари лакше пшле него наше, што су они увек имали само са мађарским министарством посла, а ми поцепани на три управне области морали смо са три владе наше ствари удешавати.

И данас још имамо с две Владе, и што ствар још већма отештава, с два различита законодавства посла, и то баш у црквеним и школским пословима.

[2]) По закључцима срп. нар. Сабора год. 1865. (кр. Уредба 10. авг. 1868.) били су за школски надзор системизирани: код школског Савета главни школски „надзиратељ“ (Инспектор); код епарх. консисторија епарх. школски „надзиратељи“) (Инспектори).

За време „Провизорије Мађарске“ (од 1861.—1867.) под мађарским намесничким Већем водио је управу и надзор над школама у епархији Епископ, у црквеном округу Протопресвитер, у црквеној општини Парох. Код консисторије реферирао је школске ствари консистор. бележник. Лет. 191. стр. 7. (Усп. I. св. стр· 61.)

[3]) Епископи наши били су код питања о школском Председништву сасвим индиферентни. „Оставите ви (казао ми је Епископ Грујић) консисторију нама, а ви радите са школама. како знате.“

председника прерадим и допуним. још онде пред њиме, нацрт Н. в. Резолуције, (Allerhöchster Resolutionsentwurf) који његово одобрење добије, и ког по упутству његовом предам Министру Керкапољију да нареди што треба због мађарског текста Н. в. Резолуције. и због експедиције н. п. Претставака.[1])

Тим свршим свој посао у Бечу.

Пре него што се из Беча у Будим вратим, посетим тадањег аустријског Министра црквених послова и просвете Јосифа Јиречка. и његову госпођу Божану. која се у Новомсаду родила и којој сам ја кръштени кум био. Куму Божану видио сам 1848. још као девојку у Прагу. Моја се кума и кум обрадоваше мојој посети и позваше ме на „пријатељско вече“, где се у врло лепом и хомогеном друштву на-

---

[1]) Кад се 1869. године о том радило, да се за министровања Баха и Туна с Папином Столицом склопљен „Конкордат“ откаже и укине, позове Његово Величанство Министре грофа Андраши-ја и барона Етвеша на „Крунски Савет“ у Беч. Барон Етвеш је зготовио у тој ствари опширан експозе, али није могао приволети грофа Андраши-ја, да га саслуша или да га бар сам прочита, па чак ни онда, кад су се већ кренули на пут у Беч и у железничком купе-у њи двојица сами били. Већ у зору код Пожуна, пробуди се Андраши и изиште информацију од Етвеша. Та информација, за тако кратко време — да кажем у 11-ом часу — довољна је била грофу Андраши-ју, да разлагањем својим у крунском Савету начини дубок утисак па и самог Етвеша задиви, који нам је доцније ту ствар у свом Министарству приповедао. „In seinem Körper wohnte ein starker Geist. **Für ihn bedurfte es keiner Lehrzeit, kaum der Erfahrung** um im Rathe der Erste zu sein: **er erhaschte tändelnd was andere erringen**, und lebte seinem Genius, weil er seiner gewiss war.“*) — „Die launenhafte Göttin des Glückes schien hier einmahl die Laune der Beständigkeit angewandelt zu haben, und darin sich zu gefallen, auf ihren Liebling an Erfolgen und Ehren zu häufen, was er begehrte und nicht begehrte.“ (Mommsen).

*) Овако ми је и професор права Др. Бајтнер описивао грофа Јулија Андраши-ја као ђака, коме је он префект био.

*

ђем. С Епископом, потоњим Митрополитом Буковинским Хакманом, и Далматинским Епископом Кнежевићем познавао сам се још из Карловаца са расправног Синода 1864, — а овде сам се упознао с архимандритом, садашњим Епископом Боко-которским Петрановићем, с протосинђелом, потоњим Митрополитом Буковинским Андреевићем-Мурарцју и с братом домаћиновим Константином Јиречком, одсечним саветником у Бечком Култусминистарству.

Кад смо за вечером седели пријђе мени домаћица и преда ми један папир, који ми је као какав докуменат изгледао. Кад га развијем, видим да је то „Крштено писмо“ њено, издато на латинском језику од јеванђеличког парохијског звања у Новомсаду (ако се не варам с потписом Јесенски); у ком се засведочава: да се кћи Павла Јосифа Шафарика тај и тај дан крстила, да сам јој ја, (у оно време дете од неколико година) крштени кум био, и да јој је дато име Божана.

По жељи владике Хакмана морало је то писмо циркулирати од руке до руке међу гостима около стола и пропраћено је било здравицама куми и куму.[1])

---

[1]) Паво Јосиф Шафарик дошао је 1818. у Новисад и преузео дирекцију и професуру на српској шест-разредној гимназији. Први му је стан био у кући улица Грчке школе бр. 4. која је онда била једног капамаџије Maксе (презимена му нисам никад знао). Његова удовица „Тета Максиница“, која је до 1847. живела, показивала ми је у својој кући, која је пре 1848. била сниска и незнатна, собу једну с два пенџера из авлије у којој је некад Шафарик на стану био. Кад се мој отац као удовац ожени мојом матером и назида кућу, улица Грчке школе бр. 6., одма до куће „Тете Максинице“, изађе Шафарик из свог првог стана, и усели се 1822. у кућу Ђорђа Сервијског у златну греду, и то у мању кућу, при земљи, у којој је донда мој отац становао, и које данас нема, јер је на њеном месту један део нове гимназијске зграде назидан. Кад се Шафарик женио, мој му је отац кумовао, који је у оно доба главни варошки физик био. Двоје прве деце Шафарикове крстила је, (јер је наш отац већ 1826. године умрьо био) моја старија сестра Анка (из првог брака мог

У пријатној конверзацији, из које је политика сасвим искључена била, провели смо на вечери до поноћи (на које се пријатељско вече увек с радошћу опомињем): па онда, кад смо се разилазили, морао сам с Епископом Хакманом од Фаворитске улице до близу Стефанове пијаце по његовој жељи пешачити, јер је он пасијониран пешак био, који, кад год се у Карловцима задржавао, увек пешке из Карловаца у Новисад и натраг ишао. Али морам казати, да ми је овај ход, поред свег штрапаца, угодан био, јер сам за тај сат и по хода, од Епископа Хакмана о буковинским приликама н. пр. о секуларизацији њихових манастира после анексије, — о верозаконском фонду, и његовим разним фазама, о етнографским одношајима и др. много шта чуо и научио. На моје питање од куд он немачко име Хакман носи, одговорио ми је, да је његов отац био Прус, јеванђелик, који се у Буковини настанио и онде „Молдованком“ православне вере оженио, те је он у православној вери крштен и васпитан. За Румуне у Буковини није хтео ништа да зна; у његовој епархији има православних само: „Молдована“ и Русина, који су њему, Архијереју своме, сви једнаки и равноправни.

оца) која је, као удовица Стојка Биге капетана 1895. у Новомсаду умрла. — Прва деца Шафарикова не имадоше века, и тако по жељи госпође Шафарикове друго двоје деце, што се још у Новомсаду родило, Божану и Алберта (Војтека), ја сам крстио, и ако сам мало дете од неколико година био. Шафарик је отишао у Праг 1833. за универзитетског библиотекара, кад сам ја још у грчку школу ишао. — Божана се удала за Јосифа Јиречка, који је напослетку био австр. Министар црквених послова и просвете. Обоје су већ подавно умрли. Њихов је син др. Константин Јиречек професор на Бечком универзитету и на гласу словенски књижевник. Алберт Шафарик (Војтек) живи као умировљени универзитетски професор у краљевским Виноградима код Прага.

Кратко време за тим изађу три Краљевске Резолуције на н. п. Представке Министра црквених послова и просвете: I. у ствари саборског Устројства. II. Изборног реда за Конгресе и III. Уређење Епархијâ и Митрополитско-црквеног и народно-школског Савета, — које Министар одмах интимира администратору Митрополије ради даљег наређења.

Ово је садржај тих највиших Резолуција:

I. **Краљевска Резолуција од 29. маја 1871.**, интимирана администратору Митрополије отписом Министра од 7. јунија 1871. бр. 770./eln. којом се нацрту **Саборског Устројства одриче Највиша потврда.**

„Његово Царско и Апостолско Краљевско Величанство Највишим својим Решењем од 29. маја тек. год. **није** благоизволело одобрити нацрт, који је представком српског народно-црквеног Конгреса од 5. августа 1870. поднесен у ствари његовог Устројства. Услед Највишег овлашћења, част ми је саопштити Вашој Екселенцији оне разлоге, са којих овај организаторни нацрт није уважен.

Кад посматрамо руководне идеје од Конгреса поднесеног нацрта, не може се порећи, да тај нацрт смера на то, да црквени Конгрес претвори **у световну скупштину**.

Тај правац отпочео је тиме, што се је употребљавао назив „Српски народни“ Конгрес, који се практиковао до год. 1868., чиме се ишло за тим, да се §-ом 5. IX. чланка 1866. наређени назив „српски народни црквени Конгрес“ истисне из употребе. — Да се пак тим не само назив хтео да промени, доказује већ и увод елабората, у коме се одабраним употребљавањем сумњивих и неумесних израза, који се у елаборату почешће налазе, установа црквеног Конгреса, што се има организовати, полаже великим делом на погрешну основу, као што се и из I-ог чланка елабората може видети, у којем, пошто се тачно набрајају сви они послови, који спадају у делокруг какве црквене скупштине, долази још и додатак, што са 3. §. зак.

чл. IX. од год. 1868. стоји у противности: „да у делокруг Конгреса осим тога спада и све оно, што се оснива на српским народним привилегијама“.

Још јасније се испољава тај правац у XII, XIII, XV, XVIII и XXVI. чланцима елабората, којима се право митрополитово што се тиче сазива Конгреса, ујемчено 3. §-фом поменутога закона, по коме Митрополит Конгрес може одгодити и разрешити — преноси на стални Конгрески одбор, односно на Конгрес, и митрополитово председничко право ограничава на почасно председавање, а у сталном одбору му се са свим одузима.

Сâм стални Конгрески одбор, како се је у Конгреском елаборату смишљао, показује се као таква установа, која као да је на то одређена, да — док с једне стране слаби углед црквених власти, које постоје, с друге стране слаби делокруг Конгреса, који се састаје само сваке треће године, па тако у црквеним, школским и фундационалним пословима српске Патријаршије сву власт себи присваја на начин, који изазива страховање.

И XXIV. чл. када одређује време, од којега почињући конгреска наређења правно постају обвезна, оном тамном ставком: „која (т. ј. наређења) постају у самосталном делокругу Конгреса“, чини такав утисак, као да се ту посредно намерава, да се државни законити надзор ограничи.

Али и не обзирући се на та наређења, што са државним законима, нарочито и са чл. IX. од год. 1868. стоје у очитој противности, прешло се ћутке код чланака, који расправљају избор Архиепископа и Епископâ, преко права потврде Њ Величанства, што му код избора Митрополита и Епископâ припада, а о заклетви верности, коју они имају да полажу, нема ни помена.

При таквим околностима, не би се овај организаторни нацрт из државоправних обзира ни онда могао одобрити, да се нису појавиле против њега никакве тешкоће са црквеног гледишта.

Али, како се из расправних списа види, поднето је против тог организаторног нацрта од стране Епископата противно мњење — које се састоји из 11. (односно тим, — што је уредбом, која је о конгреским изборима доцније донесена и на највишем месту одобрена, 4. тачка укинута те је отпала) — из 10 тачака, које доказује, да се у том елаборату налазе и таква наређења, која, по суду у том компетентне Јерархије, са учењем и практиком грчкоисточне Цркве у противности стоје, од којих нарочито ваља истаћи нов начин избора Епископâ, који је Конгрес намерно установити.

Да се влада Њ. Величанства и не упушта у суштину тих у одвојеном мњењу из чисто црквених обзирâ учињених тегоба, довољно је, да се констатује факт, да на поднесени конгрески нацрт не пристаје Епископат, што је по епископалном карактеру грчкоисточне Цркве за правоваљаност ове наредбе битан услов:

Како дакле по томе речени конгрески елаборат са државним законима у тако истој мери стоји у опреци, као што се, по изјави Епископата, супроти учењу и практици грчко-источне Цркве, те се са та два разлога није могао удостојити Највишег одобрења, не могу пропустити, а да с поштовањем не умолим Вашу Екселенцију, да под ·/. приложени организационн нацрт српском народно црквеном Конгресу, који сада у Карловцима заседава, ради нове расправе и предлога, с тим позивом уступити изволите да он узме што већма у обзир оне разлоге, са којих се поменути нацрт није могао примити, и да елаборат, ако би га Конгрес евентуално преиначио, мени у своје време пошљете. У Будиму 7. јунија 1871. Др. Теодор Паулер с. р.“

II. **Краљевска Резолуција од 9. маја 1871.** интимирана администратору митрополије отписом Министра од 7. јунија 1871. бр. 769./eln. којом се **Изборни ред за српски народно-црквени Конгрес потврђује.**

„Његово Царско и Апостолско Краљевско Величанство благоволело је Највишим својим Решењем од 29. маја 1871. Изборни ред за српско народно-црквени Конгрес, који је српско народно-црквени Сабор, представком својом од 29. маја 1870. подастрьо, премилостиво одобрити с тим додатком, да се место назива у наслову и у §. 1. „српски народни Конгрес", употреби назив „српско народно-црквени Конгрес", који се оснива на §. 5. законског чланка IX. 1868.

Ово имам срећу, — прилажући овде ⁄. један примерак Највише одобреног Изборног реда, који ће одсад служити као правило при сазивању Конгреса, — Вашој Екселенцији ставити до знања с том молбом: да изволите о овом Највишем Решењу известити Конгрес, који се сада састао у Карловцима, и учинити наредбе ради обнародовања Изборног реда. У Будиму 7. јунија 1871. Др. Теодор Паулер с. р."

III. Краљевска Резолуција од 29. маја 1871. интимирана администратору Митрополије отписом Министра од 7. јунија 1871. бр. 768 eln. којом се **Уређење Епархијâ, и Митрополитско-црквеног и народно-школског Савета потврђује.**

„Његово Царско и Апостолско Краљевско Величанство благоизволело је Највишим Решењем својим од 29. маја 1871. премилостиво дозволити, да се представком српског народно-црквеног Конгреса од 5. августа 1870. подастрто **привремено Уређење Епархијâ и Митрополитског црквеног и народног школског Савета** у опсегу српске Митрополије и Патријаршије под овим резерватима у живот уведе:

1. Да се управа и надзор у пословима православних српских школа преко автономних органа (Уређење Епархијâ чл. 32. и 33. и Уређење митрополитског црквеног и народног школског Савета чл. 15. и 16.) уз потпуно одржање државног надзора, и то: односно народних школа сагласно са зак. чл. XXXVIII. 1868. — а у погледу Краљевинâ Хрватске и Славо-

није, и тако исто у погледу војне Крајине са онамо постојећим школским законима и правилима води.

2. Да се владин уплив при постављању школских надзорних органа у смислу закључка српског народног Сабора од 1865., одобреног Краљевском Уредбом од 10. августа 1868. одржи, — по чему се избор главног школског Референта Његовом Величанству, а избор епархијских школских Референата Влади на потврду подносити има.

3. С обзиром на то, што је код школских власти право председништва, што је по краљевској Уредби од 10. авг. 1868. Епископима, односно Митрополиту, припадало, који само услед потврђења Његовог Величанства достојанство своје могу наступити, одсад пренесено на изабране чиновнике. — да се потврђење избора председника школског Савета такођер Његовом Величанству, а избор председника Епархијских школских одбора Влади задржати има у том случају, ако Конгрес ни накнадно не би изјавио, да право председништва припада Епископима односно Митрополиту.

На послетку пак:

4. Да се место назива „српски народни Сабор“ употреби назив „српски народно-црквени Сабор“, што се оснива на §. 5. зак. чл. IX. 1868.

О чему имам срећу Вашу Екселенцију, шаљући вам уједно један примерак с горњим резерватима премилостиво одобреног Уређења Епархијâ и Митрополиског црквеног и народног школског Савета — известити, с том молбом да изволите ово Највише Решење српском народно-црквеном Конгресу, који је сада скупљен у Карловцима, саопштити, у погледу увађања споменутих привремених црквених и школских власти наредбу учинити, о избору под 2. и 3. тачком споменутих чиновника ради потврде овамо јавити и најпосле саопштити ми оно време, кад ће оне црквене и школске власти, које се имају устројити, свој посао отпочети.

Тим се укида IV. поглавље Краљевске Уредбе од 10. авг. 1868. о Устројству Конзисторија̑ и Митрополитског црквеног и школског Савета (изузимајући §. 10. и код §. 21. другу алинеју, која се тиче школске ствари) — а тако се исто укида осма, девета и десета тачка Министарског Упутства, које је ради извршења поменуте Краљевске Уредбе издано 13. децембра 1868. бр. 22391. У Будиму 7. јуна 1871. Др. Теодор Паулер с. р.“ [1])

Саопштењем ових Највиших Резолуција завршујем приповедање о радњи народно-црквеног Сабора год. 1870. — О радњи Сабора 1871, на ком је међу осталим српско-румунско Поравнање извршено, и о Сабору 1874/5., на ком је Саборско Устројство, што и данас важи, израђено, писаћу у **Завршној Књизи** (у II. делу III. свеске ових Успомена), где ћу се дотаћи и Сабора 1872, који је сазван и скупљен у Карловцима, — пре отварања распуштен био, и то само због невештине с обе стране, у тумачењу церемонијала, прописаног још из владавине Карла VI. за дочек саборског комесара.

---

[1]) Случај је тако собом донео, да је Краљевску Уредбу од 10. августа 1868, којом је потврђен операт српског народног Сабора, одржаног 1865. под аустријским државним Министром Шмерлингом, контрасигнирао мађарски парламентарни Министар б. Етвеш, — а Краљевске Резолуције од 29. маја 1871. у ствари закључака̑ народно-црквеног Сабора 1870, који су под Министром б. Етвешем сасвим зготовљени били и доспели, да се подастру Највишем месту, контрасигнирао Министар др. Паулер.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

ИЗДАЊА МАТИЧИНА 1902. ГОД.

1. **Летопис**, књ. 211, 212, 213, 214, 215, 216. Свака два месеца излази једна књига од 7—8 табака. Веће ствари, научне и белетристичне, да се не би растезале на неколико књига Летописа, изаћи ће у засебним **„Књигама Матице Српске“**. Таке „књиге“ ће изаћи 3, и послаће се с Летописом, чим која буде готова

2. Пет **„Књига за народ“** и Календар за 1903. из задужбине Петра Коњевића. Три књиге ће бити забавне садржине, две научне. Свих шест „Књига за народ“ разаслаће се члановима и претплатницима, кад која буде готова.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1. Чланови Матичини добивају сва издања њена бесплатно. Чим се уплати прва честица од 20 кр., добивају се све књиге које изађу те године.

2. „Летопис“ и „Књиге Матице Српске“ добивају се за претплату од 6 кр. у иноземству за 8 кр.

3. „Књиге за народ“ с Календаром добивају се за претплату од 1 кр. у иноземству за 2 кр.

4. Издања под 2.) и 3.) могу се добити или за себе за поменуту цену, или уједно за 7 кр. у иноземству за 10 кр.

5. Претплатити се може код повереника Матичиних, или непосредне у Благајници Матице Српске.

На „Летопис“ и остала издања Матичина може се претплатити код Матичиних повереника, или непосредно у Благајници Матице Српске у Новом Саду.

Цена је овој књизи: 1 круна и 50 пот.